

Oğlum Beykan Efe'ye

**TRANSFER FİYATLANDIRMASI YOLUYLA ÖRTÜLÜ
KAZANÇ DAĞITIMI VE TİCARİ BANKALARDAKİ
UYGULAMASI**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi**

ELİF ARABACI

Yüksek Lisans

**İŞLETME ANA BİLİM DALI
TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
ANKARA**

Ağustos 2012

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Serdar SAYAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuduğumu ve kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalında bir yüksek lisans tezi olabilecek yeterlikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Prof. Dr. Ali ALP
Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ekin TOKAT
Tez Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Hakkı Arda TOKAT
Tez Jüri Üyesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Elif Arabacı', is written above a horizontal line.

Elif ARABACI

ÖZET

TRANSFER FİYATLANDIRMASI YOLUYLA ÖRTÜLÜ KAZANÇ DAĞITIMI VE TİCARİ BANKALARDAKİ UYGULAMASI

Arabacı, Elif

Yüksek Lisans, İşletme Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ali ALP

Ağustos 2012

Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin boyutu hızla artmaya devam etmektedir. Bu durum uluslararası vergi hukuku alanına giren ekonomik faaliyetlerin artmasına neden olmuştur. Ülkelerin sahip olduğu vergilendirme yetkilerinin çakışması vergi sistemlerine yeni düzenlemeler getirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Türk Vergi Sistemine dâhil edilen transfer fiyatlandırması bu düzenlemelerden biridir. Ulusal ve uluslararası işlemleri konu olan transfer fiyatlandırması uygulaması Kurumlar Vergisi Kanunu'nda ve Gelir Vergisi Kanunu'nda yerini almıştır.

Bu çalışmada transfer fiyatlandırması uygulaması ayrıntılı şekilde ele alınmaya çalışılacaktır. Uygulamanın ilk olarak cereyan ettiği ve bu açıdan önemli olması nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri düzenlemeleri başta olmak üzere, OECD düzenlemeleri ve Türk Vergi Sisteminde yer alan düzenlemeler çalışmaya dâhil edilmiş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Transfer Fiyatlandırması, Vergi, Maliye, Ticari Bankacılık, OECD, Muvazaa

ABSTRACT

DISGUISED PROFIT DISTRIBUTION VIA TRANSFER PRICING AND APPLICATION OF COMMERCIAL BANKS

Arabacı, Elif

Master of Business Administration

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ali ALP

August 2012

International trade has grown up rapidly with globalization. This situation causes that economical activities are included to international tax law. Coincidence of different taxation authorities at different jurisdictions forced to make arrangements in tax systems of countries.

Transfer pricing which have been included in Turkish Tax System is one of these arrangements. Transfer pricing which codified national and international transactions took part in Corporate Tax Code and Income Tax Code.

This study analyses transfer pricing in detail. United States of America and OECD arrangements have been included to study this because of their importance.

Keywords: Transfer Pricing, Tax, Finance, Commercial Banking, OECD, Fictitious Bargain

TEŐEKKÜR

Değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ali ALP'e ve çalışmalarım boyunca paha biçilmez yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren ve benden hiçbir yardımı esirgemeyen fedakar eşim Baş Hesap Uzmanı Mehmet ARABACI'ya teőekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	12
BİRİNCİ BÖLÜM	14
GİRİŞ	14
İKİNCİ BÖLÜM	19
BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TANIMI	19
2.1. PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ, FONKSİYONLARI VE ÇEŞİTLERİ	19
2.2. BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ	23
2.3. BANKACILIĞIN TANIMI	34
2.4. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ	36
2.4.1. Bankanın Tanımı	38
2.4.2. Bankaların Faaliyet Alanları	46
2.4.3. Banka Çeşitleri	49
2.4.3.1. Ticaret Bankaları	50
2.4.3.2. Yatırım Bankaları	51
2.4.3.3. Kalkınma Bankaları	53
2.4.3.4. Özel Amaçla Kurulmuş Bankalar	55
2.4.3.5. Kıyı Bankaları	55
2.4.3.6. Uluslararası Bankalar	56
2.4.3.7. Yabancı Bankalar	57
2.4.3.8. Merkez Bankası	58
2.4.3.9. Özel Finans Kurumları ve Katılım Bankaları	59
2.5. TÜRKİYE'DEKİ BANKALARIN SINIFLANDIRILMASI	60
2.5.1. Hukuki Yapılarına Göre Bankalar	61
2.5.2. Sermaye Kaynaklarına Göre Bankalar	61
2.5.3. Kredi Vadelerine Göre Bankalar	62
2.5.4. Ekonomik Fonksiyonlarının Özelliklerine Göre Bankalar	62
2.5.5. Mevduat Kabul Edip Etmemelerine Göre Bankalar	63
2.5.6. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar	63
2.6. TİCARİ BANKACILIK	64
2.6.1. Ticari Bankaların Tanımı ve Özellikleri	65
2.6.2. Ticari Bankaların Amacı, Önemi ve Fonksiyonları	68
2.6.2.1. Ticari Bankaların Amacı	69

2.6.2.2. Ticari Bankaların Önemi	71
2.6.2.3. Ticari Bankaların Fonksiyonları	74
2.6.2.3.1. Fon Sağlama Fonksiyonu	76
2.6.2.3.2. Fon Kullanma Fonksiyonu	78
2.6.2.3.3. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu	79
2.6.2.3.4. Hizmet Fonksiyonu	80
2.6.3. Ticari Bankaların Piyasalarda Üstlendikleri Roller	83
2.6.3.1. Ticari Bankaların Para ve Kredi Piyasasındaki Roller	83
2.6.3.2. Ticari Bankaların Sermaye Piyasasındaki Roller	85
2.7. ULUSLARARASI BANKACILIK	86
2.7.1. Uluslararası Bankaların Uluslararası Piyasalarla Bağlantı Türleri	88
2.7.1.1. Uluslararası Bankacılık Departmanı	89
2.7.1.2. Temsilcilik Büroları	89
2.7.1.3. Muhabir Bankacılık	90
2.7.1.4. Acenteler	91
2.7.1.5. Şubeler	92
2.7.1.6. Kıyı Bankacılığı	93
2.7.1.7. Bağımlı Bankalar	93
2.7.1.8. İlişkili Bankalar	94
2.7.1.9. Konsorsiyum Bankalar	94
2.7.2. Uluslararası Bankacılık İşlemleri ve Faaliyetleri	95
2.8. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİ DÜZENLEYEN KURUM VE KURULUŞLAR	97
2.8.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	98
2.8.2. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu	100
2.8.3. Türkiye Bankalar Birliği	103
2.8.4. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	105
2.8.5. Hazine Müsteşarlığı	109
2.8.6. Sermaye Piyasası Kurulu	111
2.8.7. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	116
TRANSFER FİYATLANDIRMASI	116
3.1. GENEL BİLGİ	116
3.2. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ TARİHİ GELİŞİMİ	119
3.3. TRANSFER FİYATLANDIRMASI KAVRAMI	122
3.4. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ TANIMI	124
3.5. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ UYGULAMA ALANLARI	128
3.5.1. İşletme İçi Transfer Fiyatlandırması	129
3.5.2. Yurt İçi Transfer Fiyatlandırması	131

3.5.3. Uluslararası Transfer Fiyatlandırması	132
3.6. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ ÖNEMİ	138
3.7. TRANSFER FİYATLANDIRMASI KONUSUNDA YAPILAN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER	140
3.7.1. ABD’de Transfer Fiyatlandırması	142
3.7.2. OECD Tarafından Yapılan Düzenlemeler	146
3.7.3. OECD Emsal Bedel Tespit Yöntemleri	150
3.7.3.1. Geleneksel İşlem Yöntemleri	151
3.7.3.1.1. Karşılaştırılabilir Kontrol Dışı Fiyat Yöntemi	151
3.7.3.1.2. Maliyet Artı Yöntemi	152
3.7.3.1.3. Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi	154
3.7.3.2. Diğer Yöntemler	155
3.7.3.2.1. İşlemsel Karlılık Yöntemi	155
3.7.3.2.1.1. Kar Bölüşüm Yöntemi	156
3.7.3.2.1.2. İşlemsel Net Kar Marjı Yöntemi	157
3.7.3.2.2. Global Dağıtım Yöntemi	158
3.8. TRANSFER FİYATLANDIRMASI YÖNTEMLERİ	159
3.8.1. Pazarlık Fiyatı Yöntemi	160
3.8.2. Piyasa Fiyatı Yöntemi	161
3.8.3. Maliyete Dayanan Transfer Fiyatlandırması Yöntemi	162
3.8.4. İkili Transfer Fiyatı Yöntemi	164
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	166
TÜRK VERGİ MEVZUATINDA TRANSFER FİYATLANDIRMASI VE BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ UYGULAMASI	166
4.1. TRANSFER FİYATLANDIRMASIN İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER	166
4.1.1. Genel Bilgi	167
4.1.2. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda Yer Alan Düzenlemeler	168
4.1.2.1. İlişkili Kişi Kavramı	173
4.1.2.2. Emsallere Uygunluk İlkesi	174
4.2. BANKACILIK SEKTÖRÜ UYGULAMALI TRANSFER FİYATLANDIRMASI AÇIKLAMALARI	178
4.2.1. Transfer Fiyatlandırmasının Genel Olarak Kullanım Amaçları	178
4.2.2. Emsallere Uygun Fiyatın Tespitinde Kullanılan Yöntemler	179
4.2.2.1. Karşılaştırılabilir Fiyat Yöntemi	180
4.2.2.2. Maliyet Artı Yöntemi	183
4.2.2.3. Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi	186
4.2.2.4. Mükellefin Kendisinin Belirleyeceği Diğer Yöntemler	189

4.2.2.4.1. Kar Bölüşüm Yöntemi	191
4.2.2.4.2. İşleme Dayalı Net Kar Marjı Yöntemi	194
4.2.2.5. Maliye Bakanlığı ile Mükellefin Anlaşarak Belirleyecekleri Yöntem (Advance Pricing Arrangement: Peşin Fiyat Anlaşmaları)	197
4.2.2.5.1. OECD Rehberinde Yer Alan Düzenlemeler	199
4.2.2.5.1.1. Peşin Fiyat Anlaşmasının Avantajları	200
4.2.2.5.1.2. Peşin Fiyat Anlaşmasının Dezavantajları	201
4.2.2.5.2. ABD Uygulaması	204
4.2.2.5.3. Peşin Fiyat Anlaşmalarının Türleri	205
4.2.2.5.3.1. Tek Taraflı Peşin Fiyat Anlaşmaları	205
4.2.2.5.3.2. İki Taraflı Peşin Fiyat Anlaşmaları	206
4.2.2.5.3.3. Çok Taraflı Peşin Fiyat Anlaşmaları	206
4.2.3. Grup İçi Hizmetlerin Tanımı ve Kapsamı	207
4.2.3.1. Grup İçi Hizmetlerin Fiilen Sağlanıp Sağlanmadığının Tespiti	208
4.2.3.2. Grup İçi Hizmeti Alan Şirket veya Şirketlerin Sözkonusu Hizmete İhtiyaçlarının Olup Olmadığının Tespiti	209
4.2.3.3. Grup İçi Hizmetin Emsallere Uygun Olup Olmadığının Tespiti	210
BEŞİNCİ BÖLÜM	212
TRANSFER FİYATLANDIRMASI YOLUYLA ÖRTÜLÜ KAZANÇ DAĞITIMI VE MUVAZAA İLİŞKİSİ	212
5.1. MUVAZAA KAVRAMI VE TANIMI	212
5.1.1. Genel Bilgi	213
5.1.2. Vergi Hukukunda Muvazaa	215
5.1.3. Örtülü Kazanç – Muvazaa İlişkisi	217
5.2. MUVAZAAALİ İŞLEMLERE İLİŞKİN ÖRNEK	218
ALTINCI BÖLÜM	221
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	221
KAYNAKÇA	232

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

- AB : Avrupa Birliği
- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- APA : Peşin Fiyat Anlaşmaları (Advance Pricing Arrangement)
- AR-GE : Araştırma Geliştirme
- BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- EFT : Elektronik Fon Transferi
- FED : Federal Reserve Bank
- IRC : Amerikan Gelir Yasası (Internal Revenue Code)
- IRS : Amerikan Gelir İdaresi (Internal Revenue Service)
- LIBOR : Londra Bankalararası Faiz Oranı (London Interbank Offered Rate)
- MÖ : Milattan Önce
- MS : Milattan Sonra
- OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development)
- ÖFK : Özel Finans Kurumları
- s : Sayfa
- SPK : Sermaye Piyasası Kurulu
- TBB : Türkiye Bankalar Birliği

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
UMS : Uluslararası Muhasebe Standartları
USD : Amerikan Doları
vb : Ve benzeri
VUK : Vergi Usul Kanunu
yy : Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

20'nci yüzyılın son çeyreğinde ekonomik açıdan yaşanan en önemli gelişmelerden birisi, küreselleşme eğilimi ile birlikte işletmelerin ve finansal aracı kuruluşların hızla büyümesi olmuştur. Bu eğilime paralel olarak birden fazla ülkede faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin sayısı her geçen gün artmakta, diğer taraftan bu şirketlerin kendi bağlı şirketleri veya şubeleri arasındaki mal, hizmet ve diğer varlık transferleri her geçen gün önemli ivme kazanmaktadır. Genel işletme hacmindeki bu büyümelerin sonucu olarak işletmelerin tepe yönetiminin sorumluluğu ve iş yükü artmış, bunu azaltmak için de daha alt kademelere veya şubelere yönetimin ve organizasyonun bırakıldığı bir yapıya geçilmiştir.

Bu yapı, özellikle bankacılık sektöründe şubelerin performanslarının değerlendirilmelerinde önemli rol oynamaktadır. Birçok bankada şube yöneticilerine muhtemel müşterilerin belirlenmesinde ve bankacılık hizmetlerinin pazarlanmasında geniş yetkiler verilmektedir. Buradaki temel amaç, şube yöneticilerinin, şubelerdeki iş potansiyeli ve iş geliştirme ile ilgili çalışmalarının sonuçlarını objektif olarak görüp değerlendirebilmelerine fırsat vermektir. Şube yöneticilerine bu anlamda yeteri kadar yetki verildikten sonra, onların faaliyet sonuçları da tepe yönetim tarafından dikkatle izlenmektedir. Belli aralıklarla şubelerin faaliyet sonuçları karşılaştırılır ve performansları ölçülür. Bu ölçüm sonucunda başarılı olan şube yöneticileri ödüllendirilir. Şube performansını ölçmede birçok faktör vardır ancak bunlardan en önemlisi karlılık ölçütüdür. Böylece her şube hem sorumluluk hem karlılık merkezine dönüştürülmüş olmaktadır.

Bir işletmenin alt birimlerinin ayrı bir kar merkezine dönüştürülmesi, bu birimler arasındaki mal ve hizmet hareketlerinin fiyatlandırılmasını da beraberinde getirir. Transfer fiyat, bir alt birimin aynı örgüt içindeki diğer bir alt birime sunduğu mal ya da hizmet için uyguladığı fiyattır. Uygulanan bu transfer fiyat, mal ve hizmet sunan alt birim için gelir, mal ve hizmeti alan için ise maliyettir. Uygulanacak fiyat, her bir alt birimin faaliyet karını, buna bağlı olarak alt birim yönetiminin performans değerlemesini ve motivasyonunu etkileyecektir.

Transfer fiyatlandırmasının bir işletmenin alt birimleri arasında uygulanması durumunda, söz konusu işletme alt birimleri ile birlikte toplam geliri ile vergilendiriliyorsa vergi otoriteleri açısından herhangi bir sorun olmaz, ancak bu fiyatlandırma birbirleriyle çıkar ilişkisi içerisinde olan iki işletme arasında gerçekleşirse, bu durumda söz konusu işlem sorun teşkil edebilir. Fiyatlandırma, olması gerekenin üstünde ise mal ya da hizmet alımı yapan işletmeden mal ya da hizmet satan işletmeye kazanç aktarımı yapılmış olur. Söz konusu işletmeler aynı ülke vergi otoritesine bağlı iseler, kazanç üzerinden alınan vergi açısından her iki işletmenin de karlı olması durumunda bir vergi kaybı olmayacaktır. Ancak kazanç aktarılan işletme zararda ve kazanç aktaran işletme karda ise bu aktarılan kazanç, zarar mahsubunda kullanılmak suretiyle vergi kaybına neden olacaktır.

Transfer fiyatlandırmasına konu olan şirketlerin farklı ülkelerde farklı vergi otoritelerine bağlı olmaları durumunda iş daha da karmaşık hale gelecektir. Bu şirketler kazançları üzerinden farklı ülkelerde farklı vergi oranlarına tabi olacaklarından, kazanç aktaran şirketin bulunduğu ülkenin vergi oranları ile kazanç aktarılan şirketin bulunduğu ülkedeki vergi oranlarının eşit olması halinde kazanç aktarma işlemi yine sorun teşkil etmez. Ancak genellikle kazanç aktarılan şirketin bulunduğu ülkede vergi oranları düşük ve kazanç aktaran şirketin bulunduğu ülkede vergi oranları yüksek olmakta ve transfer fiyatlandırması müessesesi de vergiden kaçınmak için

başvurulan bir yöntem olmaktadır. Bu işlemin sonucunda, kazanç aktaran şirket, aktardığı tutarı bir şekilde kendi ülkesine geri getiriyorsa, bu noktada başka bir muvazaalı işlemde bahsetmek gerekir.

Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımını müessesesi sadece bankacılık sektörünün değil reel sektörde faaliyette bulunan bütün şirketlerin fakat özellikle çok uluslu şirketlerin, değişik vergi avantajlarından yararlanmak için veya vergiden kaçınmak için başvurdukları bir yöntem olması hasebiyle çalışmada Türk Vergi sisteminde ne tür sıkıntılar olduğu ve Türk Vergi sistemini yönlendirenler tarafından ne tür önlemler alınması gerektiğine vurgu yapılacaktır. Hem bankacılık sektörünün hem de transfer fiyatlandırması konusunun iyi etüt edilmesi için bu konular geniş kapsamlı ele alınacaktır.

Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde bankacılığın tanımı yapıldıktan sonra Türk bankacılık sistemi, bankaların sınıflandırılması ve Türk mevzuatında yer alan bankacılık türlerinden ticari bankaların tanımı, fonksiyonu ve üstlendikleri roller kısaca ele alınacak, uluslararası bankacılık ve Türk bankacılık sistemini düzenleyen kurum ve kuruluşlar açıklanacaktır.

Üçüncü bölümde transfer fiyatlandırmasının tarihi gelişimi, tanımı, uygulama alanları ve öneminden bahsedildikten sonra genel olarak Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD: Organization for Economic

Cooperation and Development)’nün uygulamasından ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’ndeki uygulamadan kısaca bahsedilerek yöntemleri ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde, transfer fiyatlamasına ilişkin Türk Vergi Mevzuatında yer alan düzenlemeler genel olarak açıklandıktan sonra bankacılık sektörü uygulamalı transfer fiyatlandırmasının yöntemleri ve amaçları ele alınacak ve grup içi hizmetin tanımı ve kapsamı kısaca incelenecektir.

Beşinci bölümde, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı müessesesi ile uygulamada karışıklıklara sebep olan muvazaa ilişkisine kısaca değinilecek ve konu bir örnek yardımıyla desteklenecektir.

Sonuç kısmında ise çalışma sırasında ve öncesinde edinilen bilgi ve veriler ışığında konunun genel bir değerlendirmesi yapılacak ve konu ile ilgili önerilere yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TANIMI

2.1. PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ, FONKSİYONLARI VE ÇEŞİTLERİ

Tarihi neredeyse insanoğlu kadar eski olan para, iktisadi hayatın işleyişinde büyük bir öneme haizdir. İlk çağlardan itibaren insanlar çeşitli malları para yerine kullanmışlardır. Öyle ki, bir değişim birimi olarak bir metanın ilk kullanılışı MÖ 9000’li yıllara kadar uzanmaktadır. Paranın henüz kullanılmadığı dönemlerde, bir malın doğrudan doğruya diğer bir malla mübadelesi söz konusuydu. Mübadele edilecek malların değerinin her zaman birbirine denk olmaması, malı arz edecek kişinin istenildiği anda hemen

bulunamaması ve malların çoğunun bölünebilme özelliklerinin olmaması mübadelenin gerçekleşmesi bakımından çeşitli zorluklar ortaya çıkarmaktaydı.

Zamanla ortaya çıkan bu zorlukları gidermek için bölgelerin özelliklerine göre üçüncü bir mal (deniz kabuğu, hayvan derisi, tuz, buğday, inci, maden, vb) üzerinde anlaşarak tek bir mübadele değeri oluşturulmaya çalışılıp, bu üçüncü mal ödeme vasıtası olarak kullanılmaya başlandı. Bunun yanında da bazı malların taşınma, bölünme ve biriktirme zorluklarının bulunması diğer mallara nazaran madenlerin kullanılmasının yaygınlaşmasına yol açtı. Özellikle gümüş, bakır ve altın gibi metallerin küçük parçalara bölünebilmelerinin yanı sıra değer ölçüsü olma, taşınabilme ve biriktirme fonksiyonlarını görmeleri yaygın bir mübadele aracı olarak kullanılmalarını sağladı.

Para bir anlamda, mübadelenin yol açtığı güçlükleri ortadan kaldırmak için yaratılmıştır. Nihai bir tüketim malı gibi tüketilerek bir ihtiyacı gidermeye yaramasa da para; tüm tüketim mallarının satın alınmasına yarar. Paranın bu faydası ise sahip olduğu fonksiyonlarından doğmaktadır. Bu fonksiyonlar:

1- Para bir mübadele aracıdır.

2- Para ortak bir değer ölçüsüdür.

3- Para bir tasarruf ve borçlanma aracıdır.

4- Para bir dönem (ekonomi politikası) aracıdır.

Mübadelenin gerçekleştirilmesinde sağladığı kolaylık sebebiyle, paranın kullanımı yaygınlaşmış ve sonunda da para günümüzün ekonomik yaşayışında vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Mübadele vasıtası olarak para devreye girdikten sonra, bu kez de para çeşitleri söz konusu olmuştur. İlkel toplum biçimlerinden modern topluma geçiş süreci içinde para olarak kullanılan araçların niteliği değişmiştir. Tarihsel süreçte, çeşitli uygarlıkların uygulamaya koyduğu para türleri, aşamalı olarak ele alınabilir. Buna göre paranın çeşitleri:

1- Mal para

2- Temsili Paralar

- Maden para
- Altın ve gümüşe bağlı para
- Banknot
- Kâğıt para
- Ufaklık veya bozuk para
- Banka parası ya da kaydi para

Tarihsel kaynaklara göre, en eski paranın M.Ö. 2900 yıllarında kullanıldığı zannedilmektedir. MÖ 687 yılında Batı Anadolu'da Lidya'lılar, kıyısında yaşadıkları Paktolos Irmağı'ndan topladıkları altınlardan, zamanla ilk madeni parayı yapmış ve kullanıma sokmuşlardır. Bu, Dünya'da değeri devlet tarafından garanti altına alınarak kullanılmış ilk paradır. İlk kâğıt para ise M.S. 806 yılında yine Çin'de ortaya çıkmıştır. Batıda kâğıt paraların basılması ve kullanılması 17 nci yüzyılın sonlarına rastlamaktadır.

Ülkemizi ilgilendiren tarihsel sürece bakıldığında, Osmanlı Devleti'nde 1326 yılında "akçe" adı verilen, gümüş paranın basıldığı, ilk altın para olan "Sultani"nin ise Dünya'nın ilk büyük darphanesini İstanbul Simkeşhane'de kuran Fatih Sultan Mehmet tarafından 1478 yılında tedavüle çıkarıldığı görülmektedir. Böylece o tarihten itibaren piyasada çift metal para sistemine geçilmiştir. İlk kâğıt para uygulaması yani Kaime ise 1843 yılında gerçekleşmiştir. O dönemde bu banknotlar hazine bonusu yerine de kullanılabilirdi.

Yakın tarihimizde ise Türkiye'de kâğıt para basma yetkisi 1211 sayılı "T.C. Merkez Bankası Kanunu" ile T.C. Merkez Bankası'na verilmiştir. Ufaklık veya bozuk para ise doğrudan Maliye Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş tarafından basılmaktadır.

2.2. BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihte ilk bankacılık hizmetlerinin eski Sümer ve Babil'e kadar uzandığı sanılmaktadır. Sümerlerde M.Ö. 3500 yılında kurulan "Maket" bilinen ilk bankadır ve Maket'in rahipleri ilk borç verenlerdir. Ünlü Hammurabi Kanunlarında maketlerin ödünç işlerini nasıl yöneteceği, borcun vadesinde nasıl tahsil olunacağı, borçlunun hangi mallarının ne yolla borcun tasfiyesinde kullanılacağı yazılmıştır. Hatta faizin uygulanma şartlarına bile yer verilmiştir. Bu yönleriyle Hammurabi Kanunları modern bankacılık kanunlarının temeli sayılabilecek maddeler içerirler.

MÖ 3000'li yıllarda Mezopotamya'da yazının bulunmasıyla bazı kayıtlar tutulmaya başlanmıştır. Aynı zamanda tapınaklar da değerli eşyaları saklama gibi bir hizmet sunmaya başlamışlardır. Antik çağda tek güvenli yer olan tapınaklar emanet yeri olarak kullanılmış ve bu koruma karşılığında parasını tapınağa teslim edenlerden belirli bir komisyon alınmıştır. Bu durum sonucunda da ulusal ve uluslararası ticaret kolaylaşmıştır. Söz konusu yıllarda ilk muhasebe kayıtlarının tutulmuş olması nedeniyle bankacılıkta ilk tohumların atıldığını söyleyebiliriz.

Tarihsel sürece bakıldığında, Avrupa'da ilk bankacılık faaliyetleri İtalya'da kendini göstermiştir. 14.yy'ın sonuna doğru Rönesans ile birlikte, yeni deniz yollarının keşfedilmesiyle yeni ticari merkezler ortaya çıkmış ve dış ticaret hareketlenmiştir. Bu sürecin sonucunda, ilk bankalar kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise ilk bankacılık faaliyetleri 18.yy'ın sonlarında, eyaletlerde küçük ticari bankaların kurulmasıyla ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise uzun bir süre banka kurulmasına karşı direnç gösterilmiştir ama ekonomik gelişmelerin etkisiyle yavaş yavaş kurulmaya başlanmıştır. Banka kurulmasına karşı Osmanlı Devleti'nde gösterilen direncin temelinde büyük ölçüde dini inançlar yatmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde kurulan bankalar özetle kronolojik olarak dizildiğinde;

- 1- İstanbul Bankası (1847)
- 2- Osmanlı Bankası (1856)
- 3- Osmanlı İmparatorluğu Genel Şirketi
- 4- Osmanlı Genel Kredisi (1869)
- 5- Avusturya- Osmanlı Bankası (1871)
- 6- Menafi Sandıkları (1864)
- 7- Osmanlı Bankası (1856'da kurulan Osmanlı bankasının devamı olarak 1863 yılında kurulmuştur.)

8- İstanbul Emniyet Sandığı (1868)

9- Avusturya- Türk Bankası (1872)

10- Kambiyo ve Menkul Değerler Osmanlı Şirketi (1872)

11- 1872-1875 yılları arasında kurulan bankaların sayısı bir haylidir

12- Ziraat Bankası (1888, menafi sandıklarının yerine kurulmuştur, temelleri 1860'lı yıllara dayanır.)

13- Selanik Bankası (1888)

14- Midilli Bankası (1891)

15- Türkiye Milli Bankası (1909)

Yerli sermaye ile kurulan ilk banka İtibar-ı Milli Bankası adıyla 1917'de kurulmuştur. Bu banka daha sonra 1927'de Türkiye İş Bankası ile birleşmiş ve böylece bankanın adı ve tüzel kişiliği ortadan kalkmıştır. İtibar-ı Milli Bankası'nın kuruluşundan sonra da Cumhuriyetin ilanına kadar milli bankacılık hareketi sürmüştür. 1908-1923 yılları arasında 11'i İstanbul'da 13'ü Anadolu'da olmak üzere 24 tane yerli banka kurulmuştur. Bu dönemde kurulan bankalardan pek azı günümüze kadar gelmiştir.

Tüm sektörler içinde en yaygın, en bilinen ve çalışma hayatının en vazgeçilmez kuruluşlarından biri olan bankaların Türkiye'deki tarihine

baktığımız zaman 19'uncu yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki bankacılığın tarihsel gelişimini birbirini takip eden yedi döneme ayırmak mümkündür. Bunlar; Osmanlı dönemi (1847–1923), ulusal bankalar dönemi (1923–1932), kamu bankaları dönemi (1932–1944), özel bankalar dönemi (1945–1960), planlı dönem (1960–1980), serbestleşme ve dışa açılma dönemi (1981–2001) ve yeniden yapılandırma dönemi (2002–2010) olarak sayılabilir (Keskin vd. 2008).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk banka İstanbul Bankası adı altında 1847 yılında kurulmuştur. 1852 yılına kadar faaliyette bulunan bu banka, daha ziyade kambiyo işlemler ile ilgilenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde, Türkler ticaretle uğraşmaya pek yönelmemişlerdir. Özellikle ödünç para verme, alma ve faiz mekanizmasına, hem milli gurur, hem de dini sebeplerden dolayı ilgi duymamışlardır (Aydemir, 2005).

Bu süreç içinde topraklarımızda gerçek anlamda kurulan ilk banka olan İstanbul Bankası Tanzimat'ın ilanından sonra 1847'de kurulmuştur. Modern anlamdaki ilk ticaret ve mevduat bankası ise yabancı sermaye tarafından 1856'da kurulan Osmanlı Bankası'dır. Bu banka tarihimizde kurulan ilk emisyon bankasıdır. Osmanlı Devleti'nde kurulmuş olan ilk ulusal sermayeli banka ise "Memleket Sandıkları"dır. İlk tarımsal kredi

sandığı özelliğini de taşıyan bu banka 1861 yılında Mithat Paşa tarafından kurulmuştur. Yine Mithat Paşa tarafından tasarruf toplama amacıyla 1868 yılında “Emniyet Sandığı” kurulmuştur. Daha sonra bu iki banka yine Mithat Paşa tarafından 1888 yılında kurulan Ziraat Bankası ile birleştirilmiştir. Ziraat Bankası, Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine geçen ve günümüze kadar gelen en köklü ulusal kuruluşlardan biridir.

Cumhuriyet öncesi dönemde, gerek yönetimine gerekse kuruluş sermayesine yabancı bankaların egemen oldukları ve temel olarak Osmanlı Devleti’nin borçlarına Osmanlı Devleti’ni yeniden borçlandırarak kaynak sağlayan bir Türk bankacılık sektöründen bahsedilebilir. 1847-1923 yıllarını kapsayan Cumhuriyet öncesi dönemi bankacılık incelememiz bakımından Osmanlı dönemi olarak adlandırmaktayız.

Cumhuriyet döneminde, ulusal sanayinin ve bankacılığın geliştirilmesi çabaları ön plana çıkmıştır. Bu amaçla toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar sonrasında 1924 yılında Türkiye İş Bankası ilk olarak kurulmuştur. Bu banka Cumhuriyet döneminin ilk büyük özel sektör bankasıdır. Böylece ulusal bankacılık dönemi başlamıştır. Bu dönemde faaliyete geçen bir diğer banka ise, 1930 yılında kurulan ve 1931 yılında çalışmaya başlayan T.C. Merkez Bankası’dır. Ulusal bankacılık dönemi olarak adlandırdığımız 1923-1933 yılları arasındaki

dönemde, çok sayıda yerel bankanın kurulmuş olduğu ve bu dönemde yerel bankacılığın da önemli bir gelişme gösterdiği görülmektedir.

1930'lu yıllar Türkiye'de özel amaçlı devlet bankalarının kurulmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Kamu bankaları diye adlandırabileceğimiz 1932-1944 yıllarında görülen bu gelişmede, 1934 yılında yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın etkisi büyük olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yılları olan 1940-1945 arasındaki dönemde ise tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de büyük bir ekonomik daralma gerçekleşmiş, bu gelişmelerden bankacılık sektörü de olumsuz yönde etkilenmiştir. Aynı dönem içinde, 1930'lu yıllarda Türkiye ekonomisinde izlenen kapalı, korumacı ekonomi politikalarının yerini yavaş yavaş daha liberal ve özel sektörü destekleyen, dışa açık politikaların almış olması bankacılık sektörünü de olumlu yönde etkilemiştir.

1918 ile 1923 arasına rastlayan Kurtuluş Savaşı döneminde ülkemizde bankacılık alanında bir durgunluk meydana gelmiştir. Milli mücadelenin zaferle sonuçlanması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine, Atatürk'ün bizzat katılımı ve teşviki ile 1924 yılında Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Bundan sonra Devletçilik ilkesinin de gereği olarak, devletin ekonomide çeşitli alanlarda önderlik yapması düşünüldüğünden kurulan devlet işletmelerini finanse etmek amacıyla devlet bankaları

kurulmuştur.1930 yılında mali piyasayı düzenleme ve banknot çıkartma yetkisini de taşıyan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur. Bütün bu gelişmelerden sonra, ülke ekonomisindeki hızlı gelişmelere paralel olarak bankacılığın gelişmesi devam etmiş, 1944 yılında Yapı ve Kredi Bankası kurulmuş ve daha sonra, Türk Anonim Şirketi halinde yeni özel sektör bankaları meydana gelmiştir.

Türkiye ekonomisine hâkim olan korumacı ekonomi politikalarının terk edilmeye başlanıp, daha liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlamasıyla özel bankalar dönemi olarak adlandırılabilen, 1945-1960 yılları arasındaki dönem başlamış olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, 1950'li yıllar özel sektör banka sayısında hızlı bir artışın yaşandığı bir dönemi yansıtmaktadır. Bu dönemdeki gelişmelerin başlıca nedenleri arasında, 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girmesi, dış kredilerin ve ihracat gelirlerinin artması, ekonomide hızlı bir büyümenin sağlanması ve ülkede tasarrufların giderek artış göstermesi sayılabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında içteki ve dıştaki ekonomik canlanmanın sonucu olarak özel bankaların geliştiği ve sayı itibariyle de hızla arttığı görülmektedir. Özel bankaların geliştiği ve yaygınlaşmaya başladığı bu dönemin diğer bir özelliği, banka sayısı ile birlikte şube sayısının da

artmış olması ve şube bankacılığının yaygınlaşmaya başlamasıdır. Bankacılıktaki gelişmelere paralel olarak, bankacılık mesleğinin gelişmesi, işbirliğinin sağlanması ve haksız rekabeti önleyici kararların alınması ve uygulanması amacıyla, tüzel kişiliğe haiz Türkiye Bankalar Birliği (TBB) kurulmuş ve 1958 yılında faaliyete geçmiştir (Günel, 2001).

1960-1980 yılları arasındaki dönemi, planlı dönem olarak adlandırabiliriz. Bu dönemin ortalarında, yani 1970'li yılların başlarında ise holdingleşmenin hız kazandığı ve buna paralel olarak bankacılık sektöründe de holding bankacılığının geliştiği görülmektedir.

Serbestleşme ve dışa açılma dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1981-2001 yılları arasında olan dönemde, serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte, dış dünya ile ekonomik ve mali bütünleşmenin gerçekleştirilmesine yönelik yapısal değişim gerektiren politikalar hayata geçirilmiştir. Yine aynı yıllarda, tüm dünyada finansal pazarların serbestleştirilmesi eğiliminin ortaya çıkmasının Türk bankacılık sektörünün 1980'den itibaren hızlı bir gelişme göstermesinde, uluslararası bankacılık ve finans sistemi ile bütünleşme sürecine girmesinde önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

1980 yılı sonrası süreçte, bankacılık sektöründe de dışa açılma yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ticaret bankası, yatırım bankası gibi çeşitli yabancı bankaların Türkiye'de kurulmasının, zaman

zaman şube düzeyinde birçok yabancı bankanın faaliyete geçmesinin ve söz konusu bankaların Türk bankaları ile ortaklık kurmasının yanında, Türk bankaları da yurt dışında banka kurmaya ve şube açmaya başlamışlardır. Bu rekabet, Türk bankacılık sektörünün etkinliğini de arttırmıştır. 1980’li yılların bir başka önemli gelişmesi ise, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde, bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının karşılanmasında ve likidite fazlasının değerlendirilmesinde çok büyük kolaylık sağlayacak olan “interbank” piyasasının oluşturulmasıdır. İnterbank, ekonominin likidite dengesini kurmada da ülkemize çok yararlı olmuştur.

1990’lı yıllara gelindiğinde, 1994 bankacılık ve finans krizi yaşanmıştır. Bu kriz, tüm bankacılık sektörünü ve ekonomiyi tehdit eder hale gelmiştir. Bankacılık sektörü TCMB’nin duruma zamanında ve gerekli büyüklükte rezerve sahip olarak müdahale edememesi nedeniyle 1994 krizinden ciddi boyutta etkilenmiştir.

Türkiye 2000 yılına çok önemli ekonomik kararların alındığı bir ortamda girmiştir. 2000 yılının Kasım ayında bir finansal kriz yaşanmıştır. 2001 yılının Şubat ayına gelindiğinde ise, mali piyasalardaki güvenin kırılgan yapısı bir kez daha finansal krize yol açmıştır. Bu süreçte piyasada bulunan bankaların 19 tanesi krizi atlatabilmeden kapanmış, yaklaşık 1,5 milyon kişi işsiz kalmıştır. Ardı ardına gelen bu iki kriz tarihimizin en büyük krizleridir.

ve yeni bir dönemin başlangıcı, bir değişim sürecinin başlamasının nedeni olmuşlardır.

Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllarda yaşanan her iki finans krizi de başta bankacılık sektörü olmak üzere, bütün sektörleri ve ekonomik yaşamı olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan krizler dolayısıyla alınan tedbirler değişmiş, finansal sistem bir değişim içine girmiştir. Tüm sektörlerde olacağı gibi gelişen bu yeni finansal sistem içerisinde bankacılık sektörü de yeni planlar geliştirecektir.

2000’li yılların başında yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra yeni bir süreç ortaya çıkmıştır. 2002-2010 yıllarını kapsayacak bu dönemi yeniden yapılandırma dönemi adı altında inceleyeceğiz. Bu süreç içinde Türk bankacılık sektörünün gidişatını yönlendiren bir diğer olgu ise internet bankacılığının (e-ticaret, e-ekonomi) gelişmesi ve yaygınlaşmasıdır. İnternet bankacılığı, önceki tüm iletişim devrimlerinden çok daha hızlı bir gelişme göstermiştir. İnternet bankacılığının yanı sıra, telefon bankacılığı da bu dönemde büyük gelişme göstermiştir. Artık günümüzde hemen hemen sektördeki tüm bankalar, birçok bankacılık hizmetini telefon bankacılığı ve internet bankacılığı üzerinden verir duruma gelmişlerdir. Elektronik ticaretin gelişmesinin yanında, bu dönemde kredi kartlarının kullanım oranları da gözle görülebilecek kadar yükselmiştir.

Bankaların ekonomi içerisindeki yeri ve önemi, özellikle küreselleşme ile birlikte Türkiye'nin 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçmesi, sermaye piyasalarına ilişkin çeşitli düzenlemelerin yapılması ve kamu borçlanmasının artmaya başladığı 1990'lı yıllardan itibaren bankaların bu borçlanmalara aracılık etmeleri ve hazineye borç vermeleri ile birlikte hızla artmaya başlamıştır. 2001 yılında yaşanan mali kriz sonrası bankacılık sektörünün yeniden yapılanması, teknolojik gelişmeler ve bunların hayatı kolaylaştırması (kredi kartı kullanımının artması, internet kullanımının yaygınlaşması, telefon bankacılığının gelişmesi, v.b.), yatırım araçlarının çeşitlenmesi gibi nedenlerle, bankacılık sektörünün ülke ekonomisindeki rolü ve önemi artmıştır.

Türk bankacılığının tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, Türk Bankacılık Sektörü'nün yapısı ve gelişiminin, gerek Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet'in ilk kuruluş yılları ve gerekse günümüze kadar geçen sürede, ekonomik gelişmelerden, ekonominin genel yapısı ve performansında oluşan değişikliklerden oldukça fazla etkilendiği görülmektedir.

2.3. BANKACILIĞIN TANIMI

Günümüz ekonomilerinde para ve kredi politikasının vazgeçilmez araçlarından olan bankalar, her ülkenin ekonomik yapısı ve ihtiyaçlarına paralel olarak yasalarla denetim altına alınmış olan; üstlendikleri fonksiyonlar bakımından ülke kalkınmasında önemli bir rol üstlenen mali kuruluşlar olarak göze çarpmaktadır (Çankaya ve Öz 2001).

Bugüne kadar bankalar için pek çok tanım ortaya konmuştur. Bankalar, mevduat kabul eden, bu mevduatı en verimli şekilde çeşitli kredi işlemlerinde kullanmak amacını güden veya kısaca, faaliyetlerinin esas konusu düzenli bir şekilde kredi almak ya da kredi vermek olan ekonomik kuruluşlardır.

Bankanın tanımları çok çeşitlendirilebilir. Geylan (1985: 4)'a göre bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

·Banka işletmeleri sermaye, para ve kredi üzerine her çeşit işlemleri yapan ve düzenleyen, özel ve tüzel kişilerin, devletin ve işletmelerin bu alandaki her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışan bir iktisadi kuruluştur.

·Banka işletmeleri para ve parayı temsil eden bütün tediye araçları ile uğraşan kurumlardır.

·Banka işletmeleri halkın belli zaman içinde harcamadığı paraları kabul ederek, bunları nema getirir şekilde ikraz ve plase eden,

ödemelere aracılık, para nakli, senet tahsili ve emanet kabulü gibi çeşitli hizmetler gören işletmelerdir.

·Banka işletmeleri kredi işlemlerinde veya mali işlemlerde kullanmak üzere, halktan mevduat ve başka şekillerde para kabul etmeyi mutlak meslek edinmiş teşebbüs veya kurumlardır.

Bankalar mevduat toplar, kredi verir, para ve kredi politikalarının uygulanmasına destek verir, aracılık yapar, sanayi kuruluşlarına destek olur, iştirak eder, kiralık kasalarda kişilerin menkul kıymetlerini korur. Borsa faaliyetlerine fiilen katılır, ülkenin kalkınmasını destekler, yönlendirir... Bu hizmetleri ve yönleri ile bankanın tanımlanmasında, "para üzerine ticaret yapan işletmeler", "sermayeyi az faizle alıp çok işleyen işletmeler" gibi basit tanımlamalarla yetinilmemelidir (Takan, 2001).

Yukarıda görüldüğü üzere, tanımlamalarda daha çok banka işletmelerinin para toplama ve kredi verme fonksiyonlarına vurgu yapılmaktadır. Tanımlarda dikkati çeken bir başka konu ise bankaların birer işletme olarak nitelendirilmesidir. Bankalar birer hizmet işletmesi olarak ifade edilebilirler. Dolayısıyla işletmeler için geçerli olan temel amaç ve politikalar bankalar için de geçerli olmaktadır (Çankaya ve Öz 2001).İşletmelerin bir numaralı amacı olan kar elde etmek, bir işletme olarak nitelendirilen ticari bankaların da birincil amacı olarak görülmektedir.

2.4. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

Bankacılık sektörü birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de birçok alt sektöre bölünmüş mali piyasanın en önemli kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Bu nedenle de geçmişten günümüze bankacılık sistemi sürekli bir değişim süreci içerisinde bulunmuştur. Bankacılık sisteminin gerçekleştirdiği işlemler, günden güne karmaşıklaşmakla beraber, çeşitlenmiş ve yönetim tekniği bakımından da çok önemli değişikliklere maruz kalmıştır.

Türk bankacılık sisteminin gelişim sürecine bakıldığında, daha önceki bölümlerde üzerinden geçtiğimiz değişimlerin ışığında, ülkemizde kurulan ilk ticari bankaların bazı ortak özelliklerinin olduğu görülmektedir. Bu ortak özellikler, bu bankaların, yabancıların veya azınlıkların ortaklığı veya bunların eliyle veyahut birliktelikleriyle kurulmaları, plansmanlarında halktan mevduat toplama yeteneklerinin düşük olması nedeniyle daha çok kendi öz sermayelerini kullanmaları ve sadece yabancıların ve azınlıkların ellerinde bulunan işletmelerin yatırımlarını kredilendirmeleridir. Söz konusu bu bankaların temel işlevleri, devleti fonlamak ve döviz işlemlerinden spekülâtif kazanç sağlamak idi. Yaşanmakta olan bu gelişmeler ışığında söz

konusu dönemde Türk Bankacılık sisteminin pek bir gelişme gösterdiği söylenemez.

Türk banka sisteminin konumuz açısından bir diğer önemli özelliği ise, kapalı ekonomi bankacılığı olmasıdır. Son yıllardaki dış ekonomik ilişkilerin artış seyrine göre dışa açılma ihtiyacı daha çok artmıştır. Bu dışa açılma sürecinin gerçekleştirilmesi için Türk bankacılık sektöründe katlanılması gereken maliyetler vardır. Bu maliyetlerin başında araştırma geliştirme masrafları ve reklam masrafları gelmektedir. Bunların yanında işlem etkinliğinin de yükseltilmesi gerekmektedir.

Genel olarak bankacılık faaliyetleri; mevduat toplama, kredi verme ve belirli bankacılık hizmetlerinin gerçekleştirilmesidir. Bankaların bu üç temel faaliyetlerine ilaveten, Bankalar Kanunu'nda sayılarak belirtilen ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'ndan izin alınarak yapılan tüm işlemler bankacılık faaliyetlerini oluşturmaktadır.

Bir banka işletmesinin faaliyeti, bankacılık işletmesinin üretim faktörlerini oluşturan emek, sermaye ve mekanik gücün bir araya gelmesi ve kombine edilmesinden ibarettir. Banka işletmecisinin verileri de temeli para olmak üzere, kredi ve iştiraklere dayanan belirli işlemler bütünü olarak ortaya çıkmaktadır (Yüksel, 1989).

Türk bankacılık sisteminin temelini ise bankaların tüm bu faaliyetlerinin yasa koyucu, üst kurullar, piyasa kuralları ve etik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır.

Başka bir anlatımla, bir ülkede bulunan bankalarla bunların çalışmalarını düzenlemek amacıyla alınan yasal tedbirlerin ve uygulanan usullerin tümü o ülkenin bankacılık sistemini meydana getirmektedir.

2.4.1. Bankanın Tanımı

Banka, gerçek ve tüzel kişilerin belli bir zaman için harcamadıkları paraları toplayarak, bunları kredi ve plasman yoluyla değerlendirmeye çalışan işletmelerdir. O halde bankayı halkın belli zaman içinde harcamadığı paraları kabul ederek, bunları nema getirir şekilde kredi ve plase eden, ödemelerde aracılık, para nakli, senet tahsili, emanet kabulü gibi çeşitli hizmetler gören bir işletme şeklinde tanımlamak uygun olur.

Banka; gerçek ve tüzel kişilerin tasarruflarını toplayarak, bunları gelir sağlayıcı işlere kredi, vb yollara kanalize eden, ödeme işlemlerine aracılık yapan, para nakli, senet tahsili, emanet kabulü gibi çeşitli hizmetler gören işletmeye denir (<http://www.tbb-bes.org.tr/>).

Bankalar, sermayenin teşebbüs alanına aktarılmasını sağlayan ve kendilerine özgü özellikleri yardımıyla ekonomik hayatın sürdürülebilmesi için mutlaka sağlanması gereken bir kısım hizmetleri üreten itibar kuruluşlarıdır (Sevilengül, 1997: 1).

Bir diğer ifade ile banka; faizle para alınıp verilebilen, kredi, iskonto, kambiyo işlemleri yapan, kasalarında para, değerli belge ve eşya saklayan ve bunun dışındaki diğer ekonomik etkinliklerde bulunan kuruluşlardır.

Banka ile ilgili olarak yapılan tanımların hemen hepsinde, bankaların fon toplama ve fon kullandırma olarak iki temel fonksiyonu vurgulanmaktadır. Bu iki temel fonksiyon bazı tanımlarda, para almak ve para satmak olarak da ifade edilmektedir. Tanımlarda vurgulanan bir diğer konu da bankaların işletme olarak nitelendirilmesidir. Zaten bankaların ana amaçlarının para alıp satmak olduğu düşünüldüğünde, bankaları kısaca temel amaçları para alıp satmak olan hizmet işletmeleri olarak tanımlayabiliriz.

Evrensel bir banka, kişi ve kuruluşlara kredi tahsis eder, mevduat hesaplarını korur, sermaye, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemleri yapar. Bu durumda bankayı temel olarak, sermaye, para ve kredi işlemlerini yapan ticari kuruluşlar olarak nitelendirebiliriz.

“Tanımlar ve kısaltmalar” başlıklı 3’üncü maddesinde, bankanın tanımı yapılmakta, banka türleri açıklandıktan sonra bankacılıkla ilgili bazı

temel kavramlara açıklık getirilmektedir. Söz konusu Kanun'un 3'üncü maddesinde yer alan tanımlamalar;

“Bu Kanunun uygulanmasında;

İlişkili Bakan: Başbakan veya görevlendireceği Devlet Bakanını,

Kurul: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunu,

Kurum: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunu,

Başkan: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Başkanını,

Merkez Bankası: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Anonim Şirketini,

Fon: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunu,

Fon Kurulu: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kurulunu,

Fon Başkanı: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kurulu Başkanını,

Kredi kuruluşu: Mevduat bankalarını ve katılım bankalarını,

Kuruluş birlikleri: Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Katılım Bankaları Birliğini,

Banka: Mevduat bankaları ve katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarını,

Mevduat bankası: Bu Kanuna göre kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Katılım bankası: Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Kalkınma ve yatırım bankası: Bu Kanuna göre mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Finansal holding şirketi: İçlerinden en az bir tanesi bir kredi kuruluşu olmak şartıyla bağlı ortaklıklarının tümü veya çoğunluğu kredi kuruluşu veya finansal kuruluş olan şirketi,

Şube: Elektronik işlem cihazlarından ibaret birimler hariç olmak üzere, bankaların bağımlı bir parçasını oluşturan ve bu kuruluşların faaliyetlerinin tamamını veya bir kısmını kendi başına yapan, sabit ya da seyyar bürolar gibi her türlü işyerini,

Merkez şube: Yurt dışında kurulu bir bankanın Türkiye'de açtığı şubeyi, birden fazla şubenin olması hâlinde ise Kuruma bildirecek ve Kurulca onaylanacak şubeyi,

Fon bankası: Mülga 3182 sayılı Bankalar Kanunu, bu Kanunla yürürlükten kaldırılan 4389 sayılı Bankalar Kanunu ve bu Kanun uyarınca temettü hariç ortaklık hakları ile yönetimi ve denetimi Fona intikal eden bankalar ile Fonun çoğunluk hissesine sahip olduğu bankaları,

Finansal kuruluş: Kredi kuruluşları dışında kalan ve sigortacılık, bireysel emeklilik veya sermaye piyasası faaliyetlerinde bulunmak veya bu Kanunda yer alan faaliyet konularından en az birini yürütmek üzere kurulan kuruluşlar ile kalkınma ve yatırım bankaları ve finansal holding şirketlerini,

Kontrol: Bir tüzel kişinin; sermayesinin, asgarî yüzde elli birine sahip olma şartı aranmaksızın, çoğunluğuna doğrudan veya dolaylı olarak sahip olunması veya bu çoğunluğa sahip olunmamakla birlikte imtiyazlı hisselerin elde bulundurulması veya diğer hissedarlarla yapılan anlaşmalara istinaden oy hakkının çoğunluğu üzerinde tasarrufta bulunulması suretiyle veya herhangi bir suretle yönetim kurulu üyelerinin karara esas çoğunluğunu atayabilme ya da görevden alma gücünün elde bulundurulmasını,

Ana ortaklık: Kontrolündeki ortaklıklar ile Kurul tarafından belirlenen usul ve esaslarla tanımlanan ortaklıkların finansal tablolarını kendi nezdinde konsolide eden banka veya finansal holding şirketini,

Bağlı ortaklık: Ana ortaklığın kontrolü altında faaliyet gösteren ortaklıkları,

Nitelikli pay: Bir ortaklığın sermayesinin veya oy haklarının doğrudan veya dolaylı olarak yüzde on veya daha fazlasını teşkil eden paylar ile bu oranın altında olsa dahi yönetim kurullarına üye belirleme imtiyazı veren payları,

Hâkim ortak: Bir ortaklığı doğrudan ya da dolaylı olarak, tek başına veya birlikte kontrol eden gerçek veya tüzel kişiyi,

Yöneticiler: Bankanın yönetim kurulu, denetim komitesi ve kredi komitesi başkan ve üyeleri ile genel müdür, genel müdür yardımcıları ve imza yetkisine sahip mensuplarından; bölge müdürleri, şube müdürleri ve genel müdürlük merkez teşkilatında yer alan bölüm, kısım, grup ve bunlara eşdeğer isimler altında faaliyet gösteren birimlerin yöneticilerini,

Mevduat: Yazılı ya da sözlü olarak veya herhangi bir şekilde halka duyurulmak suretiyle ivazsız veya bir ivaz karşılığında, istendiğinde ya da belli bir vadede geri ödenmek üzere kabul edilen parayı,

Tasarruf mevduatı: Mevduat bankaları nezdinde açtırılan, gerçek kişilere ait ve münhasıran çek keşide edilmesi dışında ticari işlemlere konu olmayan mevduat hesaplarını,

Özel cari hesap: Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları,

Katılma hesabı: Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları,

Katılım fonu: Katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı,

Destek hizmeti kuruluşu: Kurulca belirlenecek esaslar çerçevesinde Merkez Bankası tarafından kurulmuş ya da Merkez Bankası bünyesinde faaliyet gösterenler ile Sermaye Piyasası Kurulunun denetiminde bulunan takas, saklama ve merkezi kayıt hizmeti kuruluşları hariç, bu Kanun kapsamındaki kuruluşlara ana hizmetlerinin uzantısı veya tamamlayıcısı niteliğinde hizmet veren kuruluşları,

Kıyı bankacılığı: Bankacılık faaliyetleri, kurulu bulunulan ülke harici ile sınırlı tutulan veya ülke genelinde uygulanan ekonomik ve malî mevzuata tâbi olmayan ya da kurulu bulunulan ülkede yerleşik olanlardan mevduat ve fon kabulünün yasaklandığı bankacılığı,

ifade eder.”

şeklinde yer almaktadır.

Yukarıdaki tanımlamalar dikkate alındığında bankayı; gerçek kişi ve tüzel kişilerin ellerinde bulundurdukları fazla fonların, uzman eliyle değerlendirilmesi ile fon talep eden kişi ve kurumların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla iki taraf arasında aracı olan ve bu işlemlerden kar elde etmeyi amaçlayan ticari işletmeler olarak tanımlamak mümkündür.

Bankaların esas fonksiyonu, ekonomik yatırımları hızlandırabilmek için fon kullandırma işlemlerini kolaylaştırmaktır. Bankalar, bir anlamda borç para vermek isteyenler ile borç para almak isteyenleri bir araya getiren aracılık rolünü üstlenmiş kuruluşlardır.

Sonuç olarak bankayı, fon toplayan veya kullandıran, para ve kredi araçlarının transfer ve tahsillerine aracılık eden, verdiği çeşitli bankacılık hizmetlerini yerine getiren işletmeler olarak tanımlayabiliriz. Aslında günümüzde, yapılan hiçbir tanım bankayı tanımlamaya yeterli olmayacaktır. Zira her geçen gün bankaların yaptıkları işlemler o kadar çoğalıp

çeşitlenmektedir ki bankanın kapsamlı bir tanımını yapmak gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

2.4.2. Bankaların Faaliyet Alanları

Bankalar, bir ülkenin tasarruf-yatırım dengesini yönlendiren, ekonomik gelişmeyi çok yakından ilgilendiren ve etkileyen kuruluşlar olduğundan, bankaların finansal sektördeki faaliyetleri piyasaları yönlendirebilmektedir. Bankalar, ekonomideki bu önemli ve kritik rolleri nedeniyle devlet tarafından da yakından takip edilmekte ve denetlenmektedirler. Bankacılığın işleyişindeki bu hassasiyet, bankalar ve bankacılıkla ilgili pek çok hususun Bankacılık Kanunu ile kesin bir şekilde belirlenmesine ve tanımlanmasına sebep olmuştur.

Türkiye’de kurulmuş kamu ve özel mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ile yabancı ülkelerde bu amaçla kurulan bankaların Türkiye’deki faaliyetleri, bir bütün olarak Türk bankacılık sistemini oluştururlar. Tüm bu bankalar ise faaliyetlerini 5411 sayılı Bankacılık Kanunu kapsamında icra ederler.

Bankacılık işlemleri ve gündelik hayatta genel olarak bilinen banka faaliyetleri de yine 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 4'üncü maddesinde "Faaliyet konuları" başlığı altında tek tek sayılmıştır. Buna göre;

"Bankalar, diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla aşağıda belirtilen faaliyetleri gerçekleştirebilirler:

- a) Mevduat kabulü,*
- b) Katılım fonu kabulü,*
- c) Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri,*
- d) Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri,*
- e) Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri,*
- f) Saklama hizmetleri,*
- g) Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri,*
- h) Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri,*

i) Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri,

j) Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri,

k) Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri,

l) Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri,

m) Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri,

n) Yatırım danışmanlığı işlemleri,

o) Portföy işletmeciliği ve yönetimi,

p) Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı,

r) Faktöring ve forfaiting işlemleri,

s) Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık,

t) Finansal kiralama işlemleri,

u) Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri,

v) Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler.

Mevduat bankaları birinci fıkranın (b) ve (t), katılım bankaları (a), kalkınma ve yatırım bankaları (a) ve (b) bentlerinde belirtilen faaliyetleri gerçekleştiremezler.”

Yukarıda sayılan faaliyetlerin yanı sıra, bankaların fatura tahsilâtı, para havalesi, maaş ödemesi, kasa hizmetleri gibi pek çok konuda önemli hizmet fonksiyonları mevcuttur. Kanun metninde tek tek sayılmaya çalışılan faaliyet konularında dikkati çeken bir husus, (v) numaralı son bendinde, “*Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler*” denilmek suretiyle aslında tadadı olarak bankacılık faaliyetlerini saymanın ve sınırlamanın mümkün olmadığı, daha geniş ifade ile zaman içerisinde gelişmeye ve genişlemeye müsait bir görev alanlarının olduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır.

2.4.3. Banka Çeşitleri

Bu bölümde kısaca banka çeşitlerine ve tanımlarına yer verilecektir, konumuz açısından önem arz eden ticari bankacılık ve uluslararası bankacılık

ile kısaca kıyı bankacılığı ise daha sonra daha ayrıntılı bir şekilde yeniden incelenecektir.

2.4.3.1. Ticaret Bankaları

Ticaret bankaları; genellikle bir yıla kadar olan kısa vadeli işlemlerle mevduat toplayarak, ticareti ve üretimi finanse eden bankalardır. Fon aktarımının yanı sıra birçok bankacılık ürünü ile de hizmet sunarlar. Ticari bankacılık, genel olarak mevduat kabul eden kredi kurumları olarak adlandırılır.

Ticari Bankalara ticari adının verilmesi iki sebepten kaynaklanmaktadır; ticari kesime borç verdiklerinden, kendilerinin kar amaçlı ticari işletmeler olmalarından (Hindle, 1985).

Ticari bankacılık, tüm ticari faaliyetlere katılan bankaları ifade etmektedir. Hemen her ülkede, ekonomik yaşamda çok önemli bir yere sahip olan genellikle çok yönlü bankacılık hizmetleri sunan ticaret bankaları, topladıkları vadesiz veya daha çok kısa vadeli kaynakları kredilerde kullanan bankalar olarak tanımlanmaktadır. Türk bankacılık sistemi de çok şubeli

bankacılık üzerine kurulmuş ve faaliyetlerini ticari bankacılık üzerine yoğunlaştırmıştır (Ergin ve Aypek 1997).

2.4.3.2. Yatırım Bankaları

Mevduat toplama yetkisi olmayan, geniş bir şube ağının olmaması nedeniyle bankacılık hizmet ürünlerinin tam olarak sunamayan ve ticaret bankalarına nispetle ticari faaliyetleri sınırlı olan bankalardır. Yatırım bankaları tahvil ihraç ederek ve diğer bankalardan aldıkları kredilerle elde ettikleri kaynakları portföylerinin, finansal kiralama işlemlerinin, orta ve uzun vadeli yatırımların kredi yoluyla finansmanında kullanırlar. Yatırım bankaları aynı zamanda halka arza aracılık, teminat mektubu, yatırım danışmanlığı, dış ticaret işlemleri gibi hizmetler de sunarlar.

Yatırım bankaları, menkul kıymet ihraç etmek yoluyla uzun vadeli kaynak sağlamak amacıyla olan işletmelerle, tasarruflarını menkul değerlere yatırmak arzusunda olan yatırımcılar arasında aracılık yapan mali aracı kuruluşlardır (Suiçmez, 1990).

Diğer bir bakış açısıyla yatırım bankacılığı; aracılık yüklemine kurumsal finansman konularından başlayarak birleşme ve devralmayı, fon

yönetimini ve risk sermayesine kadar bütün sermaye piyasası faaliyetlerini kapsamaktadır. Günümüzdeki yaklaşımla yatırım bankacılığı; yukarıdaki tanımların iç içe geçmesiyle geniş bir yapı ve işleyişlerin oluşturduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

(www.ekodialog.com/Makaleler/bankacilik-sistemi.html).

Yatırım bankasının oluşabilmesi için temel şart, sermaye piyasasının kurulması ve işleridir. Özel tasarrufların, sanayi işletmelerinin ihraç edecekleri menkul kıymetlere kanalize edilmesi, sermaye piyasasının kurulmuş olmasına bağlıdır. Sermaye piyasasının işlerlik kazanabilmesi için de yatırım bankaları ve aracı kurumların etkin çalışmalarının önemli bir payı bulunmaktadır.

Yatırım bankaları; menkul değerler ihraç etmek yoluyla uzun vadeli fon sağlamak ihtiyacında olan firmalarla, tasarruflarını menkul değerlere yatırmak arzusunda olan tüzel ve/veya gerçek kişiler arasında aracılık yaparak, tasarrufların, firmaların çıkarmış olduğu tahvil ve hisse senetlerine kanalize olmasına katkıda bulunan aracı kurumlardır (Öçal ve Çolak 1988). “Diğer bir tanımla, yatırım bankaları genel olarak, sanayi sektörüne uzun vadeli kredi ve/veya sermaye sağlayan bankalardır” (Öçal ve Çolak 1988 : 26).

2.4.3.3. Kalkınma Bankaları

Kalkınma bankalarının mevduat toplama yetkileri yoktur. Kaynakları tahvil, hükümet yardımı ve uluslararası kredilerdir. Kalkınma bankaları hükümet tarafından yapılan kalkınma planları çerçevesinde, kalkınmada öncelikli yöre ve sektörlerle yönelik finansman sağlamak amacıyla kurulmuşlardır.

İktisadi kalkınmayı başlatmak ve hızlandırmak amacıyla, sermaye, girişim, yönetsel ve teknik bilgi desteği sağlamak üzere kamu, özel ya da kamu-özel ortaklığı biçiminde oluşturulmuş finansal kurumlar genel bir sözcük olarak, kalkınma finansman kurumları ya da kalkınma bankaları olarak adlandırılmaktadır. Kalkınma bankaları 2. Dünya Savaşı sonrasında gelişmekte olan ülkelerde kurulan ve yatırım bankacılığı gelişmemiş olduğu için yatırım bankalarına özgü bazı işlemleri de yaparak, sermaye piyasasının kuruluş gelişmesine katkıda bulunan finansal araçlardır (Gücenme, 1994).

Daha kapsamlı bir tanıma göre kalkınma bankaları; özellikle sermaye piyasalarının gelişmemiş olduğu ve bankacılık sisteminin girişimlere yatırımların gerektirdiği biçim ve ölçüde kaynak sağlamada yetersiz kaldığı az gelişmiş ülkelerde yatırımlara orta ve uzun vadeli yeterli kaynak sağlamaya çalışır. Diğer taraftan, kalkınmayı engelleyen eksiklikleri giderici

destekler sağlayarak, bu alandaki sorunları çözüme yoluyla ülkenin kalkınmasını hızlandırmayı amaçlayan finansal kurumlardır (Çonkar, 1988).

Kalkınma bankacılığı kendisini net çizgilerle ticari bankacılıktan ayırmakla birlikte, uluslararası finans sisteminin ulaştığı gelişme düzeyinin bir gereği olarak, gelinen aşamada klasik kalıplardan sıyrılmaktadır.

Kalkınma bankaları genel olarak, gelişmiş ülkelerden ziyade gelişmekte olan ülkelerde sermaye noksanlığını gidermek, örgütsel ve teknik konularda yardımda bulunarak girişimcilerin temel sanayi alanlarına yatırım yapma aşamasındaki endişelerini yok etmek ve bu suretle kalkınmayı sağlamak için kurulurlar. Uygulamada kalkınma bankacıları genellikle kamu mülkiyeti veya kontrolünde, büyük ölçüde orta-uzun vadeli kredi üzerine yoğunlaşan, kendi finansal sağlamlığı ve karlılığı ile çelişen bir dizi amaç ve faaliyeti yüklenen kurumlar olmuştur (Akıncı, 1996).

Kalkınma bankaları, gelişmekte olan ülkelerde, yatırım sermayesi açığını gidererek ve bunun yanı sıra teknik açıdan yardımda bulunarak, girişimcilerin temel endüstri dallarına yönelmelerini sağlayarak, endüstrileşme dolayısıyla kalkınma sürecini hızlandırmayı üstlenen kuruluşlardır (Parasız, 1994).

2.4.3.4. Özel Amaçlarla Kurulmuş Bankalar

Özel bir yasa ile kurulan ve kuruluşuna esas olan amaca yönelik olarak faaliyet gösteren bankalardır. 1930'lu yıllar Türkiye'de özel amaçlı devlet bankalarının kurulmaya başlandığı bir dönem olmuştur.

2.4.3.5. Kıyı Bankaları

Kıyı bankaları, denetimin ve vergilendirmenin asgari düzeyde olduğu yerlerde konvertibl paralar üzerinde işlem yaparak, çok uluslu şirketlere ve uluslararası girişimlere hizmet verirler. Euro-kredi sendikasyonları, yabancı tahvil ihraçları, faiz ve para swapı, fon yönetimi, leasing, factoring, forfaiting, altın ve döviz işlemleri gibi faaliyetlerde bulunurlar. Genellikle Panama, Lüksemburg, Malta gibi serbest bölgelerde faaliyetlerde bulunurlar.

Kıyı bankacılığı, ülke dışından temin edilen fonların yine o ülke dışında kullanılmasını amaçlayan bir bankacılık türüdür. Bu tip bankalar genellikle serbest bölgelerde faaliyet göstermektedirler. Kıyı Bankalarının buldukları ülkedeki banka kurallarına uyma zorunlulukları yoktur, ayrıca

bu bankalar buldukları ülkede mevduat toplayamazlar. Bu bankaların döviz hesaplarına bir kısıtlama konulamaz ve gelirleri vergilendirilemez.

Literatürde kıyı bankacılığının farklı tanımları bulunmaktadır. En kapsamlı şekilde kıyı bankacılığı tanımı şu şekilde yapılabilir. Kıyı bankacılığı; ülke dışından sağlanan fonların ülke dışında veya koşullara göre ülke içinde kullanıldığı; uluslararası devletsiz paraların fon fazlası bulunan merkezlerden fon açığı bulunan merkezlere transfer edilmesi gibi finansal hizmetlerin yürütüldüğü; genellikle serbest bölgelerde kurulan merkezlerde faaliyetlerinin yürütüldüğü; ülke içindeki bankacılık sektörüne yönelik olarak düzenlenmiş tüm yasal düzenlemelerin kapsamı dışında tutulan, getirilen mali ve hukuksal avantajlar sayesinde müdahale, denetim ve vergilemenin asgari düzeyde tutulduğu ve bu nedenle geçmişte “vergi sığınağı”, günümüzde ise uluslararası kıyı ötesi mali hizmetler olarak adlandırılan bankacılık türüdür (www.hakanguclu.com/calismalar/Off_shore.pdf).

2.4.3.6. Uluslararası Bankalar

Uluslararası finans merkezlerinde faaliyet gösteren, dünya üzerinde yaygın bir şube ağı olan, işlem hacmi itibariyle yerli veya yabancı

müşterilere toptancı veya perakendeci bankacılık hizmetleri sunabilen bankalardır. Uluslararası bankacılık ağı muhabir bankacılık, yurtdışı şubeleri veya konsorsiyum banka oluşturmak suretiyle kurulabilir.

2.4.3.7. Yabancı Bankalar

Yabancı bankalar, ölçek ekonomilerinden, farklılaştırma ve riski yayma özelliklerinden ve uluslararası finansman merkezleriyle doğrudan bağlantılarından dolayı, en son kredi araçlarını ve teknolojisini hızla transfer edebilmekte ve diğer yabancı bankaların gelişini teşvik ettiğinden, yoğunlaşma oranını azaltarak fiyat rekabetine neden olmaktadır. Bu özelliğe sahip yabancı bankalar, artan rekabet yoluyla ulusal bankacılık sektörünün yapısını değiştirmektedir. Bankacılık sektöründeki rekabetin devamı ya da artışı, teorik olarak marjinal bankaların piyasadan çekilmesine ya da, hizmetlerin daha kaliteli sunulmasına yol açmaktadır (Beşinci, 2005-<http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=246>).

Nitekim bir ülkeye yatırım yapan yabancı bankalar, teknik bilgi ile birlikte çoğunlukla yönetici ve üst seviyede teknisyen niteliğindeki personeli de yatırım yapılan ülkeye getirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki

girişimciler yapmayı bilmedikleri bazı şeyleri onlarla beraber iş yaparak onlardan öğrenmektedir. Yabancı sermaye bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji konusundaki yönetim ve işletmecilik bilgisini de yaygınlaştırmaktadır.

(Candemir,2007.http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1721&id=87).

2.4.3.8. Merkez Bankası

Bir merkez bankasının tanımı kendisine yüklenen fonksiyonlara bağlı olarak yapılabilir. Bu fonksiyonlar ise; zamana, ihtiyaçlara ve ülkenin finansal sisteminin yapısına göre değişebilmektedir. Tüm Merkez Bankalarının ortak işlevleri fiyat istikrarının sağlanması, para piyasasının düzenlenmesi, ülkedeki kredi hacminin ve dağılımının ayarlanması, altın ve döviz rezervlerinin yönetilmesi, dış ödemelerin düzenlenmesi ve devletin veznedarlığının yapılmasıdır.

Literatürde merkez bankası, genel olarak para basımı (emisyon) yetkisine sahip olan, emisyon ve kredi hacmini kontrol eden, bankalara kredi veren son mercii olduğundan bankaların bankası olarak nitelendirilen bir

kurum olarak tanımlanmaktadır. Merkez bankaları birçok ülkede özerk devlet kuruluşları olarak görev yapmaktadırlar. Ancak, başta ABD'nin merkez bankası Federal Reserve Bank (FED) olmak üzere, bazı ülkelerin merkez bankalarının özel sektör kuruluşları oldukları görülmektedir. İster devlete, isterse özel sektöre bağlı olsun, merkez bankalarının para politikalarını belirlemede ve uygulamada bağımsız olmaları gerektiği konusu ekonomistlerin çoğu tarafından benimsenmektedir.

2.4.3.9. Özel Finans Kurumları ve Katılım Bankaları

Bazı tasarruf sahipleri tasarruflarını kişisel tercihleri doğrultusunda bankalara yatırmayıp, yurt içinde ve dışında altın, döviz ve bina gibi yöntemlerle değerlendirirler. Özel finans kurumları (ÖFK), bu tür tasarrufların üretim sürecine sokulması amacıyla kurulan, “kar-zarar” ilkesiyle çalışan kurumlardır. Özel finans kurumları ülkemizde 1984 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır ve her türlü banka hizmetini de yapabilmektedirler.

Katılım bankaları, mali sektörde bir yenilik olarak, faiz endişesi nedeniyle klasik bankalara gitmeyen fonları ekonomiye kazandırmak ve

tasarruf sahiplerinin fonlarını güvenle saklamalarına ve değerlendirmelerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Kuruluş aşamasında, dalında uzman kişilerin oluşturduğu heyetlerin görüşleri doğrultusunda ve dünyadaki uygulamalarından örnek alınarak, bu bankaların topladığı fonları değerlendirmek için yöntemler tespit edilmiştir. Bu yöntemlerle elde edilen kazancın faizden esaslı olarak farklılık gösterdiği konusunda bir görüş birliği oluşmuştur.(http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=46&Itemid=83).

ÖFK'ların faaliyetlerine olanak sağlanmasının ardındaki temel beklenti dini inançları nedeniyle faize dayalı sistemlere yönelmeyen ve atıl ya da üretken olmayan alanlarda tutulan yurt içi tasarrufları da ekonomiye kanalize edebilecek bir sistem oluşturmaktır (Canbaş ve Doğukanlı 1997).

2.5. TÜRKİYE'DEKİ BANKALARIN SINIFLANDIRILMASI

Türkiye'de bankacılık sistemi incelendiğinde bankalar faaliyet alanlarına, kuruluş amaçlarına, sermaye yapılarına, büyüklüklerine, hukuki yapılarına ve uzmanlık alanlarına göre farklı sınıflandırmalar yapılabilir. Bu

bölümde bankalar sınıflandırılırken tezimizin içerisindeki önemi nedeniyle sadece başlık olarak sayılması yeterli görülmüştür.

Türk finansal sistemi içinde bankacılığın payı %80'lere varır. TCMB ile yatırım ve kalkınma bankaları hesaba katılmazsa, bunlar dışındaki bankalar sistemin yarısını ifade eder. Türkiye'de finansal sektörün bankalar dışında da belirli öğeleri vardır. Finansal yapıyla ilgili olarak ekonomik kriz öncesi yapılmış bir çalışmaya göre bu sektörün yaklaşık 4/5'ünü bankacılık sistemi oluşturmaktadır (Yüksel vd. 2002).

2.5.1. Hukuki Yapılarına Göre Bankalar

- 1) Şahıs şirketleri şeklindeki bankalar
- 2) Sermaye şirketleri şeklindeki bankalar
- 3) Özel yasalarla kurulan bankalar

2.5.2. Sermaye Kaynaklarına Göre Bankalar

- 1) Özel sermayeli bankalar
- 2) Kamu sermayeli bankalar

- 3) Karma sermayeli bankalar
- 4) Yabancı sermayeli bankalar

2.5.3. Kredi Vadelerine Göre Bankalar

- 1) Kısa vadeli kredi açan bankalar
- 2) Orta ve uzun vadeli kredi açan bankalar

2.5.4. Ekonomik Fonksiyonlarının Özelliklerine Göre Bankalar

- 1) Merkez bankaları
- 2) Ticaret bankaları (mevduat bankaları)
- 3) Yatırım ve kalkınma bankaları
- 4) Ziraat bankaları
- 5) Maden bankaları
- 6) İpotek ve emlak bankaları
- 7) Halk bankaları vb. gruplandırılabilirler (Birdal, 1993).

Bu gruplandırmalara arka sayfadaki sınıflandırmalar da eklenebilir:

2.5.5. Mevduat Kabul Edip Etmemelerine Göre Bankalar

- 1) Mevduat kabul eden bankalar
- 2) Mevduat kabul etmeyen bankalar

2.5.6. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar

- 1) Emisyon Merkez Bankaları
- 2) İş ve Ticaret Bankaları
- 3) Ziraat ve Sanayi Bankaları
- 4) Yatırım ve Kalkınma Bankaları

2.6. TİCARİ BANKACILIK

Ticari bankalar, her türlü ticari faaliyetlere katılan yani mevduat toplayan, kredi veren, yurt içi ve yurt dışından fon sağlayan, gerçek ve tüzel kişi müşterilerine bütün bankacılık hizmetlerini veren bankadır (Uludağ ve Arıcan 1999).

Bankacılık sektöründe genel bir karşılaştırma ölçütü olarak kullanılan aktif büyüklük, kredi büyüklüğü, şube sayısı gibi ölçütler dikkate alındığında, en büyük pay genellikle ticari bankaların olmaktadır.

Ticari bankaların verdiği hizmetlere bakıldığı zaman, söz konusu hizmetlerin gelişen teknoloji ile birlikte hızla arttığı ve her geçen gün de artmaya devam ettiği görülmektedir. Verilen hizmetlere yenileri eklenmekte ve bankalar arasındaki rekabette bu tür yenilikler ve yeniliklere ayak uydurma önemli rol oynamaktadır. Bu tür yenilikleri takip edip gerekli revizyonu yapabilen bankalar ile finansal krizlere karşı gerekli önlemleri alan bankalar ayakta kalabilmekte, yeniliklere uyum sağlamayıp yükümlülüklerine dikkat etmeyen bankalar ise tek tek yok olmaktadır.

2.6.1. Ticari Bankaların Tanımı ve Özellikleri

Ticari bankacılık, tüm ticari faaliyetlere katılan bankaları ifade etmektedir. Asıl amaçları kar elde etmek olan ticari bankalar; ülke içinde ticaretle uğraşırlar, mevduat toplarlar, kredi verirler; yurt içi ve yurt dışından fon sağlarlar. Müşterilerine geniş bir yelpazede bankacılık hizmeti verirler. Aynı zamanda bu bankalar, bir ülkede uygulanan ekonomik politikada önemli görevler üstlenmektedirler (Takan, 2001).

Ülkelerin para sistemini düzenleyen temel öğeler genellikle devlet, merkez bankası ve ticari bankalardır. Ticari bankalar öncelikle kar amacı güden işletmelerdir. Bu açıdan diğer işletmelere benzerler. Özellikle sermaye piyasası gelişmiş ülkelerde kişi ve grupların paralarını yatıracakları pek çok kuruluş vardır. Ticari bankaları diğer banka ve kuruluşlardan ayıran en önemli özellik "vadesiz mevduat" toplamalarıdır (Timberlake, 1965).

Vadesiz mevduat ya da halkın deyimiyle çek hesabı açma hakkına sahip tek finansal kurum da ticari bankalardır (Takan, 2001).

Ticari bankaların topladıkları vadesiz veya kısa vadeli mevduat miktarı o ülkenin para stoku içinde önemli bir yer tutar. Yarattıkları kaydi para sonucu ekonomik yaşamın bir parçası olan ticari bankalar, topladıkları

fonları ticari ve sınaî işletmelerin kredi ihtiyacını karşılamak için kullanırlar (Geylan, 1985).

Ticari bankalar, temel fon kaynaklarının tasarruf sahiplerinin mevduatlarından oluşması nedeniyle "mevduat bankaları" olarak da isimlendirilirler. Günümüzde ticari bankalar; her türlü mevduatı toplayan, bunları kredilere dönüştüren ve yatırım ve kalkınma bankalarının konularında da faaliyet gösteren kuruluşlar durumuna gelmişlerdir. Sermaye piyasası için gerekli hizmetleri yerine getirmenin yanında, mevduat şeklinde topladıkları fonları kredi verme ve yatırım yapma yolu ile ulusal ve uluslararası düzeyde transfer eden ticari bankalar faaliyetleriyle; üretim, tüketim ve bölüşüm sürecini kolaylaştırarak ekonomik sistemin fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesine katkıda bulunmaktadır.

Ticari bankaların fon kaynakları içerisinde en önemli pay mevduattır. Mevduat haricinde; sermaye, ihtiyatlar, bankalar arası para piyasası ve uluslararası finansal piyasalardan sağlanan krediler, devlet borçlanma araçları ve repolar, mevduat sertifikaları, varlığa dayalı menkul kıymet ve tahvil ihracı da fon kaynakları arasındadır. Ticari bankalar, fon kaynaklarını kredi olarak kullanır, menkul kıymetler ve iştiraklere yatırım yaparlar (Takan, 2001).

Ticari bankalar, yeniden sağladıkları vadesiz mevduat hesaplarının bir toplumdaki atılım bekleyen üretim kaynaklarının harekete geçirilmesini sağlayacak şekilde kullanılmasını temin ettikleri sürece, piyasaya yeni mal arzını mümkün kılmak suretiyle toplumun genel ekonomik refahını sağlamaya yardım etmiş olurlar. Aksi takdirde bu bankaların vadesiz mevduatları kullanılmakta olan üretim kaynaklarına karşı talebi daha da artırmak suretiyle enflasyona yol açabilir. Ayrıca vadesiz mevduat hesaplarını kapatmak suretiyle daralmaya neden olabilirler (Takan, 2001).

Ticari bankalar, 1980 yılına kadar daha çok mevduat toplama ve toplanan mevduatı kredi olarak kullandırmaktaydı. Günümüzde de ticari bankaların işlemlerindeki ağırlık mevduat ve kredilerdedir. Ancak, 1980 yılından sonra mevduata reel faiz uygulaması başlamış ve faiz oranları kısmi olarak serbest bırakılmış, bu da ticari bankaların fon maliyetini yükseltmiş ve sektörde rekabetin artmasına neden olmuştur.

1980 yılına kadar ticari bankaların fon kaynaklarının önemli bir kısmını mevduat ve sermaye oluştururken, 1980 yılından sonra Bankalararası Para Piyasası kurulmuş, ticari bankalar uluslararası para piyasalarından fon kaynağı sağlamaya başlamış, 1992 yılında yeni bir fon kaynağı olarak varlığa dayalı menkul kıymet uygulamasına başlanmıştır (Takan, 2001).

Ticari bankalar, bireyin ve kurumların tasarruflarının değerlendirilmesi, işletmelerin fon ihtiyaçlarının karşılanması, ulusal, uluslararası ticari işlemlerde aracılık yapması gibi önemli hizmetleri yerine getirirler. Özetle "ticari bankalar, bir ülkede iktisadi hayatın can damarlarıdır" (Takan, 2001: 58).

2.6.2. Ticari Bankaların Amacı, Önemi ve Fonksiyonları

Ticari bankaların ülke ekonomisindeki rolleri sadece finansal alan ile sınırlı değil dolaylı olarak reel sektörü de içine alacak niteliktedir. Zira faaliyet alanlarına bakıldığı zaman verilen hizmetin kamu hizmetine benzer hizmet olduğu görülmektedir. Ülke ekonomisi içinde önemli yere sahip bankaların amaçları, ekonomi için önemi ve fonksiyonları ayrı başlıklar halinde kısaca ele alınmaktadır.

2.6.2.1. Ticari Bankaların Amacı

Tüm şirketlerde olduğu gibi bankaların faaliyetleri de gelir sağlama amacına ya da daha özel olarak kar sağlama amacına yöneliktir. Kaynakların temini ile bunların gelir getirecek şekilde tahsisi, şirketlerin çalışma süreçlerini karakterize etmektedir. Bütün bu çalışma süreçlerinin karakteristikleri ne olursa olsun şirketlerin temel amacı nihai olarak hep kar maksimizasyonuna dayanır. Karın veya getirinin maksimum kılınmasının iki ana unsuru vardır: Bunlardan birincisi “faaliyet gelirlerinin maksimize edilmesi” ve ikincisi ise “faaliyet giderlerinin minimize edilmesi” dir. Bu temel kural açısından özünde birer şirket olan bankaların, hangi türde olursa olsun diğer şirketlerden ve hatta bireysel küçük işletmelerden bir farkı yoktur.

Diğer bir anlatımla, banka yönetimleri, uzun vadede bankanın ortaklarının getirilerini maksimize edebilmek, bankanın piyasadaki değerini artırabilmek için çalışırlar. Özetle her şirket yönetimi gibi kar maksimizasyonu için uğraş verirler. Bu amaca ulaşabilmek için banka yönetimi, kaynak maliyetinin ana unsuru olan faiz giderlerinin kontrol edilmesini hedefleyecektir. İşte bu noktada faiz marjı analizi, büyük önem taşımaktadır.

Faiz marjı; gelir getiren aktiflerden sağlanan faiz gelirleriyle pasiflere ödenecek faiz giderleri arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Ancak faiz marjının yönetim anlamında yeterli bir analiz aracı olduğunu söylemek doğru olmaz. Yönetimin bankanın gelir-gider bağlamında performansına ilişkin tam bir fikir edinebilmesi için, gelir-gider performansının kazanç getiren aktifler temelinde araştırılması gerekir. Bunun ölçütü de net faiz marjıdır.

Net faiz marjının artması, bankanın karlılığının da artmasına yol açacaktır. Bu sebeptendir ki banka yönetimleri net faiz marjlarını arttırmak için uğraşırlar. Kredi fiyatlamasında önem taşıyan net faiz marjı, planlamada da kullanılan bir ölçüttür.

Bankanın gelir getiren aktiflerinin temel olarak üçe ayırabiliriz: Kredi portföyü, menkul değerler portföyü ve son olarak ücret ve komisyon geliri kazandıran bankacılık hizmetleri. Gerçekçi bir performans analizi için bu üç aktif grubunun ayrı ayrı izlenmesi son derece önemlidir. Böyle bir analizin sonucunda, gelir getiren aktiflere dayalı bir performans analizinin bu aktiflerin niteliklerine göre oluşturulmuş gruplar bazında yapılması ve yorumlanması gerekmektedir (Harrington, 1987).

Ticari bankaların temel amacı, daha önce de belirttiğimiz gibi, kar etmektir. Burada kar, bilanço karının yanı sıra işletmenin cari pazar değerini maksimum yapmayı da içermektedir.

Ticari bankaların bir ticari işletme olması sebebiyle karlılık sektördeki işletmelerin karlılıklarıyla karşılaştırılmalıdır. Tek bir işletmenin bilanço karı, karlılıkla ilgili fazla bir anlam ifade etmez.

Kısa dönemde işletmelerin karlılığı önemli olmakla birlikte, uzun dönemde firmanın amacı piyasa değerini, dolayısıyla firma sahiplerinin servetlerini en yüksek düzeye çıkarmaktır. Firmanın amacı, "piyasa değerini maksimize etmek" olmalıdır (Takan, 2001).

2.6.2.2. Ticari Bankaların Önemi

Ticari bankaların topladıkları vadesiz ve kısa vadeli mevduatlar, ülkenin toplam para stoku içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Sağladıkları kaydi para neticesinde ekonomik yaşamın birer önemli aktörleri olan ticari bankalar, temin ettikleri fonları sanayi ve ticari işletmelerin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını gidermek için kullanmalarıyla (Takan, 2001) reel ekonomiye de önemli destekte bulunmaktadır.

Ticari bankaların ekonomi içerisindeki diğer önemli bir görevi de Merkez Bankası tarafından yürütülen para politikasının etkinliğinin de artırılmasına yardımcı olmasıdır. Bir ülkede etkin ve verimli bir para

politikasının uygulanabilmesi için iyi işleyen, gelişmeleri yakından takip edip uyum sağlayan bir bankacılık sistemine ihtiyaç vardır. Merkez Bankalarının para politikasına ilişkin olarak kullandıkları tüm araçlar (avans, reeskont, açık piyasa işlemleri, karşılık oranları, selektif kredi kontrolü ve kredi tavanları) gelişmiş bir bankacılık sisteminin varlığı ile ekonomi üzerinde etkili olabilmektedir (Takan, 2001).

Ticari bankalar, izledikleri kredilendirme politikasıyla ekonomide gelir ve servet dağılımını etkileyebilmektedir. Örneğin; tüketici kredileri ve kredi kartları uygulamalarıyla banka kredilerinden ticaretle uğraşmayan kesimler de faydalanarak gelir ve servet dağılımı etkilenmektedir. Diğer taraftan ticari bankalar çeşitli ödeme ve kredilendirme (akreditif) yöntemleriyle de uluslararası ticaretin artmasına katkıda bulunmaktadır (Takan, 2001).

Bankalar, fonların tasarruf sahiplerinden fon gereksinimi olanlara transferlerini sağlarken ekonomiye diğer bazı ek katkılarda da bulunmaktadır. Bunlar; yastık altına saklama eğilimini azaltması, riski azaltma ve dağıtma etkisi, vadeleri ayarlama etkisi, miktar ayarlama etkisi, fon maliyetlerini azaltma etkisi, yatırımların kalitesini ve miktarını artırma etkisi olarak sıralanabilmektedir (Parasız, 1994).

Ekonomi içerisinde bu kadar önemli bir yere sahip bankaların karşılaşacakları herhangi bir finansal risk, dolaylı olarak reel ekonomi ve dolayısıyla tüm ekonomi üzerinde büyük rol oynayacaktır. Bu sebeptendir ki ülke ekonomisinin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması, ancak ve ancak izlenen mali politikaların, gelişen ve dışa açılan ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde güçlü bir finans sektörünün oluşturulmasına ve piyasadaki koşullarla uyum içerisinde olmasına bağlıdır.

Günümüzde ticari bankalar, işletmelerin kısa vadeli kredi ihtiyacını karşılamakta, mevduat ve diğer kaynaklardan sağladığı fonları, işletmelere kredi olarak vermekte bir köprü görevi görerek, ülkenin iktisadi hayatının gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Ticari bankalar para politikasının etkinliğini artırır. Bir ülkede etkili bir para politikasının izlenebilmesi için gelişmiş bir bankacılık sisteminin varlığı gereklidir. Merkez bankalarının para politikasına ilişkin olarak kullandıkları tüm araçlar ancak gelişmiş bir ticari banka sisteminin varlığı koşuluyla ekonomi üzerinde etkili olabilir. Bir ekonomide hükümetler para politikasını belirlemekte, merkez bankaları bu politikayı yürütmekte, bankalar da para politikasının yürütülmesinde gerekli araçları oluşturmaktadır.

Ticari bankalar genellikle vadeli mevduatı, 1, 3, 6, 12 ay vadeli hesap olarak açmakta, kullandığı krediler de daha çok bir yıl veya daha kısa süreli olmaktadır. Para politikası araçları bir yıl veya daha kısa süreli olarak kullanılmakta, dolayısıyla ticari bankalar para politikasının uygulanmasında önemli bir araç olmaktadır. Uyguladıkları çeşitli ödeme ve kredilendirme yöntemleriyle de, uluslararası ticaretin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Ticari bankalar, izledikleri kredilendirme politikasıyla ekonomide gelir ve servet dağılımını etkileyebilmektedirler. Mesela, tüketici kredileri, kredi kartları uygulamalarıyla, banka kredilerinden ticaretle uğraşmayan toplum kesimleri de faydalanmakta, gelir ve servet dağılımını etkilemektedir (Takan, 2001).

2.6.2.3. Ticari Bankaların Fonksiyonları

Bankalar, çeşitli yollarla elde ettikleri mevduatı, bazı kişi ve kuruluşlara kredi şeklinde tahsis eden; sermaye, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemi yapan mali araçlardır. Ticari kuruluşlar oldukları için temel hedefleri, karlarını azami hale getirmektir. Ancak bu arada yaptıkları faaliyetin mahiyeti icabı kamu yararı açısından önemli sonuçlar doğururlar.

Bu sebeple kamu yararını da azamileştirmek için devlet tarafından özel kanunlarla kontrol altında tutulurlar. Kamu yararına sonuç veren fonksiyonlarından en önemlisi topladığı fonları en verimli alanlarda kullandırmakla milli gelirin daha hızlı artmasına katkıda bulunmaktır. Bu fonksiyonları serbest faiz sisteminin mevcudiyeti halinde gerçekleştirir. Faizin serbest olmadığı sistemlerde devlet teşvik ve selektif kredi yöntemleriyle bu sonucu elde etmeye çalışır.

Diğer önemli fonksiyonlarından biri de yaptığı çeşitli bankacılık hizmetleri vasıtasıyla ekonomik faaliyetlerin daha verimli bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır.

Ayrıca bankalar güvene dayalı müesseselerdir, herkes birbirini tanıyamaz ve birbirine güvenemez, ancak herkes bankayı tanır ve banka da ilişkide bulunduğu kişileri mümkün olduğunca tanımaya çalışır. Bu şekilde birbirini tanımayan birçok kişi bankanın aracılığıyla güven içinde iş ilişkilerine girebilmektedirler.

Bu özellikleri dolayısıyla bankalar diğer ticari kuruluşlardan farklıdır ve devlet tarafından da farklı muamele görürler. Fonksiyonlarının başarıyla devamı için bankalara olan güvenin sarsılmaması çok önemlidir.

Ticari bankalar her ülkenin bankacılık sisteminde farklı biçimlerde örgütlenmelerine rağmen üstlendikleri fonksiyonlar temelde birbirine

benzemektedir. Ticari bankaların fonksiyonlarını genel olarak dört başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar; fon sağlama, fon kullanma, kaydi para yaratma ve hizmet fonksiyonudur.

Günümüzde ticari bankalar, merkez bankalarının bankacılık fonksiyonları dışında kalan tüm bankacılık fonksiyonlarını yerine getirmekte olup, temel fonksiyonları "tasarruf fazlası bulunan ekonomik birimler"den "tasarruf açığı bulunan ekonomik birimler"e fon akışını sağlamaktır. İfade edilen ekonomik birimlerden ilki cari gelirinden daha az bir bölümünü cari tüketim ya da yatırım malları için harcayan, ikincisi ise cari gelirinden daha fazlasını cari tüketim ya da yatırım malları için harcayan ekonomik birimlerdir (Dürer, 1988). Bir başka ifadeyle; ticaret bankaları, tüketim tarafında oluşan kaynak fazlalığını, belirli koşullarda ve şekillerde üretim tarafına doğru aktarma fonksiyonuna sahiptir. Ticari bankaların fonksiyonlarına aşağıda kısaca göz atalım.

2.6.2.3.1. Fon Sağlama Fonksiyonu

Bankalar, ihtiyaç duydukları fonları özkaynaktan veya yabancı kaynaktan temin etme yoluna giderler.

Ticari bankalarda fonlar iki kaynaktan sağlanmaktadır:

1)Özkaynaklar,

2)Yabancı kaynaklar.

Bankaların mali bünyelerinde bulunan özsermayeleri, kendi kaynaklarından sağladıkları fonları; yabancı sermayeleri ise borçlanmak suretiyle üçüncü şahıslara ait kaynaklardan sağlanan fonları ifade etmektedir (Dürer, 1988). Özkaynakların temini bankanın kendi bünyesinden, bir diğer ifade ile hali hazırdaki ortaklardan veya hisse sahiplerinden borçlanarak; yabancı kaynakların temini ise üçüncü şahıslardan, bir başka anlatımla şirket ile ortaklık ilişkisi içerisinde olmayanlardan borçlanmak suretiyle sağlanmaktadır. Bankalar; mevduat toplamak suretiyle, Merkez Bankası kredilerinden faydalanarak, borçlanma senetleri çıkarmak suretiyle yabancı kaynak temin etmektedirler.

Ticari bankalar fon kaynaklarının büyük bir kısmını yabancı kaynaklardan sağlamaktadırlar. Ticaret bankalarının kendi öz kaynakları dışında, borçlanmak yoluyla fon sağlamaları ve bu amaçla girişmiş oldukları işlemlerin tümü "Angajman" işlemleri adı altında gerçekleşmekte olup, borçlanma yoluyla fon sağlamak başlıca üç şekilde uygulanmaktadır. Bunlar; tahvil ihracı yoluyla, Merkez Bankasından ve mevduat kabulü suretiyle borçlanmalardır.

2.6.2.3.2. Fon Kullanma Fonksiyonu

Ticari bankalar, gerek kendi özkaynaklarından gerekse yabancı kaynaklardan temin ettikleri fonları "plasman" işlemleri yardımıyla kullanmaktadır. Belirli bir maliyete katlanmak suretiyle (ödenen faiz, komisyon ve benzeri diğer giderler) sağladıkları fonları, belirli bir gelir karşılığında kullanma yoluna gitmeleri, bankaların fon kullanma fonksiyonunu oluşturur. Sağlanan bu fonlar;

→ Mudilerin normal para çekişlerini karşılamak,

→ Kredi ihtiyacı olan kişi ve kurumlara kredi vermek,

→ Kanunlarda belirtilen ve izin verilen faaliyet alanlarındaki şirketlere iştirak etmek,

→ Menkul kıymet ve diğer gelir getirici finansal varlıklara yatırmak,

→ Bankacılık hizmetinin daha iyi verilebilmesi için gerekli araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile hizmetin gereği olan bina ve araçlar gibi sabit kıymet harcamalarını finanse etmek,

suretiyle kullanılmaktadır. Belirli bir maliyetle sağlanan bu fonların belirli bir getiri ile fon ihtiyacı olanlara verilmesi fonksiyonu, aynı zamanda bankaların aracılık işlevini anlatmaktadır.

2.6.2.3.3. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu

Ticari bankaların, banka sistemi içerisinde en önemli faaliyetlerinden birisi de kaydi para yaratmalarıdır. Kaydi para; bankaya yatırılan mevduatın kanuni karşılık miktarı düşüldükten sonra tekrar kredi olarak verilmesidir (Takan, 2001).

Bankalar ödünç verme yöntemi ile kaydi para yaratabilirler. Ödünç verme yöntemi ile kaydi para yaratma genelde iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi; yukarıdaki tanımda da belirtildiği üzere, bankaya yatırılan mevduatın kanuni karşılık ayrıldıktan sonra kalan tutarının kredi olarak verilmesi ve bu işlemin sürekli devam etmesi şeklinde olabilir. Konuyu daha anlaşılır kılmak için basit bir örnek verebiliriz.

Bankaya mudi tarafından 100 lira yatırıldığını ve kanuni karşılık oranının da %10 olduğunu varsayalım. Banka, yatırılan bu 100 liranın %10'u olan 10 lirayı karşılık olarak ayırdıktan sonra geri kalan 90 lirayı ihtiyaç sahiplerine kredi olarak verecektir. Bu kişi bu parayı nakit olarak çekip, ihtiyacını karşılayacak ve ihtiyaç sahibinin parayı ödediği kişi de bu parayı aynı bankada veya başka bir bankada değerlendirmek üzere mevduat hesabı açtıracaktır. Bu durumda banka, ikinci işlemle gelen 90 liranın %10'u olan 9 lirayı karşılık olarak ayırdıktan sonra geri kalan 81 lirayı diğer bir ihtiyaç

sahibine kredi olarak verecektir. Bu şekilde bu sürecin tekrar tekrar yenilenmesi suretiyle mevduat toplamı 1000, karşılık toplamı 100 ve ödünç verme toplamı da 900 lira olacaktır. Bu şekilde kaydi para yaratılmış olacaktır.

Kaydi para yaratma yöntemlerinin ikincisi çek vasıtasıyla olmaktadır. Ticari bankalar müşteriye, nakdi para kullanmadan satın alma gücünün kayden ve hesaben gerçekleşmesi için çek vermek suretiyle sağlanan hizmet sonucunda kaydi para yaratılmış olur.

2.6.2.3.4. Hizmet Fonksiyonu

Ticari bankalar mevduat toplama ve bunları kredi olarak verme dışında müşterilerine bir takım hizmetler de sunarlar. Bu hizmetler genel itibariyle bankaya kazanç getiren ve yeni müşterilerin de bankaya gelmesine yol açan hizmetlerdir. Fakat buna rağmen bazı bankalar kısa vadede zarar bile etse, uzun vadede müşteri çekmek amacıyla bazı hizmetleri yürütmektedirler. Bankalar açısından bu tür daha fazla ve yeni müşterileri bankaya çekme hizmetlerinin temel amacı, daha fazla mevduat toplamaktır. Daha fazla mevduat ise daha fazla kredi yaratabilme gücüdür. Bu nedenle verilen hizmetleri mevduatın maliyeti olarak değerlendirmek gerekir.

Faaliyetleri büyük ölçüde yasalarla denetlenen ticari bankalarda, gelişen teknolojik imkânlar ve bankalar arasında artan yoğun rekabet koşulları müşterilere sunulan hizmetin boyutunu değiştirmiş ve buna bağlı olarak da bankalar, müşterilere verdikleri hizmetleri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bankaca verilen hizmetlerin sayısı her geçen gün artmakta ve bu hizmetler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Ticari bankaların sağladıkları hizmetlerin belli başlılarını, geleneksel hizmetler ve e-hizmet başlıkları altında sıralamak mümkündür.

→ Geleneksel hizmetler;

- Kasa hizmeti sunmak,
- Müşterilerin, üçüncü şahıslardan olan alacaklarının tahsiline aracılık etmek,
- Ticari senetleri iskonto veya tahsil etmek,
- Çek ve akreditif işlemleri yapmak,
- Kambiyo işlemleri yapmak,
- Havale veya EFT işlemleri yapmak,
- Müşteriler adına menkul kıymet alım satımı yapmak,
- Müşterilere kefalet ve teminat mektubu vermek,

- Müşterilere kredi konusunda ve finansal konularda danışmanlık yapmak,
 - Müşterilere kredi kartı gibi kolaylıklar sağlamak,
 - Yetkili kılınan alanda vergi, sigorta primi gibi ödemelerin tahsil ve tediyesini yapmak,
 - Elektrik, su, doğalgaz, ev kirası, telefon faturası gibi işlemlerin tahsil ve tediyesini yapmak,
- şeklinde sayılabilir.

→ E-hizmetler;

. Yukarıda geleneksel hizmetler başlığı altında sayılan belli başlı hizmetlerin neredeyse tamamının sanal ortamda verilmesi,

. İnternet üzerinden gerçekleştirilecek işlemlerde, müşteri güvenliği açısından anlık geçici şifre üreterek müşteriye cep telefonu ya da şifrematik ile bildirilmesi,

şeklinde belirtilebilir. Verilen bu hizmet ile müşteriler bankaya hiçbir şekilde gitmeden tüm işlemlerini internet üzerinden yapabilmektedir. Geliştirilen bu tür hizmetlerin bankaların operasyonel maliyetlerini önemli ölçüde düşürmektedir. Ancak bu tür bir hizmetin verilebilmesi için de bankaların ciddi bir yatırım harcaması yapması gerekebilir.

2.6.3. Ticari Bankaların Piyasalarda Üstlendikleri Roller

Ticari bankalar para, kredi ve sermaye piyasalarında ülke ekonomisi için önemli rol oynamaktadırlar. Tek başına çok anlamlı olmayan küçük tasarrufların banka bünyesinde toplanarak ihtiyaç sahiplerine kredi olarak verilmek suretiyle veya belli yatırımlara bizzat banka tarafından iştirak edilerek sermayeye dönüştürülmesiyle, ülkede ticari hayatın ve sanayinin gelişmesinde önemli roller üstlenmektedirler. Türkiye'deki finans sektörüne bakıldığı zaman en etkin sektörün bankacılık sektörü olduğu ve ticari bankaların payının $\frac{3}{4}$ 'ü bulunduğu görülmektedir.

2.6.3.1. Ticari Bankaların Para ve Kredi Piyasasındaki Roller

Ticari bankaların, özellikle para piyasalarında fonların toplanması ve bu fonların ihtiyaç sahiplerine aktarılması şeklinde sunduğu hizmetler ile önemi iyice artmaktadır. Ticari bankaların aracılık fonksiyonlarını yerine

getirmesi ne kadar etkinse, para piyasalarındaki etkinliği de o kadar artacaktır. Türkiye’de ticari bankaların para piyasalarının önemli bir kısmına hâkim olduğu görülmektedir. Reel ekonominin gelişmesinde önemli bir payı olan krediler ise yine ticari bankacılığın faaliyet alanına girmektedir. Aracılık fonksiyonun gelişmesi diğer bir ifade ile toplanan mevduatın büyük bir kısmının kredi olarak dağıtılması ise reel ekonominin ihtiyaç duyacağı fonların temini açısından önemlidir. Bankaların kısa süreli fon arzı ile talebinin karşılaştığı para piyasalarında önemli ve etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Ticari bankaların para ve kredi piyasasında oynadığı rollerin başlıcaları şunlardır (Takan, 2001):

→ Ticari bankalar, ekonomide kaynak sağlanması ve sağlanan kaynakların yatırımlara dönüştürülmesinde aracılık yapar.

→ Atıl, dağınık ve küçük birikimlerin, güven sağlayan geniş tabanlı bir finans havuzunda bir araya getirilip biriktirilmesi ile fon sunumunu bollaştırır.

→ Fonların elde edilmesi ve kullanılması makro düzeyde daha geniş bir tabanda yaygınlaşma imkânı bulur.

→ Fonlardan yararlananlar için de alternatif kaynaklar sağlanmış olur. O halde; hem fon sunanlar, hem de fon talebinde bulunanlar için

piyasadan yararlanma imkânları artmaktadır. Ticari bankaların bu yöndeki gelişimi ile fon elde etme ve fon kullanma yarışı artar.

→ Toplam kredi arzı ile toplam kredi talebi arasındaki fark bu bankaların gelişmesiyle azalır.

→ Genel olarak ticari bankacılık kesiminde rekabet artışı beklenebilir. Mevduat faiz oranları enflasyon oranının üstünde bir seyir izlediği sürece ekonominin birikim eğilimi artar. Ekonomik kalkınmayı besleyen kaynaklar ve kanallar nitel ve nicel yönlerden gelişirler. Böylece, kalkınmanın finansmanı akıcı, geniş hacimli ve hızlı bir şekilde sağlanabilir.

2.6.3.2. Ticari Bankaların Sermaye Piyasasındaki Roller

Ticari bankalar, uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı sermaye piyasalarında aracı kurum olarak yer almaktadır. Ticari bankaların sahip olduğu güvenilir kişi imajı, fon imkânlarının fazla olması ve yeterli sayıda uzman personeli nedenleriyle sermaye piyasalarında da para piyasasındaki gibi önemli bir aktördür. Takan (2001: 66)'a Ticari bankaların sermaye piyasasında oynadığı roller şu şekilde sıralanabilir:

→ Ticari bankalar sermaye piyasasında, sabit faizli menkul kıymetler, hisse senedi ve kıymetli madenlerin alım-satımına aracılık yapmakta veya yatırım amacıyla faaliyet göstermektedir.

→ Ticari bankalar, sermaye piyasasında müşteri istekleri doğrultusunda portföy yönetimi, menkul kıymet yatırım fonu işletilmesi ve menkul kıymet alım-satım işlemlerini gerçekleştirmektedir.

→ Ticari bankalar, müşterilerine menkul kıymet satışına aracılık, sabit faizli menkul kıymet çıkarımında garanti verme, firmaların finansman bonosu ihracına aracılık yapma, konsorsiyum işlemlerine katılım gibi rolleri üstlenmektedir.

2.7. ULUSLARARASI BANKACILIK

Uluslararası ticaretin ve yatırımın hızlı artışıyla birlikte, uluslararası finansman alanında da gelişmeler ortaya çıkmıştır. Uluslararası bankacılık konusunda yapılmaya çalışılan tüm tanımlarda gözlenen ortak özellik, bir uluslararası bankacılık kuruluşunun kurulmuş olduğu ülke ile birlikte en az iki veya daha fazla ülkede faaliyette bulunduğu ve dolayısıyla en az iki farklı düzenlemeye tabi olduğudur. Bu bakış açısıyla yukarıdaki tanıma uluslararası bankanın verdiği hizmetleri de katarak yeniden tanımlama yaparsak; uluslararası banka, kendi ülkesinde mevduat kabul eden, kredi veren, bu aktivitelerin gerektirdiği diğer hizmetleri yerine getiren ve şubeleri

aracılığıyla bu hizmetleri en az bir ülkede daha gerçekleştiren banka olarak tanımlanabilir.

Daha dar bir tanımlama yapılırsa; uluslararası banka, dünya çapında faaliyet gösteren ancak sürdürmekte olduğu faaliyeti sıradan ticaret bankacılığı ile sınırlı kalmayarak, tacir bankacılık, finansal kiralama (leasing), faktoring, forfaiting ve danışmanlık gibi hizmetleri ve diğer yeni finansal tekniklerin hepsini içeren bankadır.

Vermekte oldukları hizmetler en azından mevduat toplamak ve kredi vermek kadar önemli olan uluslararası bankalar, ülkelerin ekonomik sistemlerinden bağımsız olarak kaynakları mobilize etme yeteneğine sahiptirler.

Türk Bankacılığının, banka müşterilerinin yurt dışında olması durumunda “uluslararası” özellik kazanacağı kabul edilir. İşlemler bankanın merkez şubesinden veya kendi ülkesindeki şubeler veya diğer kurumlardan idare edilebilir. Bu işlemler yurtdışında oluşturulmuş kurumlar aracılığı ile de yapılabilir. Bu kurumlar, müşterinin ülkesinde olabileceği gibi üçüncü bir ülkede de bulunabilir. Kurumun üçüncü bir ülkede bulunması çok uluslu nitelik kazanmasını sağlar (Ekren, 1987).

2.7.1. Uluslararası Bankaların Uluslararası Piyasalarla Bağlantı Türleri

Uluslararası bankacılık konusundaki en önemli hususlardan biri; uluslararası bankanın, yabancı ülkede ne ölçüde temsil edildiğidir. Günümüzde her ülke veya her banka, diğer ülkelerde, farklı örgütlenme şekilleri benimsemiştir.

Temsil edilme konusunda tercih edilebilecek çeşitli yöntemler vardır. Bu yöntemler şube ağı veya temsilcilikler oluşturmak, yabancı bankalardan hisse almak, muhabir banka ağı kurmak şeklinde sayılabilir. Bu bakımdan bakıldığında, ABD bankalarının özellikle dünya ölçeğinde şubeler yoluyla şube ağı oluşturmaya öncelik verdiği, Avrupa bankalarının ise, temsilcilikler oluşturma ve diğer yabancı bankalardan hisse alma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

Temsilciliklerin tanımlardaki faaliyetleri yapabilmeleri zordur. Tanımlardaki faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için, diğer ülkede yabancı banka olarak nitelendirilebilecek bir şube açılması veya uluslararası bankanın fiilen kendi elinde olan ya da çoğunluğuna sahip olduğu yavru şirketin faaliyette bulunması gereklidir.

Her ülkenin, bankacılık anlamında uluslararasılaşma sürecine girerken atacağı ilk adım, uluslararası işlemleri yapabilmek için bankanın merkezi şubesinde bir bölümün oluşturulmasıdır. Ardından gelen süreçte, farklı örgütsel hizmet birimlerini benimseyecektir.

2.7.1.1. Uluslararası Bankacılık Departmanı

Bir bankanın uluslararası hizmet sunmada, boyutu ve örgütlenme tarzı bankanın işlem hacmine bağlı olarak değişecek olsa da yapması gereken ilk iş, banka merkezinde bu işlemlerle ilgilenecek bir departman oluşturmasıdır. Böylelikle uluslararasılaşma süreci başlamış olacaktır.

2.7.1.2. Temsilcilik Büroları

Temsilcilik büroları, bir bankanın dış ülkelerde kendini temsil etmek üzere kurduğu bir veya birden fazla kişiden oluşan bankacılık kuruluşudur. Temsilcilikler yoluyla, yabancı ticari bankacılığın yasaklandığı ülkelere giriş yapmak olanaklı hale gelmektedir. Bazı bankalar bu adımı bir ara adım

olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem bankalar için hem bir ilk adım hem de bir ucuz giriş yolu olmaktadır.

Bankalar, yabancı bir ülke ile iş yapan müşterilerine, kendi personelleri ile yardımcı olmak için, ilgili yabancı ülkede veya komşu bir ülkede temsilcilik büroları açarlar. Görevleri mevduat toplayıp kredi vermek değil müşterilere ülke hakkında bilgi vermek ve önerilerde bulunmaktır. Bu birimler, ana kuruluşa, buldukları ülkedeki mevcut müşteriler ile yasal otoriteler, iş dünyası ve kurum- kuruluşlar arasında bağlantı kurarlar.

Bu yöntem bankalar tarafından, daha önce de değinildiği gibi, yapılabilen işlemlerin ve sunulabilen hizmetlerin sınırlı olması nedeniyle bir geçiş süreci aracı gibi kullanılabilir.

2.7.1.3. Muhabir Bankacılık

Ana ülkedeki bir banka, faaliyetlerinin ve işlemlerinin az olduğu ülkelerde şube açmak yerine maliyetlerini düşük tutmak amacıyla, yerel bir bankayla anlaşabilir. Ana banka, bankacılık işlemlerini kendi ajanı sıfatıyla ve kendi nam ve hesabına yerel banka aracılığıyla yapabilir. Bu durumdaki yerel bankaya “muhabir banka” denmektedir.

Özellikle belirli ülkelerde şubesi olmayan ana ülke bankaları, söz konusu olan ülkelerdeki ilişkilerini sürdürüebilmek için o ülkedeki bankalarla karşılıklı anlaşma ile birbirleri üzerinden muhabir hesapları tutarak muhabir ilişkisine girerler.

Muhabir bankacılık işlemleri genelde danışmanlık hizmetleri sunumu, çek poliçe kabulü, nakit yönetimi, kredi mektubu, akreditife aracılık gibi bankacılık hizmetleri ile fon transferini sağlayıcı işlemlerden oluşmaktadır. Bu yöntem oldukça kolay ve ucuz bir yöntemdir. Ancak muhabir bankaların krediler konusunda, önceliği ana ülke bankasından çok kendi yerel müşterilerine vermesi olumsuz sonuçlar doğurabilir.

2.7.1.4. Acenteler

Temsilcilikle şubeler arasında kalan kurumlardır. Acenteler mevduat toplama dışında her yönüyle tam bir bankaya benzemektedir. Bu kuruluşlar, geniş bir faaliyet ve işlem yelpazesine sahiptir. O kadar ki; yerel para ve döviz piyasasıyla bağlantı kurma, nakit yöntemi, kredi ilişkileri ve tahvil alım satımı gibi birçok işlemi yürütebilirler.

2.7.1.5. Şubeler

Yerel piyasada açılan şube, şubeyi açan ana bankanın bir bankacılık koludur ve ana ülkedeki bankaya bağımlı bir yapısı vardır. Şube bankaları yasal ve fiili olarak ana bankanın bir parçasıdır, şubelerin aktif ve pasifleri, politikaları gibi hususları ana bankaya aittir. Dolayısıyla yönetim ve işletme açısından kendi defterlerini tutsalar da borç ve alacakları ana bankaya ait olmaktadır.

Şubeler, ana ülkedeki bankalara, esnek ve düşük maliyetli faaliyet olanağı ile beraber etkin ve dünya ölçeğine yaygın bir faaliyet fırsatı sağlamaktadır. Ancak bu yararlarının yanında, nitelikli işgücü gerekliliği, teknolojik altyapı gibi kuruluş, donanım ve örgütlenme giderlerini içeren maddi zararları da vardır. Oldukça maliyetli bir yöntemdir.

Şubeler ana bankaya diğer örgütsel şekillere göre daha fazla hizmet olanağı sağlamaktadırlar, hemen her tür bankacılık hizmetini verebilmektedirler ancak yatırım bankacılığı ve bazı tür bankacılık hizmetlerini verememektedirler.

2.7.1.6. Kıyı Bankacılığı

Kıyı bankacılığı terimi, ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışında kullanılmasını amaçlayan bankacılık türünü karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Kıyı ötesi bankacılık merkezleri, yabancılara ait döviz cinsinden varlıklar veya borçlar ile ilgili işlemleri yapmak üzere uluslararası bankaları çekebilmek için yasal müdahalelerin, vergilerin ve buna benzer kısıtların gönüllü olarak azaltıldığı veya kaldırıldığı devlet, bölge veya şehirlerdir. Böylece ülke dışından edinilen fonlar, ülke dışında kullanılmış olmaktadır.

2.7.1.7. Bağımlı Bankalar

Bağımlı bankalar, ayrı kimliğe sahip kuruluşlar olarak, ev sahibi ülkenin yasalarına göre faaliyet gösterirler. Büyük bankalar, yabancı piyasalarda kendilerine bağımlı bankalar kurdurmak yoluyla o piyasalarda bankacılık işlemleri yapma yoluna gidebilirler.

Yabancı bir bankaya bağımlı olan yerel banka, müşterilerinin gözünde ana banka kadar güvenli sayılır. Bu kuruluşlar, rekabet ortamını

artıracağı için, yerel bankaların gelişmesini, ürün yelpazelerinin genişlemesini sağlayacaktır.

2.7.1.8. İlişkili Bankalar

İlişkili banka, yerel ülke yasalarına göre kurulan, mülkiyetinin bir kısmı yabancı ülkedeki bankaya, diğer kısmı ise mevcut yerel bankalara ait olan bankalardır.

2.7.1.9. Konsorsiyum Bankalar

Konsorsiyum bankalar, genellikle farklı ülkelere mensup iki veya daha fazla bankanın mülkiyetinde olan ve bağımsız olarak kurulan bankalardır. Bu bankalar kısa veya uzun süreli finansman sağlamak üzere geçici olarak oluşturulur ve yasal bir kimliğe sahip değillerdir.

Konsorsiyum bankalarında, bankayı oluşturan ortak bankalardan hiç birisinin %50'den fazla bir paya sahip olmaması ve ortaklardan en az birinin deniz aşırı bir banka olması gereklidir.

Konsorsiyum bankaları, temel olarak yatırımla uğraşmaktadırlar ve tek başlarına çok yüksek miktarda kredi elde edebilirler.

2.7.2. Uluslararası Bankacılık İşlemleri ve Faaliyetleri

Uluslararası bankacılık hizmeti veren bankalar genellikle, Londra, Tokyo, New York, Paris, Zürih, Cenevre, Amsterdam, Hong Kong gibi merkezlerde toplanmışlardır. Bu merkezlerin en önemli görevi yerli yatırımcılardan yabancı kullanıcılara ya da yabancı yatırımcılardan yerli kullanıcılara fon sağlamaktır.

Uluslararası bankacılık, uluslararasıda söz konusu olan değişik finansal işlemleri kapsamaktadır. Bu işlemler, çok sayıda ve karmaşık bir dizi ekonomik olayın etkisinde kalmaktadır.

Uluslararası bankacılık işlemleri; cari hesap, risk sermayesi, perakende mevduatlar, işletme kredileri, para piyasası araçları, mevduatlar/krediler (çek, senet vb.), uluslararası kiralama, Avrupa döviz mevduatları, sermaye piyasası yatırım işlemleri ve portföy yatırım danışmanlığı, tüketici kredileri, ipotek karşılığı kredi dahil her türlü ödünç verme, kredi, referans ve garanti işlemleri, serbest bölge bankacılığı, yatırım ve iştirak danışmanlığı, döviz işlemleri, future, swap ve option işlemleri,

kuvertür, hayat-kaza sigortası işlemleri, garanti havale ve taahhütler, çalışan personel kredisi, seyahat çekleri, reasürans hizmetleri ve yatırım fonu yönetimi, kredi kartları ve her türlü nakit ve kredi kartı, kişisel tröstlerin yönetimi, kira tahsilatı, tüketicinin finansmanı, menkul değer artışı, komisyon hizmetleri, gayrimenkul ipoteği, para komisyon hizmetleri, ihracat kredisi, leasing, faktoring, forfaiting, underwriting, uluslararası fon transferleri, kredi sendikasyonları, proje finansmanı, altın, gümüş ve emtia rehin hizmetleri, uluslararası birleşme ve devralma hizmetleri şeklinde sayılabilir.

Uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, uluslararası hizmetler talebi de önemli ölçüde artmıştır. Örneğin, ulusal piyasalarda sağladıkları fon transferi ve mevduat kabulü ile bazı hizmetleri uluslararası alana yaydıkları gibi sadece uluslararası bankacılığa ait döviz alım satımı hizmetleri de sunmaktır.

2.8. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİ DÜZENLEYEN KURUM VE KURULUŞLAR

1990'lı yıllar yüksek dalgalanmaların yaşanması nedeniyle bankacılık sektörü açısından önemli yıllar olmuşlardır. Yaşanan sürecin sonucunda 1994-1999 yılları arasında geçen süreçte 11 bankaya el konulmuştur.

Bu dönemde, bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesinde parçalı bir yapı bulunmaktaydı. Hazine Müsteşarlığı Bankacılık Kanununun uygulanmasından, bankacılığa ilişkin ikincil düzenlemelerin hazırlanmasında, yerinde denetimlerin gerçekleştirilmesinden ve bankalara yönelik idari ve cezai yaptırımların uygulanmasından sorumlu iken, TCMB'de bankaların uzaktan gözetiminden ve tasarruf mevduatını sigorta eden Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) idare ve temsilinden sorumlu tutulmuştu.

(http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/BDDK_Hakkinda/5802BRSA-TR.pdf).

Üst kurullara ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır, bu düzenlemelerle kurulların sorumluluklarına ilişkin sınırlar belirlenmiştir. Bu

sayede etkin bir işleyiş ve kontrol mekanizmasının sektörde oluşturulması sağlanmıştır.

2.8.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

1999 yılında bankacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesindeki parçalı yapının ortadan kaldırılması ve sektöre ilişkin tek bir bağımsız denetleyici ve düzenleyici kurumun kurulması kararlaştırılmıştır. Buradaki temel amaç, düzenleme ve denetimin etkinliğinin artırılması ve bağımsız bir karar alma mekanizmasının oluşturulmasıdır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, 4389 sayılı Bankacılık Kanunu ile Haziran 1999'da BDDK'nın kurulmasına karar verilmiş ve kurum Ağustos 2000'de faaliyetlerine başlamıştır.

(http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/BDDK_Hakkinda/5802BRSA-TR.pdf).

BDDK, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu kurumudur. Kurumun görevleri, 5411 sayılı Bankacılık Kanununda belirtilmiştir ve Kanun ve ilgili diğer mevzuatın verdiği yetkiler çerçevesinde finansal piyasalarda güven ve

istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, mali sektörun gelişmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına yönelik olarak düzenlenmiştir. Buna göre Kurumun görevleri; tasarruf sahiplerinin haklarını korumak ve kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak ve uygulamak, bankalar ve finansal holding şirketleri ile diğer kanunlarda ve ilgili mevzuatta yer alan hükümler saklı kalmak kaydıyla finansal kiralama, faktöring ve finansman şirketlerinin; kuruluş ve faaliyetlerini, yönetim ve teşkilat yapısını, birleşme, bölünme, hisse değişimini ve tasfiyelerini düzenlemek, uygulamak, uygulanmasını sağlamak, uygulamayı izlemek ve denetlemek, yurt içi ve yurt dışı muadil kurumların katıldığı uluslararası mali, iktisadi ve mesleki teşekküllere üye olmak, görev alanına giren hususlarda yabancı ölkelerin yetkili mercileri ile mutabakat zaptı imzalamak ve kanunla verilen diğer görevleri yapmak şeklinde sıralandırılabilir.

Kurumun temel amacı, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasıdır.

(http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/BDDK_Hakkinda/5802BRSA-TR.pdf).

BDDK tarafından yapılan düzenlemeler ile bankacılık mevzuatı uluslararası düzenlemelere, tavsiyelere ve özellikle AB direktiflerine önemli ölçüde yaklaştırılmıştır. Banka bilançolarında şeffaflığın artırılması, Uluslararası Muhasebe Standartları'na (UMS) uyum, banka mali bünyelerinin güçlendirilmesinin yanı sıra risk tanımı ve yönetim yapısında da uluslararası uygulamaları dikkate alarak düzenlemeler yapılmıştır (Keskin vd. 2008).

BDDK tarafından yapılan çalışmalar neticesinde, bankaların daha kuvvetli bir mali yapıya kavuşması sağlanmıştır. Bankacılık sektörüne yönelik yapılan düzenlemeler sayesinde bankalar ekonomik krizlere karşı daha hazırlıklı hale gelmişlerdir.

2.8.2. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu

Günümüz koşullarında; globalleşen dünya ekonomisi ile birlikte ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin hızlanması ile birlikte çok uluslu şirket sayısında büyük artışlar olmuştur. Bu durum ülkemizde de etkisini

göstermiştir. Bu gelişmeler her ülkede farklı olan muhasebe uygulamalarının uluslararası temelde uyumlu hale getirilmesini zorunlu kılmıştır.

Bu doğrultuda, 2 Kasım 2011 tarihli ve 28103 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname ile uluslararası standartlarla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını oluşturmak ve yayımlamak, bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak, denetim standartlarını belirlemek, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek ve bunların faaliyetlerini denetlemek ve bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak yetkisini haiz Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu kurulmuştur.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir ve Başbakanlığın ilişkili kuruluşudur.

Kurum; finansal tabloların gerçek durumu yansıtan, güvenilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaca uygun, anlaşılabilir ve tutarlı olmaları için ulusal muhasebe ilkelerinin gelişmesi ve benimsenmesini sağlamak ve kamu yararı elde edilmesine yönelik bir biçimde uygulanacak olan ulusal muhasebe standartlarını saptamak ve yayımlamak amaçlarıyla kurulmuştur.

Kurumun görevlerinden bazıları; muhasebe standartlarının oluşturulmasında esas alınmak üzere, kavramsal çerçeveyi belirlemek ve Türkiye Muhasebe Standardı ile ilgili yeni oluşum ve değişikliklerinin taslak

metinlerini hazırlayıp kamuoyunun görüşlerine açmak, gerçek, güvenilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaca uygun, anlaşılabilir ve tutarlı finansal bilgi üretilmesini sağlayacak Türkiye Muhasebe Standartlarını oluşturmak, muhasebe standartlarının gelişen ve değişen ihtiyaçlara cevap verebilmesini teminen standartların güncelliğini sağlamak üzere gerekli çalışmaları yapmak, finansal bilgilerin karşılaştırılabilirliğinin uluslararası alanda da sağlanmasını teminen, ulusal muhasebe standartlarının uluslararası kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve en iyi muhasebe uygulama örnekleri ile uyumunu gerçekleştirmek üzere gerekli çalışmaları yapmak, finansal tabloların ihtiyaçlara uygun bilgi sunmasını ve belirlenecek standartlarla ilgili olarak uygulamada karşılaşılabilecek sorunlara ilişkin önlem alınabilmesini sağlamak üzere, standartların oluşturulması sürecinde muhasebe ilgi gruplarının görüşlerinin alınmasını sağlamak ve standartların oluşturulması sürecinde düzenli olarak kamuoyunu bilgilendirmek, gerektiğinde uygulamaya açıklık kazandırmak üzere muhasebe standartlarının uygulanmasında tereddüt oluşan konularda yorumlar yayımlamak, Ulusal muhasebe standartlarının benimsenmesine ve standartların uygulanmasına ilişkin kamu bilincinin yerleştirilmesine yönelik olarak toplantı, konferans, sempozyum, kongre gibi faaliyetler düzenlemek ve gerekirse çeşitli yayınlar hazırlamak ve bastırmak şeklinde sıralanabilir.

Ülkemizde uluslararası muhasebe ve raporlama standartlarına uyum sağlanması Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yapılan düzenlemeler ile mümkün olmaktadır.

2.8.3. Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

17 Temmuz 2006 tarih ve 26231 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bankalar Kurulu Kararı ile TBB'nin statüsü açıklanmıştır. TBB, Bankacılık Kanunu gereğince kurulmuş tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur.

1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği (TBB) kurulmuş olup, TBB'ye ilişkin düzenleme 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 79 uncu maddesine kapsamında belirtilmiştir. Buna göre, Türkiye'de faaliyet gösteren bütün mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları kanun hükümlerine göre, faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde birliğe üye olmak, bu statü hükümlerine uymak ve birliğin yetkili organlarının aldığı kararları uygulamak zorundadır.

(http://www.tbb.org.tr/tr/Tbb/Genel_Bilgiler.aspx?SectionId=1&SubSectionId=1).

Birliğin amacı serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri çerçevesinde, bankacılık düzenleme ilke ve kuralları doğrultusunda bankaların hak ve menfaatlerini savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması ve bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılması amacıyla çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak/alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmektir (Keskin vd. 2008).

Birliğin bu amacı gerçekleştirmek için yürüttüğü görevleri; Türk bankacılık sisteminin ve mesleğinin geliştirilmesine yönelik politikalar oluşturmak, kararlar almak, üye banka mensuplarının uyacakları meslek ilkeleri ve standartlarını Kurumun uygun görüşünü alarak belirlemek, meslek ilkelerini belirlemek suretiyle üyelerin birlik ve mesleğin gerektirdiği vakar ve disiplin içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak, Kurulun uygun görüşünü almak suretiyle etik ilkeleri belirlemek, ilgili mevzuat uyarınca alınan kararlar ile Kurumca alınması istenilen tedbirlerin uygulanmasını takip etmek, üyeleri arasında haksız rekabeti önlemek ve rekabetçi ortamın korunması amacıyla her türlü tedbiri almak ve uygulamak, müşteri haklarına dair hükümlerde öngörülen sözleşmelerin şekil ve içeriklerine ilişkin usûl ve esaslar ile tip sözleşmelerin uygulanacağı işlemleri Kurulun uygun görüşünü alarak belirlemek, yurt içinde ve yurt dışında bankacılığı temsil etmek, tanıtmak ve bu konuda kamuoyunu

aydınlatmak için çalışmalarda bulunmak ve Kanun ve ilgili mevzuatın kendisine yüklediği diğer görevleri yapmak şeklinde özetlenebilir.

Bu doğrultuda, sektörde karşılaşılan çeşitli sorunların giderilmesi amacıyla TBB bünyesinde bankaların katılımı ile çalışma grupları oluşturulmaktadır. Bu alışma grupları sayesinde, yaşanan sıkıntılarnın giderilmesi amacıyla görüş oluşturarak ilgili kurumlara öneride bulunulmaktadır.

2.8.4. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nı tarihsel süreç olarak ele aldığımızda tarihi, 1856 yılına kadar uzanmaktadır. Günümüzdeki anlamıyla düzenleyici kuruluş olarak tarihsel sürecini incelediğimizde ise 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu uyarınca, Merkez Bankası'nın kurulmasına karar verilmiş olduğunu görüyoruz. 01 Eylül 1931 tarihinde ise Banka Nizamnamesi (Anasözleşme)'nin Hükümetçe onaylandığını ve 20 Eylül 1931 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesini müteakiben TCMB'nin 03 Ekim 1931 tarihinde faaliyete geçtiğini görüyoruz.

Merkez Bankasının temel amacı ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemektir. Bu amaçla reeskont oranlarını belirleyecek; para piyasasını ve paranın dolaşımını düzenleyecek; Hazine işlemlerini yerine getirecek; Türk parasının değerini korumak için hükümetle ortaklaşa tüm önlemleri alacaktır (<http://www.tcmb.gov.tr/>).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, Madde 4'e göre; *“Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile çelişmemek kaydıyla Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler.”*

TCMB'nin bu amacını gerçekleştirmesini sağlayacak bazı temel görevleri vardır. Bunlar; açık piyasa işlemleri yapmak, Hükümetle birlikte Türk Lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve yabancı paralar ile altın karşısındaki muadeletini tespit etmeye yönelik kur rejimini belirlemek, Türk Lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi için döviz ve efektiflerin vadesiz ve vadeli alım ve satımı ile dövizlerin Türk Lirası ile değişimi ve diğer türev işlemlerini yapmak, bankaların ve Bankaca uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak zorunlu karşılıklar ve umumi dispoñibilite ile

ilgili usul ve esasları belirlemek, reeskont ve avans işlemleri yapmak, ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek, Türk Lirasının hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz islemesini ve denetimini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, ödemeler için elektronik ortam da dahil olmak üzere kullanılacak yöntemleri ve araçları belirlemek, finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak, mali piyasaları izlemek, bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile özel finans kurumlarındaki katılma hesaplarının vadelerini belirlemek şeklinde sıralanabilir.

TCMB'nin görevlerini başarıyla yerine getirmesini ve fiyat istikrarını sağlamak olan temel amacını gerçekleştirmesini sağlayacak bazı temel yetkileri de vardır. Banka; Türkiye'de banknot ihracı imtiyazı tek elden Bankaya ait olmasıyla, Banka'nın, Hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit etmekle, buna uyumlu olarak para politikasını belirlemekle, para politikasının uygulanmasında tek yetkili ve sorumlu olmakla, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunda belirtilen para politikası araçlarını kullanmakla, uygun bulacağı diğer para politikası araçlarını da doğrudan belirlemekle ve uygulamakla, olağanüstü hallerde ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun kaynaklarının ihtiyacı karşılamaması durumunda, belirleyeceği usul ve esaslara göre bu Fona avans vermekle,

nihai kredi mercii olarak bankalara kredi verme işlerini yürütmekle, bankaların ödünç para verme işlemlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını, belirleyeceği usul ve esaslara göre bankalardan istemekle, mali piyasaları izlemek amacıyla bankalar ve diğer mali kurumlardan ve bunları düzenlemek ve denetlemekle görevli kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgileri istemekle ve istatistikî bilgi toplamakla yetkilidir.

Tüm bunların yanında Bankanın müşavirlik görevleri de vardır. Bunlar ise; Hükümetin mali ve ekonomik müşaviri, mali ajanı ve haznedarı olması, finansal sistemle ilgili olarak istenilecek hususlarda Hükümete görüş vermesi, bankalar ve uygun göreceği diğer mali kurumlar hakkındaki görüşlerini ve tespitlerini Başbakanlık ile bu kurum ve kuruluşları düzenleme ve denetleme yetkisine sahip kuruluşlara bildirebilmesi şeklinde sıralanabilir.

Bankanın düzenleme yapma ve bunları uygulama yetkisinin yanında, bu düzenlemelere tabi kurum ve kuruluşlar nezdinde bunlara uygun hareket edilip edilmediğini ve kendisine gönderilen bilgilerin doğru olup olmadığını denetlemeye görevli ve yetkilidir.

Dünyadaki Merkez Bankalarının temel işlevleri, fiyat istikrarını sağlamak, ülke içindeki para arzı, dolayısıyla para piyasasını düzenlemekte, bankacılık sistemini yönlendiren kurum olarak ülkedeki kredi hacmini ve

dağılımı ayarlamak, ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek, dış ödemeleri düzenlemek ve devletin veznedarlığını ya da mali ajanlığı işlevini yerine getirmektir.

Merkez bankalarının hükümetlerden bağımsız olarak kuruluş amaçlarına göre politikalarını oluşturmak ve bu konuda kendisine düşen görevleri yerine getirerek ülke ekonomileri için gerekli tedbirleri almaları gerekmektedir. Merkez bankalarının başarıları ülkelerin ekonomik kalkınmaların da en önemli katkısı sağlamaktadır.

2.8.5. Hazine Müsteşarlığı

Hazine Müsteşarlığı Başbakan'a bağlı olup, Başbakan, Müsteşarlığın yönetimi ile ilgili yetkilerini, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı veya bir Devlet Bakanı vasıtasıyla kullanabilir.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı'nın misyonu, ülkemizin kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla, ekonominin tüm aktörleriyle işbirliği içerisinde, şeffaf, hesap verebilir ve etkin bir şekilde; kamu mali varlık ve yükümlülüklerini yönetmek, ekonomik, finansal ve sektörel politikalar ile düzenlemeleri oluşturmak, uygulamak, denetlemek ve

uluslararası ekonomik ilişkilerin koordinasyonunu sağlamaktır
(<http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTraget=navurl://a0f22e333637d0cc845bc3d088074965>).

Hazine Müsteşarlığı'nın görev ve yetkileri ilgili kanun hükmünde kararname ile belirlenmiş ve maddeler halinde sayılmıştır.

Hazine Müsteşarlığı'nın görevleri özetle; ekonomi politikalarının tesbiti ile ilgili çalışmaları yapmak ve kararlaştırılan politikaları uygulamak, hazine işlemlerini, para-kredi ve nakit hareketleri ile Devletin iç ve dış borç yönetimini yapmak, fonların faaliyetlerinin para politikası ve bütçe uygulamaları ile koordinasyonunu sağlayarak, kaynakların kullanımındaki etkinliği arttırmak ve bu amaçla gerekli önlemleri almak, Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı ülkelere, bu ülkelerdeki kurum ve kuruluşlar ile mali piyasalardan borç ve hibe almak ve yabancı ülkelere veya bunların kamu kurum ve kuruluşlarına borç ve hibe vermek, bankacılık, sermaye piyasası ve diğer mali piyasalara ilişkin politikaları hazırlamak, uygulamak, uygulanmasını izlemek, bankalar, sigorta şirketleri ve mali sektörün diğer kurumlarının kamu adına denetimini yapmak, bankalar, sigorta şirketleri, mali sektörün diğer kurumları ile Müsteşarlığın görev alanına giren konularda özel ve kamu kuruluşlarında kamu adına denetim yapmak, kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak şeklinde sayılabilir.

“Hazine'nin görev ve işlevleri bir ülkenin tüm ekonomik ve mali yaşamını kapsayacak kadar genişdir” (Eğilmez, 1996: 16).

Yukarıda açıklandığı gibi Hazine Müsteşarlığı ülkemizin ekonomik politikalarının oluşturulmasında ve buna yönelik düzenleme ve kontrollerin sağlanmasında en önemli kamu kuruluşudur.

2.8.6. Sermaye Piyasası Kurulu

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 1981 yılında kurulmuş olup, yetkilerini bağımsız olarak kullanan, idari ve mali özerkliğe sahip, düzenleyici bir kamu kurumudur. Kurumun ilgili olduğu bakanlık Başbakanca görevlendirilen Devlet Bakanlığı'dır. Kurul'un sermaye piyasası ile ilgili yaptığı düzenlemeler Tebliğ olarak Resmi Gazete'de yayınlanır.

SPK'nın temel görevi, sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin, yani yatırımcıların haklarının ve menfaatlerinin korunmasını sağlamaktır.

SPK'nın temel amaçları ise; sermaye piyasalarının işleyiş kurallarını belirlemek, fon kullanan şirketlerin belli kurallara uygun olarak piyasadan en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamak, sermaye piyasasına yatırım yapan

tasarruf sahiplerinin haklarını ve menfaatlerini korumak, piyasaların adaletli ve etkin çalışmasını sağlamaktır. SPK'nın bu hedeflere kanun, yönetmelik ve tebliğlerle düzenlemeler yaparak, piyasaların gözetim ve denetimini sağlayarak ulaşır.

(<http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=0&pid=0>).

Özellikle 1990'lı yıllarda sermaye piyasalarının gelişimi ile birlikte bankalar bu sektörde önemli rol oynamaya başlamışlardır. Gerek sermaye piyasası araçlarının ilk halka arzına aracılık ve gerekse ikincil piyasalarda tekrar alım ve satımı ile piyasalarda derinlik oluşturarak kamu ve özel sektör borçlanmalarında kaynak yaratarak sermaye piyasalarının gelişmesine büyük katkılar sağlamışlardır.

2.8.7. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

Mevduat sigortası sistemi mevduatın korunmasına ilişkin günümüze kadar oluşturulan kurumların en gelişmişidir. Sistem mevduat sahibi, mevduatı kabul eden banka ve mevduatı sigorta altına alan kurum arasında işlemektedir. Yaptırım gücünü ise ülke mevzuatına dayalı hukuk

kurallarından almaktadır. Sigortayı yapan kurum bu işlem karşılığında belirli bir tutarda prim tahsil eder. Kurum, mevduatın yatırıldığı bankanın ilgili mevzuatta yazılı olan hükümler çerçevesinde mevduat sahibinin mevduatını geri ödeyememesi durumunda devreye girer. Mevduat sahibi ya da sahiplerine sigorta kapsamına aldığı tutar kadar mevduatı öder. Ödediği tutarları geri almak üzere de ödeme güçlüğüne düşen banka hakkında yasal süreci başlatır.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, bankalardaki tasarruf mevduatının sigorta edilmesi ile hisseleri ve/veya yönetimi ve denetimi kendisine intikal eden bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması ve üçüncü kişilere devri ve kendisine verilen diğer işleri yapmakla görevlidir (http://www.tmsf.org.tr/index.cfm?fuseaction=public.dsp_menu_content&menu_id=13).

Türkiye’de tasarruf mevduatının korunmasına ilişkin ilk yasal düzenleme 30.05.1933 tarih ve 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunudur. Bu Kanuna göre bankaların mevduat munzam karşılığı olarak TCMB nezdinde buldukları mevduat, ilgili bankalarda açılmış bulunan tasarruf mevduatı hesaplarının bir karşılığı olarak kabul edilmiş ve üçüncü kişiler tarafından haczedilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Daha sonra bu Kanunu değiştiren 01.06.1936 tarihli 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile tasarruf

mevduatı sahiplerinin bankalarda bulundurdukları mevduatın %40'ına tekabül eden miktarı, bu mevduatı kabul etmiş olan bankanın aktifinde mevcut bütün kıymetler üzerinde imtiyazlı alacaklı kabul edilmiş ve iflas durumunda bu kısmın, tasfiyenin sonucu beklenmeksizin mevduat sahiplerine ödeneceği hükmü getirilmiştir. 23.06.1958 tarih ve 7129 sayılı Bankalar Kanunu ile bu oran %50'ye çıkartılmıştır. 1960 yılında yürürlüğe giren 153 sayılı Kanun ile 7129 sayılı Bankalar Kanununda önemli bir değişiklik yapılmış ve bankalarda tedrici tasfiye esası kabul edilerek Bankalar Tasfiye Fonu adı ile bir fon kurulmuştur.

1983 yılından itibaren tüzel kişiliği haiz olan Fonun idare ve temsili önce TCMB, sonra BDDK tarafından yerine getirilmiştir. 12.12.2003 tarih ve 5020 sayılı Bankalar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile fonun karar organının fon kurulu olduğu ve fonun genel yönetim ve temsili ile fon kurulunca alınan kararların yürütülmesinin fon kurulu başkanına ait olduğu hükme bağlanmıştır (http://www.tmsf.org.tr/index.cfm?fuseaction=public.dsp_menu_content&menu_id=13).

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun, görev ve yetkilerine, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda yer verilmiştir.

Geçmiş yıllarda yaşanan çok şiddetli krizler nedeniyle, TMSF adeta devasa bir holding şirketine dönüşmüştür. Devraldığı bankaların satışı ise başka sorunlar ortaya çıkartmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRANSFER FİYATLANDIRMASI

3.1. GENEL BİLGİ

Son çeyrek asırdır en çok üzerinde durulan olaylardan birisi küreselleşme eğilimidir. Bu eğilim ekonomik alanda paraların, malların, emeğin veya hizmetin serbestçe bir ülkeden diğerine geçmesi veya dolaşması şeklinde kendini gösterir. Sürekli gelişen bu eğilimle birlikte ticarete genel olan ile uluslararası olanın nerede başlayıp nerede bittiği oldukça belirsiz olmaya başlamıştır. Bu sebeple ekonomik anlamda uluslararası sınırların anlamını yitirmeye başladığı söylenebilir. Tabi ki ülkelerin siyasi sınırları vardır ve olmaya da devam edecektir ve her ülke kendi siyasi sınırları

içerisinde cereyan eden ekonomik olaylardan vergilendirilmesi gereken konular üzerinden gerekli vergiyi alacaktır.

Küreselleşmenin getirdiği avantajı kullanarak günümüzde işletmeler mal, hizmet ve paranın serbest dolaşımından faydalanarak işlemlerini en karlı hale getirmeye çalışmaktadırlar. Yüksek karlılığa ulaşmanın en önemli unsuru alış ile satış fiyatları arasındaki fark olarak görülmekle birlikte, faaliyet sonucunda ortaya çıkan ödenecek vergilerin azaltılması da net karlılığın artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Düşük kar marjları ile çalışan sektörlerde, vergi oranlarındaki farklılardan veya belli indirim ve istisnalardan fayda sağlanması vazgeçilmez unsurlardandır.

Uluslararası arenaya bakıldığında, günümüzde ülkelerin de vergi oranlarını düşürerek dünyada dolaşan sermaye veya ekonomik faaliyetlerden en yüksek düzeyde yararlanmak için birbirleriyle yarış içerisinde oldukları görülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak şirketler de yatırımlarını ülkenin vergisel yaklaşımına, kendisine tanıdığı imkânlarla göre değerlendirerek ülke seçimini yapmaktadır. Diğer taraftan devletler, kendi ülkelerinde yatırım yapan, kendi ülkelerini pazar olarak gören ve ülkedeki kaynakları kullanarak faaliyet gösteren şirketleri en iyi şekilde kavrayıp, gerekli olan kanunlar çerçevesinde ödemeleri gereken vergileri de en iyi şekilde alabilmenin çabası içerisinde olduklarıdır.

Bu şekilde farklı ülkelerde ticari organizasyonları kanalıyla faaliyette bulunan şirketler çok uluslu şirketler ya da işletmeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Herkes tarafından farklı şekilde tanımlanmakla birlikte genel olarak çok uluslu şirket, birden fazla ülkede bağlı ortaklıkları olan ve bunlar aracılığıyla mal veya hizmet sunan şirket şeklinde tanımlanabilir. Bu şirketlerin ve bağlı ortaklıklarının hedefleri aynıdır, ortak kaynaktan beslenirler ve genel merkezleri de birdir. Bunların da birincil amacı, her işletmede olduğu gibi karlılıklarını artırmaktır. Bu nedenle hammadde ve özellikle ücretin ucuz olduğu ülkelerde bağlı ortaklık kurup üretim yaparak ve bu ürünleri uygun pazarlarda kurulan başka bağlı ortaklıklar kanalı ile satmak suretiyle karlılıklarını en yüksek düzeye çıkarmaya çalışırlar. Bu noktada bağlı ortaklıklar arasındaki mal veya hizmetin belirlenen fiyatı, hedeflenen amaca ulaşmak için kritik öneme sahiptir. Çok uluslu şirket, bu fiyat ile bir yandan çeşitli ülkelerdeki bağlı ortaklıkların yöneticilerinin performans değerlemesini yapmaya çalışırken diğer yandan, küresel ölçekte kurumlar vergisi ve gümrük vergilerini azaltma, kur riskini en aza indirme, bağlı ortaklıkların faaliyette buldukları ülkelerin yönetimleriyle anlaşmazlıktan kaçınma, nakit akış yönetimi ve küresel pazarda rekabet avantajını artırma amaçlarını gözetir (Anandarajan vd. 2007).

Uluslararası yatırımların arttığı ve şirket kurmanın teşvik edildiği günümüzde bir günde şirket açmak ve hatta kâğıt üstünde faaliyette

bulunmak bile mümkündür. Bu nedenle ekonomik hayattaki bir işlemin, transfer fiyatlandırmasının sahasına girip girmediğini anlamak için, o işlemin uluslararası bir işlem olup olmadığına ve taraflardan birinin diğerini kontrol eden ilişkili kişi ya da kişilerden olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Şirketlerin bir şekilde karlarını maksimize etme çabaları, vergi yüklerinden kaçınmak adına karların bazı şekillerde diğer ilişkili şirketlere aktarabilme arayışını getirmiş, bu durum vergi güvenlik müesseselerinden transfer fiyatlandırması yolu ile örtülü kazanç dağıtım müessesesinin düzenlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu müessese, dünyada son dönemde önemli bir uygulama alanı bulmuştur. Zira her ülke vergi kayıplarını ve haksız kazançları minimize etmek adına bu müesseseyi hayata geçirmiştir.

3.2. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ TARİHİ GELİŞİMİ

1901 yılında İngiliz Harry Sigwick, “The Principles of Political Economy” adlı kitabında firmaların üretim sırasında kendi ürünlerini de kullanma durumu ile karşı karşıya kalabileceklerini ve bu durumda bu

ürünler için piyasa fiyatı üzerinden işlem yapmaları gerektiğini belirtmiştir (Kapusuzoğlu, 2003).

Hatunoğlu (2006: 118)'a göre; 'Amerika Birleşik Devletleri'nde 1917'de merkezkaç yönetim politikaları ve transfer fiyatlandırmasının vergi kaçırmada bir araç olarak kullanılabileceğinin üzerinde durulmuştu'.

Transfer fiyatlandırması konusunda ilk düzenlemeyi ABD yapmış olsa da bu düzenleme yapılırken şu anda transfer fiyatlandırması kavramına yüklenmiş olan amaç güdülmemiştir. 1954 yılında yapılan düzenlemenin amacı, ülke içinde faaliyet gösteren grup şirketleri arasında transfer fiyatlandırmasını düzenlemektir.

Ancak küreselleşmenin hızlanması ve dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin aktif olarak rol almaya başlamasından itibaren OECD de konu ile ilgilenmeye başlamıştır.

Uluslararası iş çevrelerinde görülen sürekli değişimlerin neticesinde pek çok ülke ve ekonomik birlik hem transfer fiyatlaması ile ilgili kurallar koymaya hem de mevcut kurallarını yenileme girişimleri içerisinde bulunmaya başlamıştır. Bu hususta başta OECD olmak üzere, Avrupa Birliği (AB), ABD ve Kanada tarafından alınan önlemler ve gerçekleştirilen uygulamalar diğer ülkelere örnek teşkil etmektedir.

Transfer fiyatlandırması konusunda ilk düzenleme 1954 yılında çıkarılan bir yasa ile Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmıştır. ABD'de transfer fiyatlandırması, Yurtiçi Gelirler Yasası (Internal Revenue Code)'nın 482'nci maddesinde düzenlenmiştir. Bu hüküm gereğince, eğer Amerikan Mali Otoritesi belirlenen transfer fiyatının vergiden kaçınma amacıyla oluşturulduğuna inanırsa, transfer fiyatlandırması uygulamalarına müdahale edebilmektedir. Amerikan Mali Otoritesinin transfer fiyatlarını emsal gösterme kuralı ile firmalar arasındaki işlemlerde uygulanan fiyatların, benzer mal ve hizmetler için firma dışındakiler tarafından uygulananlarla aynı seviyeye getirebilme imkânı bu yasa ile tanınmıştır (Çelik, 2000).

OECD'de uluslararası boyutta üyelerin transfer fiyatlandırması konusunda ortak bir noktaya gelmesi amacıyla "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri İçin Transfer Fiyatlandırması Rehberi" hazırlamıştır. Bu rehber ile transfer fiyatlandırmasında uluslararası bir uyum sağlamak ve bu alandaki sorunları çözmek hedeflenmiştir.

Transfer fiyatlandırmasına ilişkin olarak Avrupa Birliği'ndeki ilk çalışmalar 1976 yılında başlamıştır. Yapılan Tahkim Anlaşması, Avrupa Birliği üye devletlerinde 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu metnin önemli yönü, transfer fiyatlandırmasıyla ilgili olarak emsallerine uygunluk ilkesine aykırılık nedeniyle bir üye devlet tarafından yapılan

tarhiyat, çifte vergilendirme sonucunu doğuruyorsa, karşı taraf için bir düzeltme öngörülmektedir. Bu düzenleme uygulamada pek işlerlik kazanamamış ve olumlu da karşılanmamıştır. Bunun en büyük nedeni, farklılıkları giderme yönündeki girişimlerin üye ülkelerin mali özerklik alanlarına müdahale etmesi ve bu durumun üye devletler tarafından kolaylıkla hazmedilememiş olmasından dolayı uygulamada pek işlerlik kazanamamıştır (Işık, 2005).

3.3. TRANSFER FİYATLANDIRMASI KAVRAMI

Transfer fiyatlandırması kavramı, geniş anlamda; aynı organizasyon içerisinde birimler arasında mal veya hizmet alışverişi söz konusu olduğu zaman, bu mal veya hizmetlere uygulanacak fiyatların belirlenmesine yönelik bir işlemi ifade etmektedir. Transfer fiyatlandırması kavramının, dinamik bir kavram olması sebebiyle birçok konu ile ilişkisi vardır ve bünyesinde de birçok konuyu barındırmaktadır.

Transfer fiyatlandırması kavramı, maliyet muhasebesi ve yönetim muhasebesi ile yakından ilişkilidir. Bazı maliyet muhasebesi kitaplarında bu kavrama sıkça rastlanmaktadır. Bunun sebebi transfer fiyatlarının

belirlenmesinde maliyetlere dayalı yöntemlerin de kullanılmasıdır. Bu yüzden kavram, esasen yönetim muhasebesi kökenli olsa da maliyet ve yönetim muhasebesinin arasındaki yakın ilişki göz önüne alındığında maliyet muhasebesi açısından da önem taşıdığı görülmektedir. Transfer fiyatlandırması, şirketlerin ürettikleri ürünün kendileri tarafından da kullanılacak olması durumunda fiyatlamının nasıl yapılacağı sorunundan kaynaklanan bir yönetim muhasebesi sorunu olarak da gündeme gelmektedir. Tarihi sürece bakıldığı zaman aynı organizasyon içerisinde yer alan işletmelerin ulusal sınırlar içerisinde ve özellikle uluslararası boyutlara da yayılmasıyla, transfer fiyatlandırması kavramı vergi hukuku ve vergi muhasebesinin konuları arasına da girmektedir.

Yönetim muhasebesi açısından transfer fiyatlandırması, etkinlik ve verimliliği en üst seviyeye çıkarmaya yönelik bir araç olarak görülmektedir. Vergi muhasebesi açısından ise transfer fiyatlandırması; iyimser bir yaklaşımla vergi planlaması, olumsuz bir yaklaşımla ise vergiden kaçınma aracı olarak ifade edilmektedir.

Şirketler açısından, kar maksimizasyonunu sağlamaya yönelik bir vergi planlaması ve bir stratejik yönetim aracı olarak görülen transfer fiyatlandırması; vergi idareleri açısından ise vergiden kaçınma aracı olarak zararlı bir uygulama şeklinde algılanabilmektedir. Bu durum da ülkeler ve

çok uluslu şirketler arasında çok ciddi vergi problemlerinin oluşmasına yol açabilmektedir.

3.4. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ TANIMI

Transfer fiyatlandırması, pek çok açıdan farklı şekilde günümüze kadar tanımlanmış ve tanımlanmaya da devam edecektir. Bazı yaklaşımlar transfer fiyatlandırmasını yönetim muhasebesi açısından, bazı görüşler ise vergi muhasebesi veya vergi hukuku açısından tanımlamakla beraber, kavramı ulusal ya da uluslararası boyutlarını dikkate alarak tanımlayan yaklaşımlar da mevcuttur. Bunun sebebi transfer fiyatı kavramının dinamik bir yapıya sahip olması ve zamanla gelişmesidir.

Transfer fiyatlandırmasının tanımını yapmadan önce aşağıda yer alan bazı tanımlamalara bakmakta fayda var.

“En basit anlamda transfer fiyatlandırması, ilişkili şirketler arasındaki mal ve hizmet satışı, kredi verme, kiralama gibi teslimlerde uygulanan fiyattır” (Levey ve diğerleri, 2007: 1).

“Transfer fiyatı, aynı organizasyona dâhil bir alt birimin diğeri bir alt birime mal veya hizmet temin ettiği zaman talep ettiği fiyatı ifade etmektedir” (Horngren ve diğeri, 2003: 758).

Bazı yaklaşımlar transfer fiyatlandırmasının tanımını yaparken aslında transfer fiyatını tanımlamaktadır. Bu yaklaşımlar özünde doğru olmakla beraber transfer fiyatlandırması, transfer fiyatından ziyade bu fiyatın tespitine yönelik bir işlemi ifade etmektedir.

Transfer fiyatlandırmasını bu şekilde açıklayan tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

“Transfer fiyatlandırması, bir teşebbüs içerisindeki bölümler arasında aktarılan mal veya hizmetlerin değerini ölçmek için uygulanan fiyat olarak tanımlanabilir” (Baş ve Artar, 1991: 435).

“Transfer fiyatlandırması, bir ticari işletmenin kendi bölümleri içinde veya aynı grup içerisindeki diğeri şirketlerle arasındaki transfere konu olan mal veya hizmetlere uyguladığı fiyattır” (Beylik, 2004: 116).

Transfer fiyatlandırması ibaresinin esas olarak transfer fiyatının saptanmasına ilişkin süreci ifade ettiğine dair yapılan tanımların bazılarını sonraki sayfada yer verilmiştir.

“Transfer fiyatlandırması, grup içi veya iç fiyatlandırma olarak aynı kuruluşun çatısı altında bulunan firmalar arasındaki iç işlemlere ait fiyatlandırmayı ifade etmektedir” (Aktaş, 2006: 25).

Transfer fiyatlandırmasını maliyet muhasebesine göre değerlendiren bir tanıma göre;

“Transfer fiyatlandırması, kar merkezleri arasındaki işlemleri kontrol eden bir maliyet muhasebesi mekanizmasıdır” (Webster, 2003: 166).

Transfer fiyatlandırmasını vergi muhasebesi açısından ele alan bir tanıma göre;

“Transfer fiyatlandırması, çok uluslu şirketlerin karlarını farklı ülkelerde bulunan ana ve bağlı işletmeler arasında kaydırarak vergiden kaçınmayı sağlayan bir yönetim ve muhasebe tekniğidir” (Şenalp, 2006, http://www.alomaliye.com/ocak_06/sukru_senalp_ortulu_kazanc.htm).

Burada “kaçınma” ile yapay fiyatlar kastedilmektedir.

Transfer fiyatlandırmasını uluslararası işlemleri de içerecek şekilde ele alan Akdoğan (2007: 130)’ın tanımına göre;

Transfer fiyatlandırması, bir işletmenin gelir – gider veya kar paylaşımı açısından bağlantılı olduğu, kar paylaşımı açısından aynı çıkar birliğine dâhil olan ana şirket ve bağlı şirketlerle ya da yönetimi ve denetimi açısından hâkim durumda olduğu şirket, iştirak ve şubeleriyle (söz konusu şirket ile bağlantılı alt veya yan kuruluş ve işletmeler farklı ülkelerde faaliyet gösteriyor olabilir), karşılıklı olarak mal veya hizmet sunumunda uygulanan fiyatlamadır.

Bütün bu tanımlamalardan hareketle transfer fiyatlamasını, ilişkili kişiler arasında işletme içinde, yurt içinde veya uluslararası düzeyde gerçekleşen mal, hizmet ya da gayri maddi hak alışverişinde uygulanacak fiyat olarak tanımlamak mümkündür.

İlişkili kişi kavramı, transfer fiyatlandırması konusunda birçok devletin esas aldığı, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD: Organization for Economic Cooperation and Development)'nün model vergi antlaşmasının 9'uncu maddesinde evrensel bir biçimde tanımlanmıştır. Bu maddeye göre iki kuruluştan biri, diğerinin yönetimine, kontrolüne ya da sermayesine doğrudan ya da dolaylı olarak katılıyorsa veya aynı kişiler her iki şirketin yönetimine, kontrolüne veya sermayesine katılıyorsa, örneğin iki şirkette bir merkezden yönetiliyorsa, bu kuruluşlar ilişkili veya bağlantılı şirketler olarak kabul edilmektedir.

3.5. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ UYGULAMA ALANLARI

Bir önceki başlık altında yer alan tanımlara bakıldığı zaman, transfer fiyatlandırmasını farklı açılardan ele almak mümkündür. Genel olarak transfer fiyatlandırması, aynı işletme içinde bulunan bölümler (departmanlar) arasındaki transferlerde kullanıldığı gibi, bir ana işletmeye bağlı ve farklı ülkelerde faaliyet gösteren işletmeler arasında da uygulanabilmektedir. Bu nedenle transfer fiyatlandırması bölümler arası ve işletmeler arası transferlerde belirlenen fiyatlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 2004). Bu tanımlamalar eşliğinde transfer fiyatlandırmasını aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz;

- İşletme içi transfer fiyatlandırması
- Yurt içi transfer fiyatlandırması
- Uluslararası transfer fiyatlandırması

3.5.1. İşletme İçi Transfer Fiyatlandırması

Sorumluluk merkezleri arasında mal veya hizmet transferi söz konusu olduğunda, bu ilişkiye konu olan her iki merkezin (alan ve satan) kârlılıklarını saptamak için mal veya hizmet alışverişinde kullanılacak bir transfer fiyatı tespit etmek gereklidir (Coşkun Arslan, 2006).

Belirlenecek olan transfer fiyatı, mal veya hizmeti alacak merkez için maliyeti, bu mal veya hizmeti satan merkez için ise geliri oluşturacaktır. Bu merkezlerin maliyet ve gelirlerinin tespit edilmesi için uygun bir transfer fiyatının belirlenmesi zorunludur. Elde edilen veriler yönetimin kararları için kullanılacağı gibi merkezin faaliyetlerinin değerlendirilmesinde de kullanılabilir. İşletmede yer alan merkezler arasında, mal veya hizmet transferinde uygulanan transfer fiyatının belirlenmesinin önemi şu şekilde sıralanabilir:

- Başarıların değerlendirilmesi,
- Yöneticilere ve çalışanlara ödenecek ikramiye ve işletme tarafından sağlanan imkânların belirlenmesi,
- Ortaklara dağıtılacak kâr paylarının düzenlenmesi,

→ Mamul ve hizmetin birim maliyetlerinin ve satış fiyatlarının saptanması,

→ Organizasyonun bir bütün olarak kârlılığı,

→ Bölümler arasında kaynakların en uygun biçimde dağıtımı,

→ Vergi ödeme programlarının düzenlenmesi.

İşletme içi transfer fiyatlandırması, aynı işletmenin farklı departmanları arasında gerçekleşen mal, hizmet ya da gayri maddi hak transferlerinde uygulanması gereken fiyatı ifade etmektedir.

İşletme seviyesinde ele alındığında transfer fiyatlandırmasının amacı, hem işletme karını maksimize edecek hem de işletme içindeki bölümlerin performanslarını şeffaf ve gerçek bir şekilde ortaya koyacak yapıyı sağlamaktır. Rayburn'e göre; transfer fiyatlandırmasının karmaşıklaşması bir organizasyonun bölümlerini değerlendirmeye dönük ihtiyacın artmasıyla beraber başlamıştır. Mal veya hizmetlerini satan kısımlar için transfer fiyatı, onların gelirlerini, alanlar için de maliyetlerini ifade etmektedir. Bu nedenle transfer fiyatının, departman karlılığını belirlemede doğrudan etkisi vardır. Bir mal ya da hizmeti almak isteyen departmanların, aynı mal ya da hizmeti yüksek sabit maliyet ödeyen işletme içi başka departmanlardan almak varken işletme dışından alınması için şirket yöneticilerinin strateji geliştirmesi gerekir. Departmanların işletme içindeki başka departmanlara transfer yapma

imkânından yararlanmayıp dışarıya yönelmesi, toplamda şirket için ölümcül olabilir (Rayburn, 1991).

3.5.2. Yurt İçi Transfer Fiyatlandırması

Yurt içi transfer fiyatlandırması, aynı vergi hükümlerinde bulunan ve aynı organizasyon içerisinde yer alan hukuken birbirinden bağımsız ilişkili kişiler arasında gerçekleşen mal, hizmet veya gayri maddi hak transferlerinde uygulanması gereken fiyatları ifade etmektedir.

Transfer fiyatının tarafları aynı vergi hükümlerinde bulunan, farklı tüzel kişiliklere sahip ilişkili şirketler olduğunda ise vergi otoritesi koymuş olduğu vergi güvenlik müesseseleri ile ödenecek vergileri azaltıcı transfer fiyatlandırması yöntemlerini engellemeye çalışır. Birçok ülkede bu ve benzeri durumlar için holding kanunları getirilmiştir.

3.5.3. Uluslararası Transfer Fiyatlandırması

Bu başlık altında transfer fiyatlandırması farklı ülkelerde faaliyet gösteren uluslararası işletmeler açısından ele alınacaktır. Çok uluslu (uluslararası) işletme, birden fazla ülkede kurulu ve işletmelerden bir veya birkaçının diğerlerinin faaliyetleri üzerinde etki sahibi olması ve bilgi ve kaynaklarını diğerleri ile paylaşması temelinde birbirine bağlı özel veya kamu ya da karma nitelikli şirket veya işletmeleri bünyesinde barındıran bir işletmedir.

Birden fazla ülkede faaliyet gösteren şirketlerin birbirleriyle ya da bölümleri, bağlı ortaklıkları, iştirakleri, v.b. arasında yaptıkları mal, hizmet alışverişlerinde uyguladıkları ve yine aynı birimlerde teknik bilgi gibi diğer gayri maddi hakların değişime konu olması durumunda kullanılan fiyatlamaya uluslararası transfer fiyatlaması denilmektedir (Victor vd. 2003).

Çok uluslu (uluslararası) işletmenin ana merkezi ile yurt dışındaki şubesi veya iki farklı ülkedeki şubesi arasında yapılan mal veya hizmet alışverişinde uygulanan fiyata transfer fiyatı denir. Başka bir tanımla; transfer fiyatlandırması, bir işletmenin gelir-gider veya kâr paylaşımı olarak bağıntılı olduğu, kâr paylaşımı açısından aynı çıkar birliğine dâhil olan, ana şirket veya alt şirketlerle veya yönetim ve denetimi itibariyle hâkim durumda

olduğu ortaklık, iştirak ve şubeleriyle, karşılıklı olarak mal ve hizmet sunumunda uygulanan fiyatlandırma olarak tanımlanabilir. Kavram vergi muhasebesi açısından, çok uluslu şirketlerin kârlarını, değişik ülkelerde bulunan ana ve bağlı şirketleri arasında kaydırarak, vergiden kaçınmayı sağlayan bir yönetim ve muhasebe tekniği şeklinde tanımlanabilir.

Transfer fiyatlandırması, çok uluslu işletmelerin stratejik planlamada, karar vermede esas faaliyet ve vergi minimizasyonu gibi amaçlarını gerekleştirebilmelerinde ve ayrıca daha düşük vergi oranlarının olduğu ülkede faaliyet gösteren bağlı işletmelerin kârlarını arttırmalarında stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır (Coşkun Arslan, 2006).

Transfer fiyatlandırması kavramı özellikle 1960 yılı sonrası hızla gelişen dünya ekonomisi için önemli bir konu olarak gündeme gelmiştir. Tanım olarak transfer fiyatlandırması, bir işletmenin kendi bölümleri ya da kolları arasındaki mal ve hizmet satışlarında uyguladığı fiyattır. Eğer bu bölüm ya da kollar farklı ülkelerde konumlanmış ise bu tür firmalar, çok uluslu şirketler olarak adlandırılırlar (Kapusuzoğlu, 1999).

Yukarıdaki tanımlamadan hareketle, mal, hizmet ya da gayri maddi hak satışlarının, şirketler grubunun farklı ülkelerde bulunan iştirakleri veya şubeleri arasında gerçekleşmesi durumunda uluslararası transfer fiyatlandırması konusu gündeme gelmektedir.

Transfer fiyatlandırması konusu uluslararası şirketleri meşgul eden en önemli vergi konularından birisidir. Uluslararası şirketleri içine alarak yapılan araştırmalar, transfer fiyatlandırmasının uluslararası vergi konularından biri olduğunu göstermektedir.

Uluslararası vergi uygulamalarında “transfer pricing” adıyla anılan transfer fiyatlandırması, aralarında ilişki bulunan kişiler arasında mal ve hizmet alım satımları ya da finansal işlemlerde uygulanan fiyat olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası ticarete genellikle şirketlerin aralarında yaptıkları alışverişlerde gündeme gelen transfer fiyatlandırması, birden fazla ülkeyi ilgilendiren bir konu iken Türkiye’de Kurumlar Vergisi Kanunu, ilişkili şirketler arasındaki alışverişlerde ülke içi ya da uluslararası ayrımı yapmamaktadır.

Literatürde uluslararası transfer fiyatlandırması olarak adlandırılan kavramın özü çok uluslu işletmelere dayanmaktadır. Çok uluslu işletmeler günümüz ekonomisinde ulaşmış oldukları büyüklük, küreselleşme ile sağlanan imkânlar ve bazı zorunluluklar nedeniyle birden fazla ülkede iş yapan, dolayısıyla aynı işletmeye bağlı olarak birçok farklı ülkede faaliyet gösteren şirketlerden oluşmaktadır.

Sülün (2005: 3) bu konuyu şöyle tanımlamaktadır:

Çok uluslu şirketler, genel merkezi bir ülkede olduğu halde, etkinliklerini bir veya birden fazla ülkede kendileri tarafından

koordine edilen şubeler veya bağılı şirketler aracılığıyla, genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürüten şirketlerdir.

Yukarıdaki tanıma göre çok uluslu şirketler arasında transfer fiyatlandırmasını, farklı ülkelerde yer alan ve aynı gruba ait olan şirketler arasında mal, hizmet ya da gayri maddi hak alışverişinde uygulanan fiyatlama olarak tanımlayabiliriz.

Gerçek anlamdaki çok uluslu işletmelerin yanı sıra temel iş ve işlemlerin merkezi, pazarı, hatta her türlü operasyonel işlemleri belli bir ülke olan işletmeler vardır. Bu tür işletmeler, bulunduğu ülkedeki vergiden kaçınmanın aracı olarak, daha düşük vergi oranlarının olduğu ya da vergilendirmenin hiç olmadığı başka ülkelerde kendi kontrolünde tüzel kişilikler oluştururlar. İşlemlerinin bazılarını bu tip sözde “yabancı” şirketler üzerinden yapan işletmeler de uluslararası transfer fiyatlandırması ile ilgili düzenlemelere tabi olurlar.

Uluslararası boyut işin içine girdiğinde işletmeler transfer fiyatlandırmasını sadece etkin kapasite kullanımı ve işlevsel bir bölümsel performans değerlendirmesi amacıyla değil, hissedarların elde edeceği vergi sonrası getiriye maksimize ederek minimum vergi giderini sağlamak ve diğer çeşitli amaçlar için de kullanırlar.

İşletmelerin uygun transfer fiyatını tespit ederken göz önüne aldıkları unsurlar, temel olarak Koyuncu (2005: 367)' ya göre aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir:

- Yabancı ülkedeki piyasa ve rekabet şartları
- Vergi ve diğer yükümlülükler
- Karlılık
- Nakit yönetimi
- İthalat kısıtlamaları
- Fiyat kontrolleri
- Döviz kontrolleri
- Hedef uyumu vb firma içi nedenler

Çok uluslu işletmelerin son yıllarda en çok üzerinde durdukları ve yapmaya çalıştıkları konu, merkezlerinin bulunduğu ülkedeki operasyonları azaltarak; satış, üretim, dağıtım ve benzeri faaliyetlerini yeniden organize etmek suretiyle küreselleşmenin de sağladığı kolaylıkla düşük maliyetli ülkelere yararlanmaya gitmeleri olmaktadır. Çok uluslu işletmeler, özellikle üretim alanında emek yoğun sektörler başta olmak üzere, fabrikalarını emeğin daha ucuz olduğu ülkelere taşıma eğilimindedirler. Bunun yanı sıra Telekom, bilgi işlem ve araştırma geliştirme faaliyetleri gibi taşınması nispeten kolay faaliyetler de en ekonomik şartların temin edildiği ülkelere kaymaktadır. Kendi ülkelerindeki istihdamı, yatırımları ve vergi gelirlerini kaybeden başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere gelişmiş ülkeler, bu tip yeniden yapılanma çalışmalarına karşı “çıkış ücreti”

(exit change) adı altında bir defaya mahsus vergi getirmeye çalışmaktadırlar. Buradaki verginin mantığı ise ülkeye ait varlıkların çok uluslu işletmelerin başka bir ülkedeki işletmelerine aktarılması nedeniyle ilişkili yıllarda sağlanacak gelir ve vergileri de o ülkeye transfer ediyor olmasıdır. Varlıklardan kasıt sadece fiziksel sabit kıymetler değil, lisans, know-how, patent, şerefiye ve benzeri gayri maddi haklardır.

Şirketlerin yeniden yapılanma çabaları konusunda vergi idarelerinin üzerine gittikleri asıl nokta, üretim ya da dağıtım faaliyetleri gibi fiziksel yeniden yapılanmadan ziyade salt yasal yapıda oluşan değişiklikler ile zaten mevcut olan bir şirketin farklı bir statüye geçirilerek, ödenecek vergilerden kaçınılması işlemleridir. Bunlar arasında mevcut şirketin ana sözleşmesini değiştirerek sadece dağıtım yapan bir yapı oluşturulması ya da stokları iyeliğine almadan; düşük vergi bazlı bir ülkede yerleşik ana şirket için konsinye şeklinde satış yapan yeni bir şirket şeklinde kurulması, mevcut üretim işletmesinin bir sözleşme ile sanki ana şirket için fason üretim yapan bir yapıya dönüştürülmesi, mevcut ülkedeki üretimin kapatılıp diğer ülkedeki başka bir tesise aktararak çok uluslu işletme bünyesinde tam kapasite ile daha düşük maliyetle yapılan bir işleme dönüştürülmesi gibi örnekler verilebilir. Bu gibi hallerde çok uluslu işletmeler grubu, yeniden yapılanan şirketin daha sınırlı faaliyeti nedeniyle daha düşük kar marjları ile satış yapması gerektiğini belirterek karlılığı ve vergi bazını azaltırken, vergi

idareleri ise aslında yapılan işlemin gerek şirketin eski işlemleri gerekse de benzer faaliyet gösteren diğer işletmeler emsal alındığında değişmediğinden hareketle transfer fiyatlandırmasından kaynaklanan ilave vergi istemektedir (KPMG, 2006).

Küreselleşme sonucu artan ticari işlemler ve ilişkiler, vergi idarelerini daha da zorlayacak başka konuları da beraberinde getirmektedir. Örneğin Telekom ya da finans alanında faaliyette bulunan bir çokuluslu işletme, belirli bir ülkede zarar ediyor olmasına rağmen, o ülkede faaliyetine devam etmek isteyebilir. Zira işletme dünya çapında bir hizmet ağı sunmak gayreti ve çabası içerisindeyse, kilit rol oynayan ülkede zarar bile etse faaliyetine devam ediyor olabilir. Böyle bir durumda aslında çokuluslu işletme grubunun toplam karından zarar eden ülkedeki işletmenin de hisse alması ve vergi ödemesi gerektiği öne sürülebilir.

3.6. TRANSFER FİYATLANDIRMASININ ÖNEMİ

Transfer fiyatlandırması konusunun dinamik bir yapıya sahip olması hasebiyle önemi her geçen gün artmaktadır. İşletme içinde veya işletmeler arasında veya yurt dışına yapılan herhangi bir mal, hizmet ya da gayri maddi

hak satışıların ilişkili kişiler arasında gerçekleşmesi durumunda, yapılan işlemin sonuçları işletmenin neredeyse tüm bölümleri üzerinde, performans ölçümlemesinden, buna bağlı yönetici kadrolarının değişmesine, karlılığın belirlenmesine kadar etkili olabilmektedir.

Özellikle son dönemlerde işletmelerin yönetim anlayışında ciddi değişiklikler olmakta ve sorumluluğu tek elde ve merkezde toplamak yerine, alt birimlere ve şubelere belli yetki vermek suretiyle sorumluluklar da dağıtılmaktadır. Bu şekildeki bir yapılanma şubeler ve alt birimler arası mal ve hizmet alışverişini gündeme getirmekte, bunun sonucunda doğal olarak transfer fiyatlaması ihtiyacı doğmaktadır.

Diğer taraftan yine küreselleşme akımı ve teknolojiadaki gelişmelerle beraber şirketler daha rahat yurt dışına açılabilmekte, yurt dışında da faaliyette bulunma istekleri yine yurt dışında kendi şirketlerine veya ilişkili şirketlere yapılan mal ve hizmet satışlarında transfer fiyatını belirleme gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında yurt dışında uygulanan bazı vergi ve tarifelerin, şirketlerin ana merkezlerinin olduğu ülkelerden farklı olması durumunda şirketler vergiden kaçınmak için bazı ayarlamalar yapma gereği duymakta ve bu tür ayarlamalar yine transfer fiyatlaması yöntemleri ile yapılmaya çalışılmaktadır.

Yukarıda kısaca sayılmaya çalışılan işlemler, transfer fiyatlamasının hem işletmeler açısından hem de vergi idareleri açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Zira vergi idareleri, vergiden kaçınmayı asgari düzeye indirebilmek için özellikle ilişkili kişileri belirleme ve şirketlerin karlarını tam olarak kavrayabilme noktasında birtakım vergi güvenlik müesseseleri ihdas etme yoluna gitmektedir.

3.7. TRANSFER FİYATLANDIRMASI KONUSUNDA YAPILAN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

İşletmelerin zaman içerisinde hızla büyümeleri ile birlikte faaliyetleri ulusal sınırları aşmıştır. Bunun sonucunda da transfer fiyatlandırması uygulamaları uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Aynı ülke sınırları içerisinde işletmeler transfer fiyatlandırması yoluyla bağlı şirketlerin vergi matrahlarını dolayısıyla kar veya zarar durumlarını etkileyebilmektedirler. Transfer fiyatını saptamak, işletmenin bölümleri veya şubeleri farklı ülkelerde ise daha karmaşık bir hal almaktadır. Mal veya hizmetler uluslararası sınırlar arasında el değiştirdiğinde transfer

fiyatı; vergi, gümrük, tarifeler ve uluslararası ticaret anlaşmalarından etkilenebilmektedir (Williams vd. 2005).

Transfer fiyatlandırması sisteminin önemli bir stratejik amacı, vergi yükünü ulusal ve uluslararası boyutta asgari düzeye çekmektir. Mal ya da hizmetin yüksek bir fiyattan vergi oranlarının daha yüksek olduğu bir ülkeye transfer edilmesi işletmenin vergi yükünü azaltacaktır. Transfer satın alan taraf için maliyetlerde artışa ve bulunduğu ülkede daha az vergi ödemesine neden olacaktır (Organ ve Çelik 2006).

İşletmeler, transfer işlemlerinde uygulayacakları transfer fiyatlarını belirlemede her zaman serbest olmayıp, bu işlemleri faaliyette buldukları ülkelerin bu konudaki yasal düzenlemeleri çerçevesinde gerçekleştirmek durumundadırlar.

Uluslararası boyutta transfer fiyatlandırması ile ilgili referans alınabilecek temel düzenleme esas itibarıyla OECD Rehberi'dir. Ancak ABD'de yapılan çalışmalar OECD çalışmalarından da eski olması nedeniyle, bir anlamda OECD çalışmalarına da ABD uygulamalarının ve çalışmalarının yön vermiş olması nedeniyle burada sadece kısaca OECD ve ABD uygulamalarına yer verilecektir.

3.7.1. ABD’de Transfer Fiyatlandırması

Transfer fiyatlandırması konusunda ulusal boyutta dikkate alınabilecek en önemli düzenleme, ABD tarafından yapılan düzenlemedir. Zira ABD, transfer fiyatlandırması konusunda ilk düzenlemeleri yapan ve transfer fiyatlandırması konusundaki temel yapıları (yöntemler, peşin fiyatlandırma anlaşması, karşılaştırılabilirlik tespiti, en iyi yöntem kuralı, emsallere uygunluk ilkesi gibi) ilk gerçekleştiren ülkedir. Daha sonra diğer ülke ve kuruluşlar tarafından bu konuda yapılan tüm düzenlemeler ABD düzenlemesini esas almıştır (Kapusuzoğlu, 2006).

ABD’nin konu ile ilk ilgilenen ülke olması ve bu ilginin devam etmesinin nedeni, sahip olduğu çok uluslu şirket sayısının ve bu şirketlerden elde ettiği vergi gelirlerinin diğer ülkelere göre daha çok olmasındandır. OECD düzenlemeleri bazı küçük farklılıklara rağmen ABD düzenlemeleri paralelindedir (Işık, 2005).

“ABD’de yer alan transfer fiyatlandırmasına ilişkin düzenlemeler pek çok ülkeye göre çok daha katı uygulamalar ve yaptırımlar içermektedir” (Peracin, 2008).

ABD’de transfer fiyatlandırması konusu, Amerikan Gelir İdaresi [Internal Revenue Service (IRS)] tarafından Gelir Yasası’nın 482 numaralı kısmında [Internal Revenue Code (IRC), Section 482] düzenlenmiştir.

482 numaralı kısım, vergi yükünü minimize etmeye yönelik yapay transfer fiyatlandırmasına ilişkin düzenlemeleri içermektedir. IRS bu tür yapay bir fiyatlandırma tespit ettiğinde, kullanılan transfer fiyatını normal piyasa fiyatıyla karşılaştırmakta ve gerekirse bu kanun çerçevesinde firmanın gelirini olması gereken seviyeye getirerek vergi tahakkukunu arttırmaktadır (Saraç, 2005).

ABD’de transfer fiyatlandırmasına yönelik bir diğer düzenleme ise ABD Gelir Yasası’nın 6662 numaralı kısmında [Internal Revenue Code, Section 6662 (e), (h)] yer almaktadır. Kongre, mükelleflerin uygun olmayan transfer fiyatlandırması kullanarak vergilenebilir gelire ulaşmalarını engellemek ve transfer fiyatın tespitinde büyük (substantial valuation misstatements) ve çok önemli (gross valuation misstatements) değerlendirme hatalarını cezalandırmak için düzenlemeler yapmıştır (Koyuncu, 2005).

Koyuncu (2005: 393)’ ya göre;

Emsallere uygunluk (arm’s length) standardı, hukuki bir kavram olarak; aralarında herhangi bir yakınlık veya ilişki bulunmayan taraflarca, kendi çıkarları doğrultusunda yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleşen işlemler için belirlenen değerdir.

Emsallere uygun bir değerden söz edilebilmesi için bu değerin serbest piyasa koşulları içerisinde saptanması gerekmektedir.

1994 öncesinde emsallere uygunluğun tespitinde uygulanacak yöntemlere ilişkin bir öncelik sırası belirlenmemiştir. Ancak 1994 sonrası yapılan düzenlemelerde IRS, 482'nci kısımda yapılan değişikliklerle emsallere uygunluğun tespit edilmesinde kullanılacak yöntemlerde en yakın ve uygun sonucu verecek "en iyi yöntem kuralı"nı getirmiştir.

Yasaya göre birbirleriyle ilişkili taraflar arasındaki emsallere uygunluk sonuçları öyle bir yöntemle tespit edilmelidir ki işlemin içerisinde bulunduğu şartlar ve gerçekler altında emsallere uygunluk sonuçlarına ilişkin en inandırıcı ölçü sağlanabilmelidir (Treasury Regulations Under Code Section 482 – 1 (c) (1)).

Yöntemler arasında herhangi bir öncelik ya da birinin diğerine göre daha inandırıcı olduğuna dair bir ibare söz konusu değildir.

Emsallere uygunluk sonuçlarını belirlemede her yöntem uygulanabilir. Keza bir yöntem uygulaması tutarsız sonuçlar vermişse, yöntemde değişiklik zorunlu hale gelecektir. Yöntemler arasındaki en büyük ölçü budur (Treasury Regulations Under Code Section 482 – 1 (c) (1)).

Üçüncü bir yöntem “karşılaştırılabilirlik” yöntemidir. Karşılaştırılabilirliğin ölçülmesinde etkili olan bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurları Feinschreiber (2004: 43)’ e göre aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Fonksiyon,
- Sözleşme hükümleri,
- Riskler,
- Ekonomik koşullar,
- Mal veya hizmetlerin yapısı.

İşlemlerin karşılaştırılması için tıpa tıp aynı olma zorunluluğu yoktur fakat kontrol dışı işlemlerin emsallere uygun olup olmadığının tespiti için inandırıcı bir ölçü sağlanmalıdır.

Bazı işlemlerde kullanılan yöntemler emsale uygun tek bir sonuç verebilir ancak bu her zaman böyle olmayabilir. Bazen de emsal bedele yakın farklı değerler elde edilebilir. Bu durumda “emsal bedel aralığı” yönteminin uygulanması gerekir.

Emsal bedel aralığından kasıt, uygulanan yöntem sonucu bulunan transfer fiyatının tek bir emsal fiyatla karşılaştırılması yerine piyasada oluşan fiyat aralığı çerçevesinde karşılaştırılmasıdır. Söz konusu aralığı karşılaştırılabilir nitelikte olan işlemlerdeki fiyatlardan tespit edilmesi gerekmektedir (Aktaş, 2004).

3.7.2. OECD Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 1961 yılında tüm batılı gelişmiş ülkelerin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir kuruluştur. OECD'yi kuran anlaşma 14 Aralık 1960 yılında imzalanmış ve 30 Eylül 1961'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise OECD'ye 29 Mart 1961 tarih ve 193 sayılı Kanun ile üye olmuştur (İnce, 2001).

OECD transfer fiyatlandırmasına ilişkin düzenlemeleri ABD'den sonra yapmıştır. ABD hariç gelişmiş ülkelerin tamamına yakını OECD tarafından hazırlanan ve belli aralıklarla güncellenen transfer fiyatlandırması düzenlemelerine uymaktadırlar.

OECD tarafından yapılan transfer fiyatlandırması düzenlemeleri, temelde ABD'deki transfer fiyatlandırması düzenlemelerine dayanmaktadır.

Çok uluslu şirketlerin vergilendirilmesinde en çok sorun yaratan konu, uygun transfer fiyatlarının saptanmasıdır. Transfer fiyatları, hem vergi yükümlülükleri hem de vergi idareleri için büyük önem taşımaktadır. Çünkü bunlar farklı vergilendirme yetkileri altında faaliyet gösteren bağlı işletmelerin gelir ve giderlerini ve dolayısıyla vergi matrahlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Transfer fiyatlaması sorunları, aynı vergilendirme

yetkisi altındaki bağılı işletmeler arasında da görülür. Ancak bu sorunun uluslararası boyutunun çözümlenmesi çok daha güçtür, çünkü bu tip sorunlarda birden fazla devletin vergilendirme yetkisinin kullanımı söz konusudur ve bu yüzden transfer fiyatının bir devlette yeniden ayarlanması bir diğer devlette de karşı ayarlamının yapılmasını gerekli kılar. Fakat diğer devletin karşı ayarlamayı uygun görmemesi halinde, çok uluslu işletme grubu, ortaya çıkabilecek vergilendirme riskinin en aza indirilmesi, sınır ötesi işlemlerde uygulanacak transfer fiyatlarının belirlenmesi konusunda ortak bir uluslararası paydanın yaratılmasına bağılıdır (Soydan Yaltı, 1995).

OECD bu amaçla transfer fiyatlandırmasına ilişkin ilk olarak 1979 yılında “Çok uluslu Şirketler ve Transfer Fiyatlandırması Raporu”nu (OECD Report Transfer Pricing and Multinational Enterprises) yayınlamıştır. OECD Mali İlişkiler Komitesi tarafından onaylanan çalışma, 1995 yılında “Çok Uluslu Şirketler ve Vergi İdareleri İçin Transfer Fiyatlandırması Rehberi” (Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administration) başlığıyla yeniden basılmıştır (Aktaş, 2004).

Söz konusu Rehber, bağılı işletmelerin transfer fiyatlarının değerlendirilmesinde emsallere uygunluk ilkesinin uygulanmasını konu edinmektedir.

Birbirinden ayrı işletmelerin ticari ilişkiler sırasında aralarındaki ticari ve finansal ilişkileri belirleyen mal ve hizmete ilişkin şartlar ve alım esnasında uygulanacak fiyat piyasa koşulları tarafından belirlenmektedir. Ancak ilişkili şirketlerin kendi aralarında ticari ilişkiye girmeleri sırasında aralarında uygulayacakları fiyat piyasa koşulları dikkate alınarak tespit edilse de piyasa koşullarından ayrı olarak da etkilenebilir. Ayrıca, Vergi İdarelerinin ilişkili kuruluşların arasındaki ilişkilerdeki temel unsurun karı gerçek dışı göstermek gibi bir amaçla yürütüldüğü konusunda da önyargılı olmamaları gerekmektedir. Bu nedenle her ne kadar transfer fiyatlaması ile ilgili uygulamaların vergiden kaçınma ya da vergi kaçırmaya yönelik olarak kullanılabildikleri bilinen bir gerçek olsa da transfer fiyatlaması uygulamalarının, vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma amacı taşıyan uygulamalarla karıştırılmaması gerekmektedir (OECD Rehberi, Bölüm I, Sayfa I-1).

İlişkili kuruluşlar arasındaki transfer fiyatlamasının piyasa güçlerini ve emsallere uygunluk ilkesini yansıtmadığı durumlarda; ilişkili kuruluşların vergi yükümlülükleri ve ev sahibi ülkelerin vergi gelirlerinde gerçeği yansıtmayan bir beyan söz konusu olabilir. Bu nedenle, üye ülkeler vergisel amaçlar için ilişkili kuruluşların kârlarının, gerektiğinde bu gerçek dışı beyanın bir şekilde düzeltilerek emsallere uygunluk ilkesine uyumun

sağlanabileceği konusunda görüş birliğine varmışlardır (OECD Rehberi, Bölüm I, Sayfa I-1).

Çok uluslu işletmeler bünyesinde yer alan ilişkili kuruluşlar genelde önemli düzeyde özerk bir yapıya sahiptirler ve çoğunlukla bağımsız kuruluşlar gibi kendi aralarında çeşitli pazarlıklar yaparlar. Ancak ilişkili şirketler arasında sadece katı bir pazarlığın bulunması, ilişkilerin emsallere uygunluk ilkesine göre düzenlendiğinin kanıtlanması için yeterli değildir (OECD Rehberi, Bölüm I, Sayfa I-2).

OECD Rehberinde emsallere uygunluk ilkesinin transfer fiyatlandırması konusunun dayanak konusu olması eleştiri konusu da yapılmaktadır. Küreselleşmenin artması ve dünya ticaretinin çok uluslu şirketler tarafından gün geçtikçe daha fazla ayrı ülkede gerçekleştirilmesi; işletmelerin yapılarının git gide karmaşık hale gelmesine ve karşılaştırılabilir örnek bulunmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yapılan eleştiriler, emsallere uygunluk ilkesinin uygulanmasını çok daha zahmetli hale getirdiği yönündedir (Snowdon, 2009).

OECD Rehberinde yer alan emsallere uygunluk ilkesi prensibi, ilişkili kişiler arasında gerçekleşen işlemlerde tespit edilen değer in serbest piyasa koşullarında oluşacak olan fiyat ile mukayese edilmesinin mümkün olması düşüncesinden hareketle oluşmuştur. Ancak emsallere uygunluk ilkesinin

uygulanması bazı koşullarda mümkün olmamakla birlikte bu ilke vergi idareleri tarafından her zaman kabul edilen ve uygulanan bir düzenlemedir (Levey vd. 2007).

OECD Rehberindeki düzenlemeler, birer yasa niteliğinde değildir. Üye ülkelere yol gösterici bir kaynak niteliğindedir. Ancak durum böyle olmakla birlikte OECD Rehberinin hazırlanma tekniğı tüm ülkelerde yapılacak yasal düzenlemelerin kaynağı olabilecek şekilde oluşturulmuştur.

3.7.3. OECD Emsal Bedel Tespit Yöntemleri

OECD'nin "Çok Uluslu İşletmeler ve Vergi İdareleri İçin Transfer Fiyatlandırması Rehberi"nde, transfer fiyatlandırması yöntemleri;

→ Geleneksel işlem yöntemleri,

→ Diğer yöntemler,

olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır.

3.7.3.1. Geleneksel İşlem Yöntemleri

Geleneksel işlem yöntemleri çalışmada üç başlık altında ele alınmıştır. Geleneksel işlem yöntemleri; karşılaştırılabilir kontrol dışı fiyat yöntemi, maliyet artı yöntemi ve yeniden satış yönteminden oluşmaktadır.

3.7.3.1.1. Karşılaştırılabilir Kontrol Dışı Fiyat

Yöntemi

Emsallere uygun satış fiyatının, karşılaştırılabilir mal ya da hizmet alımı veya satımında bulunan ve aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilerin birbirleriyle yaptıkları işlemlerde uygulanan piyasa fiyatı ile karşılaştırılarak belirlendiği transfer fiyatlama yöntemidir (Aladağ, 2006).

Bu yöntem en sık kullanılan ve vergi otoritelerince de en çok tercih edilen yöntemdir. Bu yöntemde, karşılaştırılabilirlik söz konusu ise karşılaştırılabilir kontrol dışı bir işlemde transfer edilen mal veya hizmetler için belirlenen fiyat ile kontrollü bir işlemde transfer edilen mal veya

hizmetler için belirlenen fiyat karşılaştırılmaktadır. Fark olduğu durumda bu durum, bağıli işletmelerin ticari ve mali ilişkilerinin emsale uygun olmadığını göstermekte ve böyle bir durumda kontrollü işlem fiyatının, kontrol dışı işlem fiyatıyla değişmesi gerekmektedir.

Bu yöntem özellikle, ilişkili iki firma arasında alım-satıma konu edilen bir malın veya hizmetin, aynı şekil ve şartlarda ilişkisiz bir işletmeye satılması veya ilişkisiz iki şirketin aynı mal veya hizmeti satışa konu etmeleri durumunda uygulanabilmektedir.

3.7.3.1.2. Maliyet Artı Yöntemi

Emsallere uygun fiyatın, satılan mal ya da hizmetin maliyeti üzerine belli bir kar marjı konarak hesaplandığı transfer fiyatlaması yöntemidir.

Bu yöntem, özellikle birbirleriyle uzun süredir anlaşmalar çerçevesinde alım satım yapan grup içi şirketler arasında satılan yarı mamullerin satış fiyatının belirlenmesi sırasında sıklıkla başvuru olan bir yöntemdir. Bu yöntemde makul bir brüt kar, satışa konu olan ürüne eklenmekte ve satışı gerçekleşmektedir (Levey vd. 2007).

Maliyet artı yöntemi, kontrol edilen bir işlemde ilişkili kişi konumundaki bir alıcıya transfer edilen mallar ya da sağlanan hizmetler karşılığında bu mal ya da hizmeti tedarik eden tarafın katlandığı giderin hesaplanması ile başlar. Daha sonra, üstlenilen işlevler ve piyasa koşullarının ışığında makul bir kârın belirlenmesini sağlamak üzere, uygun bir maliyet artı kâr marjı bu tutara ilave edilir. Maliyet artı kâr marjının yukarıda belirtilen maliyetlere ilave edilmesi sonucu varılan rakam, başta belirtilen kontrol edilen işlemin emsale uygun bedeli olarak kabul edilebilir. Yöntem özellikle yarı mamul malların ilişkili kişi konumundaki taraflar arasında alınıp satıldıkları ve işleme taraf olan bu ilişkili kişilerin aralarında ortak tesis anlaşmaları imzaladıkları ya da uzun vadeli satın alma ve tedarik düzenlemelerine girdikleri veya kontrol edilen işlemlerin hizmet tedariki faaliyetinden oluştuğu durumlarda en iyi sonucu verebilmektedir (OECD Rehberi, Bölüm II, Sayfa II-11).

Maliyet artı yöntemi, özellikle maliyetlerin belirlenmesi açısından uygulamada birtakım sorunlar içermektedir. Her ne kadar bir işletmenin ticari yaşamını sürdürebilmesi için belirli bir süre içinde katlandığı tüm giderleri karşılayabilmesi gerekse de bu maliyetler, herhangi bir yıl içinde belirli bir durum için uygun kârın ne olabileceği konusunda belirleyici olamazlar. Çoğu kez şirketlerin rekabet koşulları gereği ilgili malların üretim maliyetini ya da ilgili hizmetlerin sağlama bedelini referans alarak uyguladıkları fiyatlarda

indirime gitmelerine karşın, katlanılan maliyetlerin seviyesi ve piyasa değeri arasında kesin olarak fark edilebilen bir bağlantının bulunmadığı durumlar da mevcuttur. Örneğin; değerli bir buluşun gerçekleştiği ve sahibinin bu buluş için yalnızca düşük bir araştırma giderine katlandığı durumlarda olduğu gibi (OECD Rehberi, Bölüm II, Sayfa II-12).

3.7.3.1.3. Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi

Emsallere uygun fiyatın, işlem konusu mal veya hizmetlerin aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilere yeniden satılması halinde uygulanacak fiyattan, uygun bir brüt satış karı düşülerek hesaplandığı transfer fiyatlaması yöntemidir.

Bir diğer ifade ile bir ürünün bağımsız kişilere satılmak üzere bağımlı şirketten alınması halinde, bağlı şirketten alındığı fiyatı bulmayı amaçlayan bir yöntemdir. Üçüncü kişiye uygulanan yeniden satış fiyatından, uygun bir brüt kar marjı indirilerek bağımlı şirketten alış fiyatı bulunmaktadır. Bu şekilde bulunan fiyat, bağlı şirketler arasındaki transfer fiyatı olmaktadır. Brüt marjın hesabında, satıcının satış ve faaliyet giderleri, satıcının gerçekleştirdiği işlevler ışığında kullanılan varlıklar ve üstlenilen riskler

dikkate alınır. Brüt marjdan ürünün alımı için ödenen gümrük vergileri gibi ek giderler düşüldükten sonra kalan tutar bağımlı şirketler arasında emsal bedel olarak kabul edilir. Yöntemin uygulanmasında en önemli husus, uygun marjın hesaplanmasıdır. Hesabın makul bir şekilde yapılabilmesi halinde, kullanılabilir kullanılabilir bir yöntemdir (OECD Rehberi, Bölüm II, Sayfa II-5).

3.7.3.2. Diğer Yöntemler

Diğer yöntemler; işlemsel karlılık yöntemleri ve global dağıtım yöntemlerinden oluşmaktadır.

3.7.3.2.1. İşlemsel Karlılık Yöntemleri

Geleneksel işlem yöntemlerinin tek başlarına uygulanamadıkları veya istisnai bir durum olsa da hiçbir şekilde uygulanamadıkları durumlarda emsallere uygunluk şartlarını sağlayabilmek için transfer fiyatlandırması konusunda “diğer yöntemler” uygulanabilir.

Diğer yöntemlerden kastedilen uygulamalar aşağıdaki şekilde iki başlıkta toplanabilir:

→ Kar bölüşüm yöntemi

→ İşlemsel net kar marjı yöntemi

Bu yöntemlere geçmeden önce, 1995 yılında yayınlanan OECD Rehberinde yer alan düzenlemelerde geleneksel yöntemlerin kullanılmasının mümkün olmadığı durumlarda diğer yöntemlerin son yöntem olarak başvurulabileceği yer almaktadır. Ancak son yıllarda yapılan tartışmalar, yöntemler üzerinde var olan hiyerarşinin ortadan kaldırılması yönündedir. 23-25 Ocak 2008 tarihinde OECD tarafından gerçekleştirilen oturumda da transfer fiyatlandırması yöntemlerinin birbirine olan üstünlüğü konusu tartışılmış ve görüşlerin iletilmesi için kamuya açıklanmıştır (Przysuski, 2008).

3.7.3.2.1.1. Kar Bölüşüm Yöntemi

Belirli dağıtım anahtarları kullanılmak suretiyle oluşan karın işletmelere, hatta şubelere ve alt bölümlere dağıtılmasını öngören yöntemdir.

Kontrol edilen bir işlemde elde edilerek ilişkili kuruluşlar arasında bölüştürülmek üzere toplanan karları belirleyen ve daha sonra bu karları emsallere uygunluk ilkesi çerçevesinde düzenleyen bir anlaşmada öngörülecek ve yansıtılacak bir biçimde paylaşılmasını tahmini olarak gerçekleştiren ekonomik yönden geçerli bir temel üzerine de bu karları ilişkili kuruluşlar arasında bölüştüren işleme dayalı bir kar yöntemidir (İstanbul YMM, 2007).

Bu yöntem, bağımsız şirketlerin yaptıkları işlemleri veya işlemde elde edecekleri karı emsal almak suretiyle, kontrollü bir işlemde oluşan ya da empoze edilen koşulların, karlar üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaya çalışır (Levey vd. 2007).

3.7.3.2.1.2. İşlemsel Net Kar Marjı Yöntemi

Gerçekleştirilen işlemlerin sonucu olarak satışlar, maliyet, varlıklar gibi belirli bir baza dayalı olarak net kar marjını ölçmeye çalışan yöntemdir.

Bu yöntem, kontrol edilen işletmenin doğrudan ve dolaylı maliyetlerinin indirilmesinden sonra kalan faaliyet karının, satış, maliyet, aktif büyüklüğü veya diğer mali büyüklüklere oranlanarak elde edilen kar

düzeylelerini dikkate almak suretiyle kullanılmaktadır. İşletmelerin kontrollü bir işlemde elde edeceği net kar marjı, görelî olarak seçilmiş maliyet, satışlar veya varlıklar gibi değerlere göre hesaplanır. Nesnel olarak seçilmiş kar düzey göstergeleri esas alınarak kontrollü işlemlerle kontrolsüz işlemler karşılaştırılır. Bu nedenle bu yöntem, maliyete ilave ve yeniden satış fiyatı yöntemlerinde olduğu gibi uygulanır. Aynı şekilde yöntemin güvenilir olarak uygulanabilmesi için yeniden satış fiyatı farklılıkları faaliyet giderleri üzerinde etkili olurken, farklı brüt kar marjları elde etmeleri durumunda aynı düzeyde net kar elde edebilmektedirler. Dolayısıyla fiyatlar ürün farklılıklarından, brüt marjlar işlev farklılıklarından etkilenmekle birlikte, faaliyet karları bunlardan daha az etkilenmektedir (OECD Rehberi, Bölüm III, Sayfa III-9).

3.7.3.2.2. Global Dağıtım Yöntemi

Belirgin olarak, global formüllere dayalı bölüşüm yönteminden bahsedilebilir. Bu yöntem kar bölüşüm yöntemine benzemekle birlikte, işletme grubunun toplam karının belirli dağıtım anahtarları kullanılmak suretiyle farklı ülkelerde faaliyet gösteren ilişkili kuruluşlar arasında

paylaşılmasında kullanılması noktasında kar bölüşüm yönteminden ayrılmaktadır.

Global dağıtım yöntemi, işleme dayalı kar yöntemleriyle karıştırılabilir. Bu noktada temel belirleyici unsur, global dağıtım yönteminde karların dağıtımı için önceden belirlenmiş bir formülün varlığıdır. İşleme dayalı kar yöntemlerinde ise karşılaştırılabilir bağımsız bir şirketin kar – zarar durumu ile bağımlı bir ya da daha fazla şirketin kar – zarar durumu, koşullar dâhilinde oluşturulan dinamik bir formül aracılığıyla karşılaştırılmaktadır. Global dağıtım yönteminde koşullar ne olursa olsun tek bir mekanik formül söz konusudur.

3.8. TRANSFER FİYATLANDIRMASI YÖNTEMLERİ

Uygulamada birçok yöntem olmasına rağmen genel kabul görmüş transfer fiyatlandırması yöntemleri şunlardır:

→ Pazarlık fiyatı yöntemi,

→ Piyasa fiyatı yöntemi,

→ Maliyete dayanan transfer fiyatı yöntemi,

→ İkili fiyat yöntemi

3.8.1. Pazarlık Fiyatı Yöntemi

Bu yöntemde, bölümler ve şubeler arasında alınıp satılan mal ve hizmetlerin transfer fiyatı, söz konusu şubeler ve bölümlerin karın kendi ihtiyaçları doğrultusunda dağıtılmasını sağlayacak şekilde karşılıklı oturup pazarlık etmeleri suretiyle belirlenmektedir. Genellikle, rakip dış piyasası olmayan bir mal veya hizmetin üretildiği durumlarda, transfer fiyatı, üst yönetim tarafından değil, satıcı ve alıcı bölümler arasında yapılan bir anlaşmayla saptanmaktadır (Özkanlı, 2003).

Üzerinde anlaşma sağlanan veya pazarlık sonucu belirlenen bir fiyatın kullanılması çoğu kez piyasa fiyatlarının kesinleşmiş bir şekli olarak kabul edilir. Üçüncü kişilerle alışveriş yapmada bölüm yöneticilerine transfer fiyatını belirlemede tam yetki verilmektedir.

Bölüm yöneticileri arasında pazarlıkla tespit edilen transfer fiyatı, yöneticilere kar üzerinde kontrol imkânı verir. Ara malı için tam rekabet piyasası eksikliği ve maliyete dayalı fiyatlama kurallarının sınırlamalarının

farkında olma dolayısıyla belki de bir transfer fiyatı oluşturmak için en pratik yöntem iki bölüm yöneticileri arasındaki anlaşma yoluyla yapılandır. Bu yöntemin başarısı için malın bir piyasasının olması ve yöneticilerin piyasadan haberdar olması, alıcı ve satıcıların dışarıdan mal alıp satmada serbest olması gerekir.

3.8.2. Piyasa Fiyatı Yöntemi

Bu yöntemin uygulanabilmesi için öncelikle mal veya hizmetin piyasa fiyatının olması gerekmektedir. Bu yöntemde, şubeler veya bölümler arasında transfer edilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı, transfer fiyatı olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemin özelliği, üretilen mal veya hizmetlerin sadece bölümler ve şubeler arasında değil, piyasaya da satılabilir olması gerekmektedir.

Tam rekabet koşullarının sorunsuz işlediği piyasalar mevcut olduğunda, piyasa fiyatı doğru transfer fiyatı olarak kabul edilebilir. Bu yöntem pazar fiyatını temel alan transfer fiyatlandırması olarak da adlandırılır. Tam rekabet koşullarının olduğu piyasa fiyatları ile fiyatlama bölümler arası mal transferinde bölümlerin maliyetlerini tam olarak yansıtır

ve bölümlerin özelliğini korumasını sağlar. Bu fiyatlar tam rekabet koşullarında olduğu için objektif olarak kabul edilmelidir.

Piyasaya dayalı transfer fiyatlandırması, şirket grubu içinde malların değişimi için cari piyasa fiyatını kullanır. Bu fiyatlar piyasada belirlendiğinden onların objektif olduğu ve satış birimleri tarafından ayarlamaya gerek kalmadığı düşünülür.

Piyasaya dayalı transfer fiyatlandırması metodunu kullanma, satış birimlerini, piyasa fiyatından satmak için teşvik eder ve aynı zamanda doğru bir transfer fiyatı seçme konusunda bölümler arasındaki uyumsuzluğu minimize eder. Diğer taraftan firma, işletme dışı piyasa fiyatı işletme içindeki üretimin fırsat maliyetini sınırlı yansıttığından, işletme içi üretimde transfer fiyatının ne olacağını tespit etmek oldukça zor olmaktadır (Koyuncu, 2005).

3.8.3. Maliyete Dayanan Transfer Fiyatlandırması Yöntemi

Adından da anlaşılacağı üzere, bu yöntemde üretilen mal ya da hizmetin maliyeti transfer fiyatı olarak kabul edilmektedir. Şubeler ve

bölümler arasındaki anlaşmaya bağlı olarak buradaki maliyete belli bir kar oranı da ilave edilebilir.

Uygulamada maliyete dayanan transfer fiyatları Özkanlı (2003: 114)'ya göre;

→ Ortalama birim maliyetin değerlendirme ölçütü olarak kabul edildiği "Tam Maliyete Dayanan Transfer Fiyatları" ve

→ Birim değişken maliyetin değerlendirme ölçütü olarak kabul edildiği "Değişken Maliyete Dayanan Transfer Fiyatları"

olmak üzere iki şekilde hesaplanmaktadır.

Tam rekabet koşullarının olmadığı piyasada veya ürünün çok özel bir ürün olması durumunda piyasa fiyatının olmadığı veya tespitinin zor olması maliyete dayalı transfer fiyatlandırmasını gerekli kılmaktadır.

Piyasada bulunan birçok ürün için piyasaya dayalı transfer fiyatlandırması mümkün değildir veya pratik değildir. Çünkü ürün özel bir parça olabilir dolayısıyla fiyat listeleri her ürüne uygulanabilecek kadar genel olmayabilir. Bu durumlarda birçok firma üretim bölümünün üretim maliyetine dayalı olarak transfer fiyatlarını hesaplar. Maliyete dayalı transfer fiyatlandırması yönteminin uygulanmasında işletmeler özellikle maliyetlerin belirlenmesinde bazı zorluklarla karşılaşabilir. İşletmelerin faaliyetlerine devam edebilmeleri için maliyetlerini karşılayabilecek konumda olmaları gerekmektedir. Ancak piyasadaki rekabet koşulları gereği şirketlerin fiyatlarını düşürmek zorunda kaldıkları dönemler bulunmaktadır. Bu nedenle,

mal veya hizmetlerin maliyeti ile piyasa fiyatları arasında anlamlı bir ilişki her zaman olmayabilir (Küçükkaya, 2005).

3.8.4. İkili Transfer Fiyatı Yöntemi

Bu yöntemde bölümler arasında veya şubeler arasında alıcı ile satıcının çıkarları çatıştığı için alıcı ve satıcı noktasından iki ayrı fiyat uygulanmaktadır. Alıcı, mümkün mertebe düşük fiyattan alım yapmak ve maliyetlerini düşürmek isterken; satıcı olabildiğince yüksek fiyattan satış yapmak ve karını maksimize etmeye çalışacaktır. Bu durumu işletme bütünündeki çıkarları da koruyarak tek bir fiyat ile çözümlenmek mümkün olmayabilir (Mısırlıoğlu, 2003).

Bu yöntemin uygulamasında satıcı, kendisine uygun olan “tam maliyet” veya “değişken maliyet” hesaplama yöntemlerinden birisini seçerek üzerine belli bir kar marjı da eklemek suretiyle satış gelirini tespit etmeye çalışır; alıcı ise değişken maliyeti esas almak suretiyle maliyetlendirmektedir. Böylece piyasa fiyatı değişken maliyetlerden aşağı olmadığı sürece, dışarıdan mal ya da hizmet alımı olmayacak, işletme bölüm veya şubeleri arasında alım

satım işlemi devam edecektir. Bu yöntem hesaplama tekniğindeki keyfilik ve belli bir standardın olmaması nedeniyle tercih edilen bir yöntem değildir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VERGİ MEVZUATINDA TRANSFER FİYATLANDIRMASI VE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE UYGULAMASI

4.1. TRANSFER FİYATLANDIRMASINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Bu bölümde transfer fiyatlandırmasına ilişkin Türk kanunlarında yapılan yasal düzenlemelere yer verilecektir. Önemli tanımlarla birlikte yöntemler incelenecektir.

4.1.1. Genel Bilgi

Türk Vergi Mevzuatında transfer fiyatlandırması konusu, kavram olarak yer almasa da ilk kez benzer bir ifade olarak “örtülü kazanç” kavramı ile yer almıştır. Örtülü kazanç kavramı, 03.06.1949 tarih ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 17’nci maddesinde düzenlenmiş ve bu düzenleme 31.12.2006 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak örtülü kazanç kavramının yetersiz kalması, sorun teşkil eden belirsizliğe dayalı bazı konuların mevcudiyeti, uluslararası alandaki gelişmeler, diğer ülkelerin düzenlemeleri ile paralellik arz etmemesi gibi sebeplerle, OECD’nin bu alandaki çalışmaları da dikkate alınarak “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı” başlığı altında yeniden düzenlenmiştir.

01.01.2007 tarihinde 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nda yer alan transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı hükümleri ile gelişmiş ülkelerin düzenlemelerine paralel doğrultuda ortak kavram ve uygulama birliği oluşturacak şekilde daha çağdaş bir yapı getirilmeye çalışılmıştır.

Transfer fiyatlandırması konusunda yapılan başka bir düzenleme ise 19 Mart 2008 tarihinde yayımlanan Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemeleridir (SPK Tebliği Seri IV No:41). Yapılan düzenlemeye göre

ilişkili taraflarla yaygın ve süreklilik arz eden işlemlerin izleyen hesap döneminde de devam ettirilmesine karar verilirse ve söz konusu işlemlerin izleyen hesap dönemi sonunda kurul düzenlemeleri uyarınca kamuya açıklanacak yıllık finansal tablolarda yer alan aktif toplamın veya brüt satışlar toplamının yüzde 10'una veya daha fazlasına ulaşacağı öngörülmesi durumunda izleyen hesap döneminde uygulanacak şartların adil ve makul olup olmadığına ilişkin olarak kurulca esasları belirlenen kuruluşlara değerlendirme yaptırılması gerekmektedir (Gündüz, 2008).

4.1.2. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Düzenlemeler

Değişen ekonomik ve ticari koşullar içerisinde yasal düzenlemelerin de söz konusu değişimleri kapsayacak biçimde yeniden ele alınmasının bir gereği olarak, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13'üncü maddesinde transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımına yer verilmiştir. Aynı Kanunun kabul edilmeyen indirimlerin yer aldığı 11'inci maddesinde ise transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazançların, kurum kazancının tespitinde indirilmesinin kabul

edilmeyeceği belirtilmiştir. Türk Vergi Mevzuatında transfer fiyatlandırması; ilişkili kişiler arasında yapılan mal veya hizmet alımında uygulanan fiyat veya bedeli ifade etmektedir.

Gerekli değişiklikler yapılarak 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu 16.06.2006 tarihli 26205 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Transfer Fiyatlandırması Yoluyla rtl Kazanç Dağıtımı hükümlerinin yer aldığı 13’üncü madde ise 01.01.2007 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 13’üncü maddesinde transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı ve ilişkili kişi kavramı detaylı bir şekilde tanımlanmış olup Kanun metni aşağıdaki gibidir:

“(1) Kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır. Alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama ve kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler her hal ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilir.

(2) İlişkili kişi; kurumların kendi ortakları, kurumların veya ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek kişi veya kurum ile idaresi, denetimi

veya sermayesi bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu ya da nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişi veya kurumları ifade eder. Ortakların eşleri, ortakların veya eşlerinin üstsoy ve altsoyu ile üçüncü derece dahil yansoy hısımları ve kayın hısımları da ilişkili kişi sayılır. Kazancın elde edildiği ülke vergi sisteminin, Türk vergi sisteminin yarattığı vergilendirme kapasitesi ile aynı düzeyde bir vergilendirme imkânı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi hususunun göz önünde bulundurulması suretiyle Bakanlar Kurulunca ilan edilen ülkelerde veya bölgelerde bulunan kişilerle yapılmış tüm işlemler, ilişkili kişilerle yapılmış sayılır.

(3) Emsallere uygunluk ilkesi, ilişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanan fiyat veya bedelin, aralarında böyle bir ilişkinin bulunmaması durumunda oluşacak fiyat veya bedele uygun olmasını ifade eder. Emsallere uygunluk ilkesi doğrultusunda tespit edilen fiyat veya bedellere ilişkin hesaplamalara ait kayıt, cetvel ve belgelerin ispat edici kâğıtlar olarak saklanması zorunludur.

(4) Kurumlar, ilişkili kişilerle yaptığı işlemlerde uygulayacağı fiyat veya bedelleri, aşağıdaki yöntemlerden işlemin mahiyetine en uygun olanını kullanarak tespit eder:

a) Karşılaştırılabilir fiyat yöntemi: Bir mükellefin uygulayacağı emsallere uygun satış fiyatının, karşılaştırılabilir mal veya hizmet alım ya da

satımında bulunan ve aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilerin birbirleriyle yaptıkları işlemlerde uygulayacağı piyasa fiyatı ile karşılaştırılarak tespit edilmesini ifade eder.

b) Maliyet artı yöntemi: Emsallere uygun fiyatın, ilgili mal veya hizmet maliyetlerinin makul bir brüt kâr oranı kadar artırılması suretiyle hesaplanmasını ifade eder.

c) Yeniden satış fiyatı yöntemi: Emsallere uygun fiyatın, işlem konusu mal veya hizmetlerin aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilere yeniden satılması halinde uygulanacak fiyattan, makul bir brüt satış kârı düşülerek hesaplanmasını ifade eder.

ç) Emsallere uygun fiyata yukarıdaki yöntemlerden herhangi birisi ile ulaşma olanağı yoksa mükellef, işlemlerin mahiyetine uygun olarak kendi belirleyeceği diğer yöntemleri kullanabilir.

(5) İlişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanacak fiyat veya bedelin tespitine ilişkin yöntemler, mükellefin talebi üzerine Maliye Bakanlığı ile anlaşarak belirlenebilir. Bu şekilde belirlenen yöntem, üç yılı aşmamak üzere anlaşmada tespit edilen süre ve şartlar dahilinde kesinlik taşır.

(6) Tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazanç, Gelir ve Kurumlar Vergisi kanunlarının

uygulamasında, bu maddedeki şartların gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibarıyla dağıtılmış kâr payı veya dar mükellefler için ana merkeze aktarılan tutar sayılır. Daha önce yapılan vergilendirme işlemleri, taraf olan mükellefler nezdinde buna göre düzeltilir. Şu kadar ki, bu düzeltmenin yapılması için örtülü kazanç dağıtan kurum adına tarh edilen vergilerin kesinleşmiş ve ödenmiş olması şarttır.

(7) Transfer fiyatlandırması ile ilgili usuller Bakanlar Kurulunca belirlenir.”

Yukarıdaki kanun maddesinden de açıkça anlaşılacağı üzere yeni kanun metninin uluslararası vergi hükümlerine paralel, yönlendirici ve objektif kıstaslara sahip olduğu söylenebilir.

Yeni düzenleme ile getirilen yenilikleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

→ İlişkili kişi tanımı yapılmıştır.

→ Emsallere uygunluk ilkesi tanımlanmıştır.

→ Fiyat ve bedel tespitinde yöntemler belirlenmiştir.

→ Maliye Bakanlığı ile önceden fiyatlandırma anlaşması yapma imkânı getirilmiştir.

→ Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı, dağıtılmış kar payı sayılmıştır.

4.1.2.1. İlişkili Kişi Kavramı

Maddenin birinci fıkrasında, “kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım veya satımı işlemlerinde bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır” denilmiş ve ilişkili kişi kavramının tanımı maddenin ikinci fıkrasında yapılmıştır.

Bu durumda ilişkili kişileri aşağıdaki gibi belirlemek mümkündür:

- Kurumların kendi ortakları,
- Kurumların veya ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek kişi ve kurumlar,
- Kurumların veya ortaklarının, idaresi, denetimi veya sermayesi bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu ya da nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişi veya kurumlar,
- Kurumların ortaklarının eşleri,
- Kurum ortaklarının veya eşlerinin üstsoy ve altsoyu ile üçüncü derece dâhil yansoy ve kayın hısımları.
- Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilecek ülkeler ve bölgelerdeki kişiler ve kurumlar.

İlişkili kişi listesinde bulunan zararlı vergi rekabeti yapan ÷lke ve bölgelerin ilişkili sayılmasının nedeni ise şöyle değerdendirilmektedir. Özet bir deyişle, transfer fiyatlandırması tüm grup şirketlerini, çok uluslu şirketleri, şubesi bulunan kurumları, kurum iştiraklerini, kurum ortaklarını, kurum ortaklarının eşlerini, alt ve üst soylarını, kan ve sıhrî akrabalarını ilgilendirmektedir.

4.1.2.2. Emsallere Uygunluk İlkesi

Emsallere uygunluk ilkesi, transfer fiyatlandırmasına ilişkin düzenlemenin en önemli unsuru ve uluslararası bir transfer fiyatlandırma standardıdır. Maddede yapılan tanım, ulusal ve uluslararası alanda bu konuda yapılan tanım ya da düzenlemelerin ortak, temel noktalarını içerecek şekilde hazırlanmıştır. Tanım OECD'nin "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri İçin Transfer Fiyatlandırması Rehberi" esas alınarak yapılmıştır. Bu ilke, Rehber'in hemen başındaki 1'inci bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu Rehber'de kullanılan "emsallere uygunluk" kavramı da OECD Vergi Anlaşma Modeli'ndeki (Model Tax Convention on Income and Capital) tanımından alınmıştır. Emsallere uygunluk ilkesinin genel tanımı, OECD

Vergi Anlaşma Modeli'nin 9'uncu maddesinin 1'inci paragrafında yer almaktadır.

Söz konusu 9'uncu madde "Bağlı Kuruluşlar (Associated Enterprises)" başlığını taşımaktadır.

9'uncu maddenin ilgili kısmı aşağıdaki gibidir:

"1. a) Bir akit devlet kuruluşu, diğer bir akit devlet kuruluşunun yönetim, kontrol veya sermayesine doğrudan ya da dolaylı olarak katıldığında veya

b) Bir akit devlet kuruluşunun ve diğer akit devlet kuruluşunun yönetim, kontrol veya sermayesine aynı kişiler doğrudan ya da dolaylı olarak katıldığında ve her iki halde iki bağlı kuruluş arasında ticari veya mali ilişkilerle ilgili olarak oluşturulan koşullar, bağımsız kuruluşlar arasında oluşandan farklıysa, kârlılık anılan bağlı kuruluşlardan birinde birikebilir ve bundan dolayı olması gereken kâr, ilgili olduğu kuruluşun kazancına eklenerek vergilendirilebilir."

Transfer fiyatlandırması düzenlemesinin Türkiye'deki uygulamasına ilişkin karşılaşılan en önemli sorun, emsal bedel bulma sorunudur. Türkiye'de firmaların ürün ve hizmetlerinin emsal bedellerini tespit edecekleri bir veri tabanı yoktur ve bir an önce bir veri tabanı oluşturulmalıdır. Bu konuda Vergi İdaresinin de görüşü doğrultusunda

mükellefleri olası bir hataya düşürmeden, onların öngörülebilirliğini sağlamak için mal veya hizmetlerine ilişkin emsal bedel bulabilecekleri geniş tabanlı bir veri tabanı oluşturulmalıdır.

4.2. BANKACILIK SEKTÖRÜ UYGULAMALI TRANSFER FİYATLANDIRMASI AÇIKLAMALARI

Bu bölümde özellikle bankacılık sektörüne ait örneklere yer verilerek konu derinlemesine incelenecektir.

4.2.1. Transfer Fiyatlandırmasının Genel Olarak Kullanım Amaçları

Ticari işletmeler aldıkları ya da ürettikleri mal ya da hizmetleri, kendilerine mal olan değer üzerinde bir fiyata satmak suretiyle net gelir elde etmek ve dolayısıyla sahiplerine veya hissedarlarına varlık sağlamak amacındadırlar. Buradaki satış kavramı, işletmenin kendisi dışındakilere

ürünlerini satmasını, satış fiyatı ise karşı taraftan elde ettiği ya da etmeyi planladığı geliri ifade etmektedir.

Transfer fiyatlandırması öz itibariyle satış olmayan biçimsel (şekli) satışları ifade eder. Bir satışın gerçekte bir satış olmaması, satış işleminde alıcı ve satıcının aynı bütüne ait olmasını ve bu işlem sonucunda bir kar ya da zararın doğmaması anlamına gelir. Burada geçen işletme kavramını ticari işletme ya da tüzel kişilik olarak değil, sahipleri, hissedarları veya kontrol edenleri aynı olan, aslında tek bir yapıdan oluşan kuruluşları anlamak gerekir. Nitekim vergi hukuku da zaman içerisinde bu tip organizasyonları tanımlamak için kontrol eden veya edilen bir diğer ifade ile ilişkili kişi kavramlarını kullanmaya başlamıştır.

İşletmeler transfer fiyatlandırmasını çeşitli amaçlarla kullanırlar. Ancak uluslararası transfer fiyatlamasının ve bankalarda transfer fiyatlamasının amaçları Kawano (2000)' ya göre aşağıdaki gibi listelenebilir:

- Vergileri azaltmak,
- Gümrük vergilerini azaltmak ve kota engellerini aşmak,
- Döviz kontrollerinden kaçınmak,
- Çok uluslu işletmenin ortak girişimden aldığı kar payını artırmak,
- Bağlı firmaların gerçek karlılıklarını gizlemek,
- Grup şirketleri arasında dolaylı yoldan fon transferi yapmak,
- Adil bir performans değerlemesi yapmak,
- Rekabet üstünlüğü elde etmek ve bu pozisyonu korumak,

- Fonlama maliyetini yansıtmak için başka varlık ve yükümlülüklerinin faiz marjlarını ayırmak,
- Toplam karlılığın artmasına yol açan varlık ve yükümlülük yapılarını ürün ve müşteriler itibariyle tasnif etmek suretiyle en kapsamlı ürün ve müşterileri tespit etmek,
- Likidite riskinin ve faiz oranlarının kontrolünü sağlamak.

Yukarıda sayılan amaçlardan, niteliği ve özelliği itibariyle en çok dikkat çeken ve üzerinde en çok durulan konu vergilerin azaltılması mevzuudur. İşletmeler yüksek vergi oranlarına sahip ülkede vergilendirilecek karı minimize etmek ve düşük vergi oranlarına sahip ülkede vergilendirilebilir karı maksimize etmek suretiyle transfer fiyat ayarlamaları yapmaktadırlar.

“Diğer ifadeyle, transfer fiyatlaması uygulamasıyla karlar, yüksek vergi uygulamasının olduğu ülkelerden düşük vergi oranlarının söz konusu olduğu ülkeye kaydırılarak vergi ödemeleri minimize edilebilir” (Shapino, 1998: 347).

4.2.2. Emsallere Uygun Fiyatın Tespitinde Kullanılan Yöntemler

OECD'nin "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri için Transfer Fiyatlaması Rehberi"nde "geleneksel yöntemler" olarak tanımlanan ve başvurulması öncelikle önerilen temel yöntemler Türk Vergi Mevzuatına 5520 sayılı Kanun ile girmiş ve bu yöntemler karşılaştırılabilir fiyat yöntemi, maliyet artı yöntemi ve yeniden satış fiyatı yöntemi şeklinde sayılmıştır. Emsallere uygun fiyata geleneksel yöntemlerle ulaşma olanağı yoksa mükellef, işlemin mahiyetine göre uygun olan diğer yöntemleri kullanabilir. Söz konusu diğer yöntemler, ilişkili kişiler arasındaki işlemlerden doğan karı esas alan kar bölüşüm yöntemi ve işleme dayalı net kar marjı yöntemidir. Ancak diğer yöntemler olarak adlandırılan işleme dayalı kar yöntemlerinin emsallere uygunluk ilkesi çerçevesinde fiyat ya da bedel tespitine olanak vermemesi durumunda, mükellef kendi belirleyeceği ve daha doğru sonuç vereceğine inandığı bir yöntemi de kullanabilecektir.

4.2.2.1. Karşılaştırılabilir Fiyat Yöntemi

Bir bankanın bu yöntemi uygulayabilmesi için, ilişkili kişilerle yaptığı işlemin, birbiriyle ilişkili olmayan kişilerin yaptıkları işlemler ile karşılaştırılabilir nitelikte olması gerekir. Bir bankanın ilişkili kişilerle yaptığı işlemlerde oluşan fiyat, ilişkisiz kişilerle yaptığı işlemlerdeki fiyattan farklı ise ilişkili kişilerle yaptığı işlemin emsallere uygun olmadığı kabul edilecektir. Bu durumda ilişkisiz kişilerle yapılan işlemlerdeki fiyat, ilişkili kişilerle yapılan işlemdeki fiyat, ilişkili kişilerle yapılan fiyatın yerine ikame edilecektir. Bu yöntem, ilişkili kişilere sağlanan hizmet ile ilişkisiz kişilere sağlanan hizmetin benzer olması durumunda ancak uygulama alanı bulabilecektir. Küçük farklılıkların olması halinde küçük farklar göz ardı edilebilir ancak büyük farkların olması halinde bu yöntemin uygulanması mümkün olmayacaktır.

İşletmenin bölümleri, şubeleri veya bağlı işletmeler arasındaki mal ve hizmet satımında, emsallerine göre farklı fiyat kullanılarak, karın düşük gösterilmesi ya da karın diğer grup şirketlerine ya da ilişkili üçüncü kişilere transfer edilmesi mümkündür. Bu durumda kazanç, vergilendirilecek olan işletmeden diğer işletme veya gerçek kişiye geçmekte ve eğer kazanç aktarılan işletme veya gerçek kişi düşük vergi oranı, istisna ve muaflık

şartlarına sahip ise veya kazanç yetersizliği söz konusu ise vergi kaybı ortaya çıkmaktadır (Anbar, 2008).

Örnek-1:

Türkiye’de tam mükellef (A) Bankası, Türkiye’de bulunan ilişkili kurumu (B)’ye ve ilişkili olmayan (C) kurumuna kredi vermektedir. Piyasa faiz hadlerinin aynı olduğu dönemde ve şartlarda, hem ilişkili hem de ilişkisiz şirketlere kredi verilmesi nedeniyle karşılaştırılabilir fiyat yöntemi uygulanabilir ve bu suretle emsallere uygun faiz oranının tespit edilmesi mümkündür. Emsallere uygun faiz oranının tespitinde iç emsal kullanılacak olup, ayrıca dış emsal aranmasına gerek yoktur.

Bankacılık sektöründe iç emsalin mevcut olmadığı/olmadığı ve dış emsallerle karşılaştırılabilirlik analizinin yapıldığı durumlar çok istisnai hallerde olabilir.

Örnek-2:

Türkiye’de yerleşik (A) Bankasının, Türkiye’de bulunan ilişkili kurumu (B)’ye sunduğu istisnai bir hizmetin, diğer hiçbir kuruma veya gerçek kişilere sunmadığını varsayalım. Bu çok istisnai varsayım altında,

Türkiye’de faaliyet gösteren diğer bankaların benzer ürünü (hizmeti) ilişkisiz kişilere satıp satmadığına bakılacaktır. Söz konusu hizmete ilişkin iç emsalin (A) Bankası bünyesinde mevcut olmaması durumunda, emsallere uygun bedel, faiz ya da benzer diğer dış emsaller, diğer bir ifade ile Türkiye’de bulunan diğer bankaların benzer nitelikteki hizmete (ürüne) ilişkin işlemlerdeki fiyatları ya da faiz oranları kullanılabilir.

Bu durumda, karşılaştırılabilirlik analizi sonucunda diğer bankaların uyguladıkları fiyatların veya faizlerin çok farklı olmaması veya düzeltmelerle giderilebilecek şekilde küçük farklılıkların olması şartıyla, bunlar emsal fiyat veya faiz olarak kullanılabilir.

Örnek-3:

Türkiye’de tam mükellef olan (X) Bankası ile söz konusu banka personeli (A)’nın 01.01.2010 tarihinde yaptığı 6 ay vadeli forward USD alım sözleşmesine ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

Sözleşme Tutarı:	100.000 USD
Vade:	6 ay
İşlem Anındaki Spot Kur:	1,45
Forward Kur:	1,48
Vadede Spot Kur:	1,51

Banka personeli (A) 6'ncı ayın sonunda 1,48 kur üzerinden 100.000 Amerika Doları karşılığı 145.000 TL ödeyecektir. Ancak yapılan incelemeler sonucu ilgili bankanın 01.02.2010 tarihinde ilişkili kişi kapsamında olmayan (B) kişisi ile yaptığı yine 6 ay vadeli forward USD alım sözleşmesindeki forward kurunun 1,50 olarak belirlendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla karşılaştırılabilirlik analizi sonucu gerekli denetimlerin yapılması şartıyla, ilişkili (A) kişisi arasındaki işlemde emsallere uygun bedelin tespit edilmesi gerekmektedir.

4.2.2.2. Maliyet Artı Yöntemi

Maliyet artı yöntemi, emsallere uygun fiyatın, ilgili mal veya hizmet maliyetlerinin makul bir brüt kar oranı kadar artırılması suretiyle hesaplanmasını ifade eder. Buradaki brüt kar oranı, işlemi yapan mükellefin bu mal ya da hizmetlere ilişkin olarak ilişkisiz kişilerle yaptığı işlemlerde uyguladığı brüt kar oranı olacaktır. Brüt kar oranının hesaplanmasından önce maliyetler belirlenirken faaliyet gideri gibi giderlerin maliyet unsurları içinde yer alması gerektiği durumlarda, karşılaştırılabilir olması açısından maliyet bazının kontrol altındaki ve kontrol dışı işlemlerde aynı olmasına dikkat etmek gerekir.

Maliyet artı yönteminin karşılaştırılabilir fiyat yöntemine göre avantajları bulunmaktadır. Mal ve hizmetlerdeki teknik ve fiziksel benzerlikler fazla olmasa dahi maliyet artı yöntemi uygulanabilir. Mal veya hizmetlerin aynı kategori içinde olması halinde yine maliyet artı yöntemi kolaylıkla uygulanabilecektir. Ancak, ürünün markası gibi büyük farklılıklar karşılaştırmanın güvenilirliğini etkileyebilecek ve maliyet artı yönteminin uygulamasını zorlaştıracaktır (Güzeldal, 2008).

Maliyet artı yöntemi şirketler arası işlemlerin kıyaslanmasında en yaygın kullanılan yöntemdir. Bu yöntem hem hizmet teslimlerinde ve hem de masraf paylaşımlarında en çok kullanılan yöntemdir (Ernst&Young, 2007-2008).

Örnek-1:

Türkiye’de tam mükellef (A) Bankası, Türkiye’de bulunan ilişkisiz (X) kişisine konut kredisi kullanırken dosya parası veya masraf adı altında kullandığı kredinin %2,5 oranında kesinti yapmakta veya para talep etmekte; yine Türkiye’de yerleşik ve kredibilitesi yüksek (Y) kişisine kullandığı kredinin % 1,5 oranında, ilişkili (Z) kişisine kullandığı kredinin % 0,5 oranında kesinti yapılmakta veya para talep etmektedir. Sektörde faaliyette bulunan diğer bankalarda da benzer durum

gözlemlenmektedir. Kredibilite ve ilişkili olma durumlarında farklı farklı dosya masrafının uygulandığı ve ilişkili kişilere genel itibariyle kullanılan kredinin % 0,5 oranında kesinti yapıldığı ya da dosya parası (masrafı) adı altında para talep edildiği tespit edilmiştir. Bu gibi durumlarda hem standardı yakalamak hem de uygulama farklılıklarını gidermek adına kullanılan kredinin % 0,5 gibi bir oranda kesinti yapılmasının hem masrafları karşıladığı hem de kar marjını içerdiği kabul edilmelidir.

Örnek-2:

(X) Sigorta A.Ş. ilişkili kuruluşu olan (A) Bankasının yurt çapındaki her bir şubesini yıllık 10.000-TL karşılığında yangın, deprem ve hırsızlık için sigortalamaktadır. Ancak yapılan incelemeler sonucunda, aynı piyasada faaliyet gösteren (Y), (Z) ve (T) sigorta şirketlerinin ilişkili olmayan (B), (C) ve (D) Bankalarının şubelerinin her birini sırasıyla 12.000-TL'ye, 12.500-TL'ye ve 12.200-TL'ye sigorta yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca (Y), (Z) ve (T) sigorta şirketlerinin sigorta maliyetlerinin 10.000-TL olduğu tespit edilmiştir.

Buna göre, ilişkisiz şirketler arasında gerçekleşen ve dış emsal olarak alınabilecek işlemde brüt karın % 20 ile % 25 arasında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla (X) Sigorta A.Ş. ile ilişkili (A) Bankası arasında gerçekleşen

işleme ilişkin emsallere uygun fiyatın, söz konusu fiyat dizisi içerisinde aritmetik ortalama, mod, medyan veya başka bir ölçüden en makul olanını kullanmak suretiyle belirlenecek olan fiyatın emsal bedel olarak alınması gerekmektedir. Fakat 12.000-TL'den aşağı olmayacağı kesindir.

4.2.2.3. Yeniden Satış Fiyatı Yöntemi

Emsallere uygun fiyatın, işlem konusu mal veya hizmetlerin aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilere yeniden satılması halinde uygulanacak fiyattan makul bir brüt satış kârı düşülerek hesaplanmasını ifade etmektedir.

Bu yöntemde emsallere uygun fiyat ya da bedele ulaşmak için temel alınan unsur, aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilere yapılması muhtemel satış ve bu satışta uygulanacak fiyat ya da bedeldir. Varsayımlara dayalı olarak tespit edilen söz konusu fiyat ya da bedelden makul bir brüt satış kârı düşülerek ilgili işlem için emsallere uygun fiyata ulaşılabilecektir. Buradaki makul brüt satış kârı, söz konusu mal ya da hizmet için işlem anında uygulanabilecek, piyasa şartlarına göre belirlenen ya da belirlenebilecek objektif nitelikte bir oran ile tespit edilen kârı ifade

etmektedir. Bu kâr tutarı düşüldükten sonra da mal veya hizmetin ilişkili kişilere satılmasında uygulanabilecek emsallere uygun fiyata ulaşılacaktır.

Bu yöntemin uygulandığı olaylarda genellikle yeniden satışı yapan kişi ya da kuruluş, satmak üzere satın aldığı mallara herhangi bir değer artırıcı katkıda bulunmamaktadır. Fiziksel olarak ürünün yapısını değiştirmemekte ve söz konusu ürünü veya hizmeti aldığı gibi satmaktadır veya aktarmaktadır.

Buradaki uygun brüt satış kârı, söz konusu mal ya da hizmet için işlem anında uygulanabilecek, piyasa koşullarına göre belirlenen ya da belirlenebilecek objektif nitelikte bir oran ile saptanan kârı ifade etmektedir. Bu kâr tutarı düşüldükten sonra mal ya da hizmetin ilişkili kişilere satılmasında uygulanabilecek emsallere uygun fiyata ulaşılacaktır. Emsallere uygun fiyat ya da bedele ulaşmak için bu yöntemlere başvurulmasında en güvenilir karşılaştırma unsuru olması açısından öncelikle, mükellefin ilişkisiz kişilerle yaptığı işlemlerde kullandığı fiyat ya da bedel karşılaştırmaya esas ölçü olarak alınacaktır. Bu şekilde kullanılan fiyat ya da bedellerin bulunmaması ya da güvenilir olmaması halinde doğrudan benzeri nitelikteki mükellef ya da kurumların işlemleri (dış emsal) karşılaştırmada esas alınacaktır. Bu belirleme, iç emsallerin ya da dış emsallerin birbirlerinin karşıt seçeneği olduğu, yani bu emsallerden yalnızca birisinin kullanılması

gerektiği anlamına gelmemektedir. Emsaller uygunluğun saptanması amacıyla karşılaştırma yapılması esnasında, gerek i emsallerin gerekse dış emsallerin birlikte kullanılması her zaman mümkündür. Amaç, en doğru ve güvenilir şekilde emsallere uygun fiyat ya da bedeli tespit etmektir (ak, 2008).

Örnek:

Türkiye’de tam mükellef (A) Bankası yurt dışındaki bir iştirakine yıllık % 15 oranından kredi vermektedir. Söz konusu (A) Bankasının Türkiye’deki ilişkisiz şirketlere yıllık % 20 faiz oranından, yurt dışındaki ilişkisiz şirketlere % 18 faiz oranından kredi verdiği tespit edilmiştir. Bu durumda yurt dışındaki oran esas alınmak suretiyle, vade ve dönemler de dikkate alınarak yurt dışındaki ilişkili şirkete de % 18 oranından kredi verildiği kabul edilecek ve emsaline uygun faiz oranı % 18 olarak yeniden hesaplanacaktır.

4.2.2.4. Mükellefin Kendisinin Belirleyeceği Diğer Yöntemler

Emsallere uygun fiyata ulaşmada yukarıda belirtilen geleneksel yöntemlerden hiçbirisi uygulanamıyorsa, mükellef kendi belirleyebileceği ve daha doğru sonuç vereceğine inandığı bir yöntemi de transfer fiyatlandırmasına konu işlemlere uygulayabilir.

Mükellefler, bu kapsamda uygulayabilecekleri yöntemleri tamamen kendileri belirleyecekleri gibi, maddede sayılmayan ancak OECD'nin "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri için Transfer Fiyatlandırması Rehberi"nde belirtilen ya da diğer ülkelerin uygulamalarında karşılaşılabilen yöntemleri de kullanabileceklerdir. Bu bağlamda uygulama imkânı bulabilecek yöntemlerin en önemlileri, OECD'nin "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri için Transfer Fiyatlandırması Rehberi"nde "geleneksel işlem yöntemleri"ne başvurma imkânının olmadığı haller için "diğer yöntemler" başlığı altında önerilen kâr bölüşüm yöntemi ve işleme dayalı net kâr marjı yöntemidir. Bu yöntemler, bağlantılı şirketler arasındaki işlemlerden doğan kârı temel almaktadır.

Emsallere uygun fiyat ya da bedele ulaşmak için bu yöntemlere başvurulmasında en güvenilir karşılaştırma unsuru olması açısından öncelikle

mükellefin ilişkisiz kişilerle yaptığı işlemlerde kullandığı fiyat ya da bedel (iç emsal) karşılaştırmaya esas ölçü olarak alınacaktır. Bu şekilde kullanılan fiyat ya da bedellerin bulunmaması ya da güvenilir olmaması halinde doğrudan benzeri nitelikteki mükellef ya da kurumların işlemleri (dış emsal) karşılaştırmada esas alınacaktır.

Bu belirleme, iç emsallerin ya da dış emsallerin birbirlerinin karşı seçeneği olduğu, yani bu emsallerden yalnızca birisinin kullanılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Emsallere uygunluğun tespit edilmesi amacıyla karşılaştırma yapılması esnasında, gerek iç emsallerin gerekse dış emsallerin birlikte kullanılması her zaman mümkündür. Amaç en doğru ve güvenilir şekilde emsallere uygun fiyat ya da bedeli tespit etmektir.

Diğer taraftan emsallere uygunluk ilkesi doğrultusunda tespit edilen fiyat veya bedellere ilişkin hesaplamalara ait kayıt, cetvel ve belgelerin ispat edici kâğıtlar olarak saklanması zorunludur. Bu doğrultuda, seçilen yöntem ve uygulanmasına ilişkin bütün hesaplama ve işlemler ayrıntılı olarak tutulmalı ve saklanmalıdır. Bu hesaplama ve belgeler, yöntemin seçilme gerekçelerini açıklayan en önemli unsurlardır.

Yukarıda ifade edildiği üzere burada dikkat edilmesi gereken husus, diğer yöntemlerin uygulanabilmesi için maddede belirtilen üç yöntemin de uygulanma olanağının bulunmamasıdır. Söz konusu üç yöntemden birisinin

uygulanma olanağı varsa, diğer yöntemlere başvurulması mümkün bulunmamaktadır (Güzeldal, 2008).

4.2.2.4.1. Kar Bölüşüm Yöntemi

Bu yöntem, ilişkili kişilerin bir ya da daha fazla sayıdaki kontrol altındaki işlemlerden elde edilen karların veya zararların, üstlendikleri işlevler ve yüklendikleri riskler gibi faktörler de dikkate alınarak belli bir dağıtım anahtarı kullanılmak suretiyle emsallere uygun olarak ilişkili kişiler arasında blmleştirilmesini ifade eder.

Geleneksel işlem yöntemlerinin uygulanamadığı ve ilişkili kişiler arasındaki işlemlerin birbirleriyle i içe geçtiği ve bağlantılı olduğu veya her bir işlemin ele alınmasının zor olduğu durumlarda, bu yöntem kullanılmak suretiyle her bir bölüme ya da şubeye düşen pay tespit edilmektedir. Bunun için öncelikle paylaşılacak kar veya zarar tespit edilir. Daha sonra bu kar veya zarar her bir bölüme veya şubeye üstlendikleri işlevler ve yüklendikleri riskler nispetinde dağıtılır.

Yöntemin amacı, ilişkisiz şirketlerin yaptıkları işlemleri veya bu işlemden elde edecekleri karı göz önünde bulundurarak, kontrol altındaki bir işlemden oluşan şartların kar üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaktır. Başka

bir deyişle yöntemin amacı, ilişkisiz şirketlerin yaptıkları işlemlerde oluşan kar temel alınarak, ilişkili şirketler arasında yapılan işlemlerin emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak gerçekleşmesini önlemek olarak açıklanabilir.

Örnek:

Türkiye’de tam mükellef (A) Bankası ile ilişkili (B) Bankası daha iyi hizmet verilmesi noktasında ortaklaşa AR-GE harcaması yapmaktadır. (A) Bankası 150.000-TL, (B) Bankası 100.000-TL olmak üzere toplam 250.000-TL tutarında AR-GE harcaması gerçekleştirilmiştir.

AR-GE harcaması kapsamında geliştirilen sistemin son derece özgün ve ileri düzeyde bir yapıya sahip olması nedeniyle, piyasada karşılaştırılabilecek benzer nitelikte bir ürün bulunamamaktadır. Bu nedenle, karşılaştırılabilir fiyat yönteminin uygulanması mümkün değildir. Maliyet artı yönteminin uygulanması için de yeterli veri ve bilgi yoktur. Ürünün alınıp doğrudan satışa konu edilmesi söz konusu olmadığı için yeniden satış yönteminin uygulanması da mümkün değildir. Bu durumda en uygun yöntem kar bölüşüm yöntemi olarak görülmektedir.

Örneğimizde;

→ AR-GE çalışmalarının ve harcamalarının % 60'ı (A) Bankası tarafından % 40'ı (B) Bankası tarafından yapılmıştır.

→ Söz konusu geliştirilen sistem için herhangi bir dışsal karşılaştırma yapılamamaktadır.

→ Söz konusu AR-GE giderlerinin karşılığında üretilen sistemden yararlanacak şube sayısı (A) Bankasında 160 tane iken (B) Bankasında 340 tanedir.

Bu durumda toplam 500 adet şubenin % 68'i (B) Bankasına ve % 32'si (A) Bankasına ait olması nedeniyle; toplam 250.000-TL tutarındaki harcamanın % 68'i (B) Bankasına, % 32'si (A) Bankasına ait olacaktır.

$$(A) \text{ Bankası } 250.000 \times 0.32 = 80.000\text{-TL}$$

$$(B) \text{ Bankası } 250.000 \times 0.68 = 170.000\text{-TL}$$

Yukarıdaki hesaplama gereğince; (A) Bankası söz konusu AR-GE harcamalarından 80.000-TL tutarını gider olarak dikkate alabilecek, (B) Bankası ise 170.000-TL tutarını gider olarak dikkate alabilecektir. Ödenen tutarlar ile paylaşılan tutarlar arasındaki farklılık karşılıklı faturalaşma ile düzeltilebilecektir.

Yukarıdaki örnek, gelir getiren bir unsurun paylaşılması söz konusu olduğunda da kullanılabilecek bir yöntemdir. Yine benzer dağıtım anahtarları kullanılmak suretiyle şubeler arasında veya ilişkili şirketler arasında gerekli paylaşım yapılacaktır.

4.2.2.4.2. İşleme Dayalı Net Kar Marjı Yöntemi

Bu yöntem, mükellefin kontrol altındaki bir işlemde; maliyetler, satışlar veya varlıklar gibi belirli bir baz esas alınarak tespit ettiği net kar marjının incelenmesi esasına dayanır. Uygulamada bu yöntem maliyet artı ve yeniden satış fiyatı yöntemlerine benzemekle beraber bu yöntemin farkı brüt kar marjı yerine net faaliyet kar marjının hesaplanmasıdır.

Net faaliyet kar marjının tespitinde, öncelikle mükellefin karşılaştırılabilir kontrol dışı bir işlemde uyguladığı net faaliyet kar marjı dikkate alınacak; bunun mümkün olmaması halinde, ilişkisiz bir kurumun karşılaştırılabilir kontrol dışı bir işlemde uyguladığı net faaliyet kar marjı dikkate alınacaktır.

Bu yöntemin güçlü yönü şudur: Kar düzey göstergeleri, işlem farklılıklarından, karşılaştırılabilir fiyat yöntemine göre daha az etkilenmektedir. Diğer bir güçlü yön, yerine getirilen işlevin ve üstlenilen

sorumluluğun birden fazla bağlantılı şirket için ayrı ayrı saptanmasını gerektirmemesidir. Bu durum, taraflardan birine ait işlemlerin karmaşık olması, birbiriyle ilişkisiz çok sayıda faaliyet alanı bulunması veya taraflardan birisinden güvenilir bilgi elde etme olanağının güç olması halinde pratik avantaj sağlamaktadır. Bu yöntemin belki de en zayıf yönü, bir mükellefin brüt kar tutarı veya fiyatı üzerinde hiç etkisi olmayan ya da çok az etkisi olan bazı hususlardan etkilenebilmesidir. Bu durum, emsallere uygunluğun bu yöntemde doğru ve güvenilir biçimde saptanmasını etkilemektedir (Güzeldal, 2008).

Örnek:

Türkiye’de faaliyette bulunan tam mükellef (A) Bankası, (X) ülkesinde bulunan ilişkili (B) kurumuna kredi vermektedir. Bu işleme ilişkin açıklamalar aşağıdaki gibidir:

(A) Bankası ile ilişkili (B) kurumu arasında emsallere uygun fiyatın belirlenebilmesinde geleneksel işlem yöntemlerinin uygulanabilmesi için gerekli verilerin bulunamadığı varsayımı altında, işleme dayalı net kar marjı yöntemi aşağıdaki gibi uygulanacaktır.

(A) Bankası yıllık %18 faiz oranından ilişkili (B) kurumuna 1.000.000-TL kredi kullandırmıştır. Söz konusu kredi için bankanın

mudilerden kullandığı, mudilerin de faiz elde etmek için bankaya yatırdıkları toplam tutar 1.000.000-TL ve bu para karşılığı bankaca mudilere ortalama yıllık %15 oranında faiz ödenmektedir.

Buna göre;

(A) Bankasının (B) ilişkili kurumuna verdiği kredi:

1.000.000-TL

(A) Bankasının krediden beklediği getiri (1.000.000x0,18):

(+)180.000-TL

Kredi için mudilerden kullanılan tutar:

1.000.000-TL

Mudilere ödenen faiz tutarı (1.000.000x0,15):

(-)150.000-TL

Faaliyet Karı: 30.000-TL

Bu durumda mudilerden temin edilen varlıkların getiri oranı;
 $30.000/1.000.000 = 0,03 = \%3$ olmaktadır.

Yapılan işlem analizi sonucu, karşılaştırılabilir banka olarak belirlenen Türkiye'deki tam mükellef bankaların benzer durum için

hesapladıkları kaynaklarının getiri oranlarının ortalama %7 olduğu tespit edilmiştir.

Ortalama getiri oranına ulaşabilmek amacıyla, (A) Bankasının (B) ilişkili kurumuna verdiği kredi faiz oranının yeniden belirlenmesi gerekecektir. (A) Bankası ilişkili (B) kurumuna verdiği (kullandırdığı) kredideki yıllık faiz oranını emsallere uygun olarak %22'ye yükseltmesi durumunda, varlıkların getiri oranı da emsallere uygun olacaktır.

4.2.2.5. Maliye Bakanlığı ile Mükellefin Anlaşarak Birlikte Belirleyebilecekleri Yöntem (Advance Pricing Arrangement: Peşin Fiyat Anlaşmaları)

Mükelleflerin ilişkili kişilerle yapacakları mal veya hizmet alım ya da satımında uygulayacakları transfer fiyatlandırmasına ilişkin olarak karşılaşılabilecek vergi ihtilaflarının önüne geçmek amacıyla uluslararası mevzuatta da yer alan peşin fiyat anlaşması hükümleri düzenlenmiştir. Böylece mükellefler, ilişkili kişilerle yapacakları mal veya hizmet alım ya da satımında uygulayacakları fiyat veya bedelin tespitine ilişkin yöntemi Maliye Bakanlığı ile anlaşarak da belirleyebilecektir.

Uygulayacağı yöntem konusunda tereddüdü bulunan mükellef, Maliye Bakanlığı'na başvurarak belli bir dönem için yöntem tespiti isteğinde bulunabilecektir. OECD'nin "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri için Transfer Fiyatlandırması Rehberi"nde de önerilen ve birçok gelişmiş ülkenin vergi sisteminde yer alan bu uygulama için mükellefin Maliye Bakanlığı'na gerekli bilgi ve belgelerle birlikte başvurması gerekmektedir. Yöntem üzerinde anlaşma sağlanması halinde, bu yöntem üç yılı aşmamak üzere belirlenen süre ve koşullar altında kesinlik taşıyacaktır. Bu şekilde tespit edilen yöntem, belirlenen koşullar altında eleştiri konusu yapılamayacaktır. Bu sistemin en büyük avantajı, mükellefler açısından belli bir süre için uygulanacak yöntemin kesinlik taşıması ve herhangi bir eleştiri, ceza riski olmadan plan yapabilme, önünü görebilme imkânı vermesidir. İdare açısından en büyük avantaj ise konunun başlangıçta belli bir anlaşma ile belirlenmesi ve eleştiri sürecinden başlayarak yargı sürecine kadar taşınabilecek bir işlemin getirdiği zaman ve iş yükünden tasarruf sağlanmasıdır.

Peşin fiyat anlaşmaları (advance pricing arrangements), Türk Vergi Hukukuna 5520 sayılı Kanun ile yeni girmiş olmasına rağmen, bazı OECD ülkelerinde yıllardan beri uygulanmaktadır. Bu nedenle aşağıda öncelikle önceden peşin fiyatlandırma anlaşmaları ile ilgili OECD rehberinde yer alan

düzenlemelere ve bu müessesenin ilk uygulanmaya başlandığı ülkelerden biri olan ABD uygulamalarına kısaca yer verilecektir.

4.2.2.5.1. OECD Rehberinde Yer Alan Düzenlemeler

OECD Rehberinde yer alan düzenlemeye göre peşin fiyat anlaşması kontrol edilen işlemlere ilişkin olarak söz konusu işlemler için sabit bir dönemde transfer fiyatlamaasının belirlenmesi amacıyla uygun bir dizi kıstas (örneğin, yöntem, karşılaştırılabilir değerler ve uygun düzeltmeler, gelecekteki olaylara yönelik önemli varsayımlar) belirleyen düzenlemeler bütünüdür. Bu anlaşma mükellef tarafından başlatılan ve bir ya da birkaç kuruluş ile mali idare arasındaki müzakereleri gerektirir. Peşin fiyat anlaşmaları, transfer fiyatlamaasına ilişkin hususların çözüme ulaştırılmasında, geleneksel idari, adli ve anlaşma mekanizmalarına yardımcı olmak üzere tanımlanmıştır. Geleneksel yöntemlerin başarısız olması ya da uygulanamaması durumunda son derece yararlı olabilmektedir (OECD Rehberi, Bölüm IV, Sayfa: IV-41).

Peşin fiyat anlaşmalarında tahminlerin güvenilirliği bunların doğasına ve varsayımların niteliğine bağlıdır. Örneğin, grup içi borçlanmalarda kısa dönemli faiz oranlarının gelecek üç yılda %6 olacağı öngörüsünde bulunmak

sübjektif bir değerlendirme olacaktır. Bunun yerine LIBOR + sabit faiz oranı tespit etmek daha güvenilir olacaktır (OECD Rehberi, Bölüm IV, Sayfa: IV-41).

4.2.2.5.1.1. Peşin Fiyat Anlaşmasının Avantajları

Peşin fiyat anlaşmalarının sağladığı avantajlar kısaca aşağıdaki şekildedir (OECD Rehberi, Bölüm IV, Sayfa: IV-46):

→ Uluslararası işlemler üzerindeki vergisel uygulamaların önceden tahmin edilebilirliğini artırarak belirsizliğin ortadan kaldırılması,

→ Gerek vergi idarelerine, gerekse mükelleflere uzlaşmaya dayalı ortamda istişare ve iş birliğinde bulunabilme imkânı sağlanması,

→ Mükellefler ve vergi idareleri arasında transfer fiyatlamasıyla ilgili belli başlı hususlar üzerinde ortaya çıkabilecek yüksek maliyet ve zaman gerektiren incelemelerin ve davaların ortaya çıkmasının önlenmesi,

→ İki taraflı ve çok taraflı peşin fiyat anlaşmalarının, ilgili tüm ülkelerin katılımı sağlandığından dolayı, adli ve ekonomik açıdan çifte vergilendirme olasılığını büyük ölçüde azaltması ya da tamamen ortadan kaldırması,

→ Peşin Fiyat Anlaşması ile ilgili müzakerelerde tarafların işbirliği içinde bulunmaları, vergi idarelerinin çok uluslu işletmeler tarafından gerçekleştirilen karmaşık yapıdaki uluslararası işlemler üzerinde bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olunması.

4.2.2.5.1.2. Peşin Fiyat Anlaşmasının Dezavantajları

Peşin fiyat anlaşmalarının sağladığı dezavantajlar ise kısaca aşağıdaki şekildedir (OECD Rehberi, Bölüm IV, Sayfa: IV-46):

→ Tek taraflı peşin fiyat anlaşmalarının, gerek vergi idareleri, gerekse mükellefler açısından ciddi birtakım sorunlara yol açabilmesi ve diğer vergi idarelerinin peşin fiyat anlaşmasının içerdiği sonuçlarla uzlaşmama ihtimali,

→ Tek taraflı peşin fiyat anlaşmalarının vergi idareleri açısından, diğer mali idarenin anlaşma sonuçlarını benimsemesi ve düzeltme işlemlerine izin vermemesi ihtimali,

→ Kritik varsayımların uygun olmaması ve değişen piyasa koşulları üzerinde, güvenilirlikten yoksun bir tahminde bulunulması,

→ Vergi idarelerinin genellikle başka amaçlar (örneğin inceleme, müşavirlik, dava açma, vb.) için ayırdıkları işgücü ve danışmanlık kaynaklarını peşin fiyat anlaşmasına tahsis etmek zorunda kalma ve transfer fiyatlandırması üzerindeki denetim kaynakları üzerinde bir zorlamaya neden olma ihtimali,

→ Mali idarenin, bir çokuluslu işletme gurubunun yalnızca bir bölümünün katılacağı belli sayıda ikili peşin fiyat anlaşmalarını üstlendiği bir durumda daha sonra imzalanacak anlaşmalarının, diğer piyasalara mevcut koşullar üzerinde yeterince incelemelerde bulunmadan, geçmişte imzalanan anlaşmalarla temelde uyumlaştırılması yönünde bir eğilim ortaya çıkma olasılığı,

→ Peşin fiyat anlaşması prosedürünün niteliğinden dolayı, bu tür anlaşmaların, vergi mevzuatına uygunluk anlamında geçmişi iyi olan mükellefler için yararlı sonuçlar doğuracağı yolunda bir inanış mevcut olması,

→ Peşin fiyat anlaşmasının uygun bir biçimde uygulanamaması durumunda, birtakım tehlikelerin gündeme gelmesi ve anlaşmadan yararlanan vergi idarelerinin anlaşmalarının daha sonraki aşamalarında bu tür sorunların ortaya çıkmasını önlemek üzere yoğun bir çaba harcamaları

gerekebilir. Örneğin bir peşin fiyat anlaşmasında rakipler ve piyasa hakkında bazı bilgilerin elde edilmesinde aşağıdaki gibi zorluklarla karşılaşılabilir;

- Rakipler ve karşılaştırılabilir faaliyetler ile ilgili kamuya mal edilen bilgiler sınırlıdır;

- Tüm mükellefler, kapsamlı piyasa analizleri uygulayabilecek kapasiteye sahip değildir;

- Yalnızca ana şirketler grubun fiyatlama politikaları konusunda bilgi sahibi olabilirler.

→ Peşin fiyat anlaşmasının, mevcut gerçekler ve koşullara bağlı olarak, bir transfer fiyatlaması incelemesi bağlamında gündeme gelebilecek işlemlerden daha çok sayıda işlem üzerinde ayrıntılı incelemelerde bulunma gerekliliği,

→ Vergi idarelerinin inceleme prosedürlerinde bir peşin satış anlaşması kapsamında elde ettikleri bilgileri esas amaçları dışında kullanma ihtimali,

→ Vergi idarelerinin ayrıca, ticari sırların ve bir peşin fiyat anlaşması ile ilgili çalışmalar sürecinde kendisine sunulan hassas nitelikteki diğer bilgi ve belgelerin gizliliğini sağlaması gerekliliği,

→ Prosedürlerin oldukça yüksek maliyet ve zaman gerektirmesinden dolayı, bir peşin fiyat anlaşmasından tüm mükellefler yararlanamazlar ve küçük ölçekli mükelleflerin bu tür anlaşmalara erişebilecek maddi güçlerinin bulunmaması.

4.2.2.5.2. ABD Uygulaması

Amerika Birleşik Devletleri, transfer fiyatlandırması uygulamalarının en uzun süre uygulandığı ülkelerden birisidir. Peşin fiyat anlaşmaları Amerika Birleşik Devletleri'nde de 1991 yılından bu yana uygulanmaktadır. Bu çerçevede bu programlar mükellefler tarafından gönüllü olarak başlatılmakta ve duruma göre mükellef, ABD Gelir İdaresi ve diğer ülkelerin vergi idareleri arasında bir anlaşma süreci başlatılmaktadır. ABD'de de peşin fiyat anlaşması süreci başvuru, ayrıntılı inceleme, analiz, müzakere ve anlaşma ile uygulama olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır (Tavuz, 2007).

Bu aşamaların her biri uzmanlaşmış eleman ihtiyacını doğurmaktadır. Uzmanlaşmanın amacı, bir endüstrideki mükelleflerin tamamına aynı transfer fiyatlandırması yöntemini uygulamaya zorlamak değildir. Yöntemlerin belirlenmesi her olay için farklılık arz etmesine rağmen, belli bazı hususlarda

olaylara ortak bir yaklaşım tarzının benimsenmeye çalışılmasını sağlamaktır (Tavuz, 2007).

4.2.2.5.3. Peşin Fiyat Anlaşmalarının Türleri

“Peşin fiyatlandırma anlaşmaları anlaşmada yer alan tarafların sayısına göre tek taraflı (Unilateral APA), iki taraflı (Bilateral APAs) veya çok taraflı (Multilateral APAs) olmak üzere düzenlenebilecektir” (Yazar, 2008: 317).

4.2.2.5.3.1. Tek Taraflı Peşin Fiyat Anlaşmaları

Faaliyette bulunulan ülkenin vergi mevzuatına göre mükellef ile mali idare arasında yapılan anlaşmadır. Diğer ülke vergi idareleri bu anlaşma kapsamında yer almadığı için yapılan düzeltmeleri kabul etmeyebilir.

4.2.2.5.3.2. İki Taraflı Peşin Fiyat Anlaşmaları

Çifte vergilendirmenin önlenmesi amacıyla çok uluslu bir şirketin iki ayrı ülkede bulunan ilişkili şirketleri ile bu ülkelerin vergi idareleri arasında yapılan anlaşmadır. Çifte vergilendirme ihtimali nedeniyle OECD Rehberinde de iki taraflı fiyat anlaşmaları tavsiye edilen anlaşmalar arasındadır.

4.2.2.5.3.3. Çok Taraflı Peşin Fiyat Anlaşmaları

İkiden fazla ülkede faaliyet gösteren mükellefler ile bu ülkelerin vergi idareleri arasında yapılan anlaşmalardır. Çifte vergilendirme riskine karşılık OECD Rehberinde tavsiye edilen diğer bir anlaşma da çok taraflı peşin fiyat anlaşmalarıdır.

4.2.3. Grup İçi Hizmetlerin Tanımı ve Kapsamı

Grup içi hizmet, ilişkili şirketler arasında gerçekleşen, genellikle ana şirketin bağlı şirketlere ya da gruba ait şirketlerden birisinin grubun diğer şirketlerine verdiği hizmetleri ifade etmektedir.

Grup içi hizmet şirketleri kuruluş gayeleri gereği grup dışındaki üçüncü şahıslara hizmet sunmadıklarından sağladıkları katma değerli hizmetler karşılığında katlandıkları maliyetleri bir şekilde hizmetlerden faydalanan grup şirketleri ile paylaşmak durumunda kalmaktadır. Aslında bu paylaşım hizmet bedelinin fiyatlandırılmasından başka bir şey değildir. Holding şirketler tarafından sağlanan hizmetler de transfer fiyatlandırması uygulamaları açısından önem arz etmektedir. Grup içi yönetim hizmetleri öznel nitelikleri itibariyle transfer fiyatlandırması uygulamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer işlemlerde olduğu gibi grup içi hizmetler de emsallere uygunluk ilkesi doğrultusunda fiyatlandırılmalıdır. Bu nedenle grup içi hizmet şirketlerinin veya holding şirketlerinin mevzuat ile uyumlu bir transfer fiyatlandırması sistemlerinin bulunması şarttır. Ayrıca bir holding şirketinin temel faaliyetlerinden birinin iştirak ettiği şirketlere yönetim hizmeti götürmektir. Eğer bir hizmet söz konusu ise holding şirketlerinin ve grup hizmet merkezlerinin verdikleri bu hizmetlerin bir bedelinin olması

normal karşılanmalıdır; hatta hizmetlerin bedelsiz sunulması bir transfer fiyatlandırması problemine yol açabilmektedir. Bu nedenle holding şirketleri tarafından grup şirketlerine verilen hizmetler emsaline uygun olarak yansıtılmalıdır. Ancak, grup içi yönetim hizmetleri özellikle emsal bulma noktasında sıkıntı yaratmaktadır, zira grup içi yönetim hizmetleri tanımı gereği sadece ilişkili kişiler arasında mevcut olabilmektedir ve üçüncü şahıslara sunulmamaktadır (Güngör ve Orhan 2009).

Grup içi hizmetle ilgili olarak;

→ Hizmetin fiilen sağlanıp sağlanmadığının,

→ Hizmeti alan şirket veya şirketlerin söz konusu hizmete ihtiyacının olup olmadığının,

→ Hizmetin alınmış olması halinde, söz konusu hizmetin emsallere uygunluk ilkesine uygun olup olmadığının, belirlenmesi gerekmektedir.

4.2.3.1. Grup İçi Hizmetin Fiilen Sağlanıp

Sağlanmadığının Tespiti

Emsallere uygunluk ilkesi gereği grup içi hizmetin verilip verilmediğinin tespitinde, grup içi şirket veya şirketler tarafından sağlandığı

iddia edilen belirli hizmetler karşılığında ilişkili kişilere ödeme yapılmış olması veya yapılan ödemenin belli bir gider kalemi adı altında tanımlanmış olması söz konusu giderin fiilen sağlandığı anlamına gelmemektedir.

Özü itibari ile söz konusu hizmetin sağlanıp sağlanmadığının tespitinde, hizmet alan grup şirketinin veya şirketlerinin söz konusu hizmeti almalarının neticesinde alan grup şirketlerinin ticari pozisyonlarını güçlendirecek, ticari veya ekonomik değerlerini artıracak nitelikte katkı sağlayıp sağlamadığına bakılacaktır.

4.2.3.2. Grup İçi Hizmeti Alan Şirket veya Şirketlerin Söz Konusu Hizmete İhtiyaçlarının Olup Olmadığının Tespiti

İlişkili bir şirketin ana şirketten veya aynı grubun diğer şirketlerinden ihtiyacı olmayan bir hizmeti alması ya da faaliyetle ilgili olmayan ve gereksiz bir hizmetin sadece grup üyesi olması nedeniyle verilmesi durumunda, söz konusu şirketin grup içi hizmete ihtiyacı olduğunu ve böyle bir hizmet elde ettiğini söylemek mümkün bulunmamaktadır. Grup içi hizmetin, hizmeti alan şirket veya şirketlerin tanımlanan belirli ihtiyacını

karşılıdığı durumlarda söz konusu hizmetin gerekli olduğu ve fiilen sağlandığı söylenebilir.

4.2.3.3. Grup İçi Hizmetin Emsallere Uygun Olup Olmadığının Tespiti

Grup içi hizmetlerin hem hizmeti sunan hem de hizmetten faydalanan açısından ayrı ayrı ele alınarak emsallere uygun olup olmadığının değerlendirilmesi gerekir. Grup içi şirketlerin birbirlerine temin ettikleri hizmetlerin emsallere uygunluğunun tespiti de 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13'üncü maddesinde belirtilen yöntemler çerçevesinde değerlendirecektir. Dolayısıyla grup içi şirketler arasında sunulan hizmet bedellerinin de emsal bedellere uygun olması gerekmektedir.

Örnek:

(EMA) kanuni merkezi yurt dışında olan şirketler grubudur. (E) şirketi, (EMA) şirketler grubuna bankacılık sektöründe, hizmet kalitesini artırma ve personelin eğitimi konusunda bilgi ve teknolojik altyapı hizmeti sunmaktadır. (E) şirketinin sunduğu hizmetin maliyeti yıllık 500.000-TL'dir.

(M) Bankası yurt dışında faaliyette bulunmakta (A) Bankası ise Türkiye’de faaliyette bulunmaktadır.

(A) Bankasının söz konusu (E) Şirketi tarafından sunulan hizmetin faydalarını kesin olarak ölçemediği varsayımı altında, (M) ve (A) Bankaları tarafından kullanılan bu hizmet maliyetinin uygun ve makul bir dağıtım anahtarı dahilinde paylaşılması gerekmektedir. Örneğimizde bankalarda çalışan kişi sayısının dağıtım anahtarı olarak kullanıldığı varsayılmaktadır. (M) Bankasında 600 kişi, (A) Bankasında ise 400 kişi olmak üzere toplam bankalarda 1000 kişi çalışmaktadır. Buna göre (E) Şirketinin toplam 500.000-TL tutarındaki gideri çalışan kişi adedini esas alan dağıtım anahtarına göre paylaşması durumunda Türkiye’de faaliyette bulunan (A) Bankası için gider payı toplam harcamanın % 40’ı (200.000-TL) olacaktır. Ancak, karşılaştırılabilir fiyat yönteminin kullanılması sonucu söz konusu hizmetin emsallere uygun bedelinin 150.000-TL olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda (A) Bankasının gider payı 150.000-TL olarak dikkate alınacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TRANSFER FİYATLANDIRMASI YOLUYLA ÖRTÜLÜ KAZANÇ DAĞITIMI VE MUVAZAA İLİŞKİSİ

5.1. MUVAZAA KAVRAMI VE TANIMI

Bu bölümde; genel olarak muvazaa kavramına yer verildikten sonra muvazaanın vergi hukukundaki halini inceleyip örtülü kazanç ile muvazaa ilişkisi irdelenecektir.

5.1.1. Genel Bilgi

Bir özel hukuk terimi olan muvazaa, irade ile beyan arasındaki iradi olarak yaratılan uyumsuzluk hallerindedir. Muvazaa, tarafların üçüncü kişileri aldatmak amacıyla gerçek iradelerine uymayan bir işlem yapmaları, fakat görünürdeki bu işlemin kendi aralarında geçerli olmayacağı hususunda anlaşmalarıdır (Reisoğlu, 2000).

Yargıtay'a göre muvazaa; "açıklanan beyanların gerçek maksatlarına uymadığını bildikleri halde, akitlerin kastettikleri durumdan başka bir hukuki ilişkide kendilerini anlaşmış gibi göstermiş olmaları hali"dir (Yargıtay İċtihatları Birleştirme Kurulu'nun 07.10.1953 tarihli ve 8/7 sayılı kararı).

Türk Hukukunda muvazaa kavramına bakıldığında, sadece Borçlar Kanunu'nda muvazaaya yönelik bir tanımın yapıldığı görölmektedir. 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun 18'inci maddesinin birinci fıkrasında; "*Bir akdin şekil ve şartlarının tayininde, iki tarafın gerek sehven gerek akitteki hakiki maksatlarını gizlemek için kullandıkları tabirlere ve isimlere bakılmayarak, onların hakiki ve müşterek maksatlarını aramak lazımdır.*" denilmektedir. Dolayısıyla muvazaa halinde, görünürdeki işleme itibar edilmeyeceği, tarafların gerçek ve ortak amaçlarının araştırılacağı hüküm altına alınmıştır.

Bir diğer ifade ile muvazaa, bir beyanın karşı tarafın da muvafakatiyle yalnız görünürde yapılmasına ya da beyan edilen şeyin istenilen şey olmadığı hususunda tarafların uyuşmuş bulunmalarıdır. Bu şekilde yapılmış muameleye de muvazaalı muamele adı verilir (Akıntürk, 2001).

Uygulamada en çok karşılaşılan muvazaa türleri, mutlak muvazaa ve nispi muvazaadır. Mutlak muvazaada, taraflar bir sözleşme yapma amacı taşımamakta, sadece üçüncü kişileri aldatmak amacıyla aralarında hüküm ve sonuç doğurmayan görünüşte bir sözleşme yapmaktadırlar. Nispi muvazaada ise tarafların sözleşme yapma iradeleri birleşmekte, ancak sözleşmenin niteliği, unsurları ile başkalarını yanıltmak için amaçlarına uygun sözleşmenin yanında bir başka sözleşme daha yapmaktadırlar (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun E:2004/11-254, K:2004/295 sayılı kararı).

Muvazaayı düzenleyen Borçlar Kanunu'nda ve diğer kanunlarda muvazaalı sözleşmelerin hüküm ve sonuçları hakkında bir açıklama bulunmamakla birlikte; taraflar arasında alacak ve borç ilişkisi doğurmayacağı, muvazaanın varlığının hiçbir süreye bağlı olmaksızın her zaman ileri sürülebileceği, mahkemece kendiliğinden (re'sen) göz önünde bulundurulması gerektiği, belirli bir sürenin geçmesi, sebebin ortadan kalkması veya ilgililerin olur (icazet) vermesi ile geçerli hale gelmeyeceği,

uygulamada ve bilimsel görüşlerde ortaklaşa kabul edilmektedir (Yargıtay 1. Hukuk Dairesi'nin 14.02.1996 tarihli ve E:1996/1179, K:1996/1570 sayılı kararı).

Görünürdeki işlemin arkasına gizlenen işlemin akıbeti, geçerlilik şartlarının tamamlanıp tamamlanmadığına bağlıdır. Bir başka ifade ile şayet nispi muvazaa söz konusu olup muvazaalı akit başka bir akdi gizlemek için yapılmışsa, gizli akit muteberlik şartlarını haiz ise muvazaadan etkilenmez, muteber bir akit olarak hükümlerini icra eder (Oğuzman ve Öz 1995).

5.1.2. Vergi Hukukunda Muvazaa

Vergi Hukuku açısından muvazaa kavramı şu şekilde açıklanabilir. Mükelleflerin kendi aralarında yaptıkları göstermelik bir anlaşma ile vergi idaresini yanıltmak ve bu yolla ödeyecekleri vergiyi olması gerekenden az ödemeleri veya hiç ödemek istememeleridir. Bunun için görünürde normal olarak hukuki kurallara uygun fakat gerçekte vergiden kurtulmayı amaçlayan sözleşmeler yaparlar (Gündoğdu, 2005). İşte bu noktada sözleşmeyi yapan taraflar, vergiyi doğuran olayın asıl amacından kasıtlı olarak uzaklaşmaya çalışarak ödenecek olan verginin konusunu, mükellefini ve matrahını

etkileyen sonuçlar elde etmek isterler. Bu durumda yapılan işlem, vergi hukuku açısından muvazaalı işlem olarak kabul edilecektir.

Muvazaa kavramı Vergi Hukuku açısından ve özellikle de transfer fiyatlandırması açısından önemli bir yer teşkil etse de yeterince üzerinde durulmuş bir konu değildir. Ancak Türk Vergi Mevzuatlarında muvazaa kavramına atıfta bulunan çeşitli maddeler ve hükümler vardır. Bunların en temel ve geneli, Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 3'üncü maddesinin (B) fıkrasında; "*Vergilendirmede, vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti esastır.*" şeklinde yer almaktadır. Madde hükmüne dikkat edildiğinde vergilendirme açısından önemli olanın vergilendirmeye ilişkin olayın gerçek mahiyeti olduğu, bir diğer ifade ile vergi hukukunu ilgilendiren muvazaalı bir işlem ile karşılaşıldığında, görünürdeki muvazaalı işlem değil tarafların gerçek iradelerini ve yapılan işlemin gerçek mahiyetini gösteren gizli işlemin esas alınması gerektiği açıkça belirtilmektedir.

Yine VUK'un 8'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında; "*Vergi Kanunları ile kabul edilen haller müstesna olmak kaydıyla özel sözleşmeler vergi dairesini bağlamaz.*" hükmü yer almaktadır. Burada da vergi idaresi vergi borcunu ödeme gücü olmayanların, bu borcunu muvazaalı bir işlem ile başkalarına devrini engellemeye çalışmıştır. Bu hüküm bir bakıma vergi

yükünü ortadan kaldırıcı veya hafifletici işlemleri ortadan kaldırmaya yöneliktir (Gündoğdu, 2005).

5.1.3. Örtülü Kazanç - Muvazaâ İlişkisi

Öncelikle transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımını konusunu muvazaalı işlemlerden ayırmak gerekir. Muvazaalı işlemi örtülü kazanç işleminden ayıran temel nokta muvazaada yer alan görünüşteki işlemin geçersiz olması kuralının transfer fiyatlandırması ile örtülü kazanç dağıtımını durumunda gerçekleşmemesidir. Zira transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımında görünürdeki işlem de gerçektir ve gerçekleşmiştir; alım satıma konu olan mal ya da hizmetlerin bedelleri de karşılıklı faturalara dayanarak ödenmiştir veya tahakkuk ettirilmiştir. Bu sebeptendir ki denetim elemanı eleştiride bulunurken, mal veya hizmetin alım satım tutarının kayıtlara farklı yansıtıldığını söylememekte, fakat yapılan işlemin belirtilen tutardan yapılmasının emsallere uygun olmadığını, dolayısıyla bir nevi emsallere uygun olacak şekilde takdir etmektedir.

5.2. MUVAZAALI İŞLEMLERE İLİŞKİN ÖRNEK

Türkiye’de yerleşik (EMA) Grup Şirketi’nin ortağı olduğu (E) Kurumu (X) Ülkesinde faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu Grup Şirketi, Türkiye’de yerleşik ve genelde zarar eden (M) Şirketinin hâkim ortağı ve Türkiye’de faaliyette bulunan (A) Bankasının da % 20 ortağıdır.

Yurt dışında faaliyette bulunan (E) Kurumunun nakit ihtiyacı vardır ve bu ihtiyaç Grup Şirketlerinden birisinin doğrudan nakit vermesi ile karşılanması ve belli bir haddi aşması durumunda örtülü sermaye mevzuu gündeme gelecektir. Grup Şirketinin ortağı olduğu (A) Bankası kanalı ile kredi yoluyla nakit ihtiyacı temin edilse, kredi faizi kadar gelir elde etmiş olacak ve bunun üzerinden vergilendirme gündeme gelecektir.

Bütün bu güvenlik müesseselerinden kurtulmak için, Grup Şirketi elindeki 100 birimlik nakit parayı (X) ülkesinde yerleşik ve orada faaliyette bulunan, Grup Şirketi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunmayan (Y) Bankasına yıllık %10 faiz oranından mevduat hesabı açtırmak suretiyle yatırmaktadır. (Y) Bankası da söz konusu parayı mevduat hesabının açıldığı günü takip eden gün, yurt dışında faaliyette bulunan (E) Kurumuna %18 kredi faiz oranından vermiştir.

Yapılan tetkikler neticesinde, yurt dışında mukim ve yurt dışında faaliyette bulunan (Y) Bankasının yıllık mevduat faiz oranlarının ortalamasının %14, kredi faiz oranlarının ortalamasının da %16 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye’de faaliyette bulunan (M) Şirketinin yurt dışında mukim söz konusu (Y) Bankasına periyodik olarak her üç ayda teknik-danışmanlık hizmeti adı altında fatura düzenlediği ve gelir kayıtlarına intikal ettirdiği tespit edilmiştir.

Yurt dışında bulunan (Y) Bankası ile Grup Şirketi arasında yapılan anlaşmaya göre, (Y) Bankası Grup Şirketinin 100 birimlik mevduatına daha az mevduat faizi ödemek suretiyle elde ettiği fazlalık ($\%14 - \%10 =$) 4 birim ile (E) Kurumuna kullandırdığı 100 birimlik kredi nedeniyle elde ettiği ($\%18 - \%16 =$) 2 birim fazla gelirleri, üç ay boyunca kullanmakta ve üçüncü ayın sonunda Grup Şirketinin iştiraki Türkiye’deki (M) Şirketine teknik-danışmanlık hizmeti karşılığı ödeme yapılmaktadır. Türkiye’deki (M) Şirketi gerçekten bu hizmeti sunmaktadır ancak bu hizmetin emsalinin bu tutarlara ulaşmadığı aşikârdır.

Yukarıdaki örnekte birim ifadesinde yerini bulan mevduat faizindeki ve kredi faizindeki rakamlar küçük görünebilir ancak ciddi rakamlara ulaşan borçlanmalarda, kredide, mevduatta bu oranlar çok ciddi vergi kayıp ve kaçığına sebep olabilmektedir.

Muvazaalı işlemler ile örtülü kazanç mevzuunu birbirinden ayırt etmek gerekir. Örtülü kazanç aktarımında işlem vardır ve gerçektir ancak muvazaada işlem ya baştan yoktur ya da görünen işlem mutlak butlandır (yok hükmündedir) ve görünen işlemin arkasındaki işlem asıldır ve hükümlerini de korumaya devam eder.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada hızlanan küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler arası sermaye dolaşımı ve paylaşımı ile yabancı sermayeli şirketlerin süreç içerisindeki konumu önemli hale gelmiştir. Serbest piyasanın geçerli olduğu ekonomilerde finansal sektör, ekonomik faaliyetlerin beyni durumundadır. Türkiye’de kamu finansmanından sorumlu olan Hazine Müsteşarlığı, borçlanma ihtiyacının önemli bir bölümünü sermaye piyasası aracı ihraç etmek suretiyle, sermaye piyasalarından karşılamaktadır. Çok uluslu şirketlerin oluşturduğu fonlar ile bankalar, ellerinde bulundukları fon fazlasını sermaye piyasası ürünlerine yatırım yaparak değerlendirmekte ve bu

sayede ilgili Müsteşarlığın finansman ihtiyacını da karşılamış olmaktadır. Dolayısıyla, finansal sistemin içerisinde bankaların önemli bir rolü vardır.

Bankacılık sektörü bir ülke ekonomisinin en önemli sektörlerinden birisidir. Çünkü bankacılık sektörü fon arz edenlerle fon talep edenleri bir araya getirmekte yani aracılık etmektedir. Tasarrufların yatırımları karşılamada yetersiz olduğu bizim gibi ülkelerde kaynakların doğru kanallara yönelmesi açısından etkin ve güçlü bir bankacılık sektörüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Bankalar faaliyetlerini ağırlıklı olarak yabancı kaynaklarla sürdürmektedir. Temel işlevi aracılık olan bankacılık sektörü, özkaynaklarının yanı sıra günün ekonomik koşullarına göre faiz olarak ifade edilen bir maliyetle topladıkları fonları, belli bir kar marjı ile yatırımcılara kredi olarak kullandırmaktadır. Ancak bankacılık sektörü söz konusu aracılık işlemini gerçekleştirme sürecinde bir takım kamusal yük ve yükümlüklere tabi olmakta ve söz konusu durum gerçek aracılık faaliyetlerini tam olarak yapmasına engel olmaktadır.

Türkiye’de son 20 yılı aşkın süredir yüksek enflasyona bağlı olarak yaşanan ekonomik istikrarsızlık, bankacılık sektörünün aracılık işlevini etkin bir şekilde yerine getirmesini zorlaştırmış, bankaların diğer maliyet unsurları

olan operasyonel ve kamusal nitelikli maliyetlere odaklanmasını geciktirmiştir.

Bankacılık sektörünün temel işlevi olan aracılık işlemlerini etkin bir şekilde gerçekleştirme sürecinde karşılaşılan kamusal yük ve yükümlüler, başta vergiler olmak üzere vergi benzeri kamusal yükümlülükler ile düzenleyici ve denetleyici kurumların faaliyet giderlerini finanse eden yükümlülükler gelmektedir.

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte başlayan ülke ekonomilerinin birbirlerini daha çok etkileme özelliği teknolojik gelişmelerin de etkisiyle daha da hızlanmıştır. Teknolojik gelişmelerin neticesinde ülkeler sınırlarını dış etkenlere karşı daha az koruyabilmekte ve bu etkileşim ise doğal büyüme sınırlarına ulaşmış firmaları, firma dışı maliyetlerini (vergi v.b.) kısararak ya da coğrafi pazarlarını genişleterek maliyet avantajı sağlayabilmek için küresel ticaret ve üretimde daha aktif rol oynamaya zorlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere ve yabancı sermayeye olan ihtiyaçları göz önüne alındığında, vergi otoriteleri, vergi oranlarında ve vergi matrahlarında ayarlama yapmak suretiyle kendi siyasi bölgelerine kaynak sağlamak istemektedirler. Bunun neticesinde ise gelişmiş ülkeler bu tip vergi uygulamalarını zararlı olarak nitelendirerek kendi firmalarına kar transferinde bulunmalarını yasaklamakta ve böylece kendi siyasi

bölgelerinden kaynak çıkısını önlemek istemektedirler. Bu yollardan biri ise “transfer fiyatlandırması” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Transfer fiyatlandırması başlangıçta bir işletme iktisadi kavramı olarak ortaya çıkmış ve bir işletmenin kendi bölümleri arasında uygulanacak fiyatı tespit etmek için kullanılmıştır. Ancak uluslararası şirketler transfer fiyatlandırmasını ülkeler arasında ödeyecekleri vergiyi azaltmada bir vergi planlama aracı olarak kullanmaya başlayınca transfer fiyatlandırması uluslararası vergi hukukunun bir sorunu haline gelmiştir.

Transfer fiyatlandırması nedeniyle uluslararası şirketlerle hükümetler arasında sık sık çatışmalar olabilmektedir. Bu durum bir anlamda şirketlerin etkin yönetimleri ile hükümetlerin egemenlik anlayışının çatışması haline gelmiştir. Hükümetlerin geniş halk kitlesinin refahı için vergi oranları ve tarifeleri üzerinde düzenlemeler yapması siyasi sorumluluklarının bir gereğidir. Bu bağlamda, uluslararası şirketler bu ortam içinde yaşamayı kabul etmek ve ödevlerini en iyi ölçüde yerine getirmek zorundadırlar.

Hükümetler yurttaşları için çeşitli vergiler getirirken, ticari ve düzenleyici politikalar oluştururken, uluslararası şirketlerin transfer fiyatlandırması yoluyla kaynaklarını ülkeler arasında yeniden oluşturması ya da dağıtması yalnızca bu vergi ve politikaların dolayısıyla ülkenin egemenlik gücünün zayıflamasına değil, aynı zamanda ülkelerin milli gelirlerine,

işsizlik oranlarına, tüketici fiyatlarına, üretim girdilerine, ödemeler dengesine ve bunlar gibi çeşitli ekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Hükümetlerin ve mükelleflerin bu şekilde çatışabilecek çıkarlarının varlığı, uluslararası vergi düzenlemelerinde transfer fiyatlandırması veya örtülü kazanç dağıtımını müesseselerinin doğmasına neden olmuş ve vergi matrahlarının bu tür yollarla aşındırılması olgusu ile mücadele etme gereği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ulusal otoriteler, mükelleflerin ilişkili taraf sayılan diğer kişilerle yaptıkları işlemler için uygulanacak fiyatlarla, işlemin doğasına uygun olarak tespit edilmesini sağlayacak fiyatlandırma yöntemlerini geliştirmeye yönelmişlerdir. Konunun özü, ilişkili taraf sayılanlar arasında gerçekleştirilen ve vergi matrahının oluşumunu etkileyen işlemlerde uygulanan fiyatların, emsaline nazaran bariz derecede düşük veya yüksek tespit edilmesini önlemekten ibarettir.

Transfer fiyatlandırması sadece ülkeler arasında meydana gelmemektedir. Amacı vergi matrahını gizlemek suretiyle daha az vergi ödemek olan her kurum bu yöntemle başvurabilmektedir. Böylelikle transfer fiyatlandırması sadece vergi otoriteleri arasında değil aynı vergi otoritesinin içinde de meydana gelebilmektedir. Bu noktada tam bilgiye sahip olmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Tam bilgidir; piyasa şartları, firmaların stratejileri, ekonomik şartları ve diğer firmaların bilgileri gibi elde edilmesi nispeten zor bilgilerdir. Çünkü bu bilgiye sahip olmak özellikle

lkeler arası gerçekleşen transfer fiyatlandırmasında her zaman mümkün olamamaktadır. lkeler arası bilgi değişimi her zaman bu kadar kolay ve ülkeler tarafından istenen bir durum olmamaktadır. Zira firmaların çoğu bilgi paylaşımı konusunda çok istekli olmamaktadırlar.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, transfer fiyatlandırması yolu ile kaynak aşınmasını ve vergi matrahlarındaki aınmaları önlemeye yönelik modern ve ülkemiz ile kıyasladığımızda oldukça yerlemi düzenlemeler olmasına rağmen, başarı daha çok ilgili ülkelerdeki vergi idarelerinin çabalarına bağlı olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda, etkin bir transfer fiyatlandırması sistemi kurmak için yeterli sayıda uzman eleman ve mali kaynak yoktur. Dolayısıyla uluslararası firmalar gelişmekte olan ülkelerde elde ettikleri gelirleri çok da fazla zorlanmadan ülke içinde ilgili buldukları diğer şirketlere, ülke dışına, irket merkezlerine veya bazı vergi cennetlerindeki ilgili şirketlerine transfer edebilmektedirler. Bazı durumlarda uluslararası firmalar faaliyette buldukları ülkeye getirdikleri kaynaklardan daha fazlasını transfer fiyatlandırması yoluyla geri gtrebilmektedirler.

Başta ABD olmak üzere gelimi ülkelerde uzun süredir geniş bir uygulama alanı bulan, ayrı bir uzmanlık gerektiren transfer fiyatlandırması uygulaması 21.06.2006 tarihinde Türk Vergi sistemine dâhil edilmiştir.

Transfer fiyatlandırması, uzun yıllardan beri hem uluslararası literatürde hem de iş dünyasında yer bulmuş ve yalnızca vergiyi değil, muhasebe, finans, hukuk ve ekonomiyi içinde barındıran çok boyutlu bir kavramdır. Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren yürürlükte olan örtülü kazanç müessesesi, pek çok ülkeye göre oldukça erken bir dönemde mevzuatımızda yerini almıştır. Örtülü kazanç müessesesinin ülkemiz mevzuatında bu kadar erken yer alması oldukça önemli bir kazanımdır. Bu önemli kazanıma rağmen 5520 sayılı Kanun öncesinde yürürlükte olan örtülü kazanç dağıtımı bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Getirilen en önemli eleştiri, eski düzenlemenin oldukça muğlak ifadeler barındırmasıdır. Özellikle transfer fiyatlandırması uygulamasının esas iki önemli noktası olan ilişkili kişi kavramı ve emsaline uygunluk kavramı hakkında açık ifadelerin yer almamasıdır.

Yapılan bu eleştiriler göz önünde tutularak yeniden hazırlanan ve uluslararası düzenlemeler ile uyumlu olan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı hükümlerinin mevzuatımızda yerini alması gayet olumludur. Şu anda ülkemizde yürürlükte olan düzenlemeler pek çok ülke tarafından kabul edilen ve kurucu üyesi olduğumuz OECD düzenlemeleri ile uyum içerisindedir. Yapılan bu düzenlemeler her ne kadar uluslararası düzenlemeler ile paralel olsa da başlangıçta mükellefler için oldukça yeni ve karmaşık bir düzenleme olarak algılanmıştır. Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç

dağıtımına ilişkin yapılan düzenlemelerin yürürlüğe yeni konulmuş olmasından dolayı uygulamada bazı sorunların yaşanması da doğaldır.

Yeni transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtım uygulaması bir önceki düzenlemede eleştirilen noktaların giderilmesine yardımcı olmakla beraber, halen mükellefler tarafından eleştiriye maruz olan bazı noktaları ihtiva etmektedir. Bu noktalardan birincisi; transfer fiyatlandırması düzenlemelerinde ilişkili kişilerin kapsamının çok geniş tutulduğu, ortaklık durumundaki şirketlerde, ortaklık için bir sınır belirtilmediğidir. Örtülü sermaye uygulamasında %10'luk ortaklık payı ilişkili kişi sayılmak için yeterli sayılırken, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımında böyle bir sınırın belirlenmemiş olması bir eksiklik olarak görülmektedir. Dahası her işlemde ilişkili kişilerin belirlenmesinin gerekliliği mükellefler üzerinde iş yükünü artırmaktadır. Zira ilişkili kişilerin hepsi aynı derecede önemli kabul edilmiş, derecelendirme yapılmamıştır. Bu konuda ilişkili kişi kavramının herkes tarafından anlaşılır hale getirilmesi ve şirketlerin her yaptığı işlem nedeniyle ilişkili kişi kapsamına alınmamasını sağlayacak bir kanuni düzenlemenin yapılması gerekmektedir.

Transfer fiyatlandırması uygulamasında mükelleflerin karşılaştığı en önemli zorluklardan birisi emsal fiyat araştırmasında yaşanan zorluklardır. Emsallere uygunluk çalışmalarında dünya genelinde belli veri tabanları

sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak ülkemizde halka açık şirketlerin az olması, mali bilgilerin açıklanmaması gibi etkenler mükelleflerin karşılaştırılabilir işlemlerine ilişkin veri tespitinde zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle Vergi İdaresinin mükellefler tarafından yurt içinde kullanabilecekleri verileri temin edebilecekleri güvenilir bir bilgi bankası oluşturmaları gerekmektedir. Bunun oluşturulması aşamasında da şirketlerin yurt dışında kullanılan bilgi bankalarını kullanmalarına izin vermeleri yerinde olacaktır.

Bilgi bankası kurulduktan sonra, bilgi bankasının verilerini güncellemek ve verileri canlı tutmak için Vergi İdaresinin ulusal ve uluslararası fiyatları izleyecek uzmanlaşmış birimler kurması da gerekmektedir.

Transfer fiyatlandırması düzenlemelerinde eleştirilen başka bir konu ise ispat yükünün mükellefe yüklenmiş olmasıdır. Bu görüşü savunanlar, idare tarafından mükelleflerin baştan suçlu kabul edildiğini ve suçsuzluklarını ispata davet edildiğini ve bunun hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayan haksız bir uygulama olduğunu iddia etmektedirler. Vergi İdaresi şirketlerin transfer fiyatlandırması konusunda seçmesi gerektiği yöntemleri her bir sektör, finansal işlem, kiralama, alım-satım gibi alanlar itibariyle tek tek ilan etmeli, şirketler çok istisnai durumlar olmadığı müddetçe o sektörlerde veya alanda kullanması gereken yöntemi kullanmalı

ki kullandığı yöntem daha sonra yapılacak bir denetimde eleştiri konusu olmasın.

Diğer bir nokta ise peşin fiyatlandırma anlaşmalarını değerlendirmek için Gelir İdaresi bünyesinde transfer fiyatlandırması konusunda uzmanlaşmış personel sayısının artırılması gereğidir. Zira transfer fiyatlandırması konusu ayrı bir uzmanlık gerektirmekte ve Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde transfer fiyatlandırması uygulamalarını takip ve koordine edecek, peşin fiyatlandırma anlaşmalarını değerlendirecek birimin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.

Her sektör ve alan itibariyle kullanılması gereken yöntem ilan edildikten sonra, bu yöntemlerle işlemi karşılanamayanların idare ile peşin fiyatlandırma anlaşması yapmalarını teşvik etmek amacıyla, bu anlaşma için ödenmesi gereken başvuru harcının tutarının daha makul seviyelere çekilmesi ve böylece daha fazla mükellefin bu haktan yararlanarak öngörülebilirliklerini artırmalarına yardımcı olunması gerekmektedir.

Transfer fiyatlandırması konusunun hassasiyeti ve uluslararası boyutu da dikkate alınarak bu konulardaki denetimlerin, konusunda uzman denetim elemanları kanalıyla yapılmasını teminen, Vergi Denetim Kurulu bünyesinde Örtülü Sermaye, Transfer Fiyatlandırması ve Yurtdışı Kazançlar Grup Başkanlığı ihdas edilmiştir. Bundan böyle transfer fiyatlandırması konuları

Örtülü Sermaye, Transfer Fiyatlandırması ve Yurtdışı Kazançlar Grup Başkanlığı denetim elemanlarınca denetlenecektir. Transfer fiyatlandırması mevzuu vergi inceleme elemanlarına da ayrı bir yük getirmektedir. Zira transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı tenkidi ile inceleme yapan vergi inceleme elemanları konuyu tüm detayları ile bilmek, inceleme konusu mükellefin faaliyetini ayrıntıları ile sektörel bazda analiz etmek zorundadırlar. Bu da vergi incelemelerine yönelik çok iyi bir veri tabanının oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı uygulaması vergi güvenlik müessesesi konusundaki önemli bir boşluğu kapatmıştır. Bu düzenlemelerle transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı uygulaması daha önceki örtülü kazanç dağıtımı düzenlemelerine kıyasla daha somut bir hale getirilmiş ve hem mükellef hem de mali idare açısından ilişkili kişilerle yapılan işlemlerin daha ciddi bir şekilde takip edilmesine imkân sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, İbrahim. 2007. "5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Vergi Güvenlik Müesseseleri Örtülü Sermaye ve Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı," *Vergi Dünyası*: Sayı:314 - Ekim.
- Akıncı, Ahmet. 1996. *Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının Doğuşu, Gelişimi ve Uluslararası Boyutta Günümüzde Yaşanan Dönüşümler*. Ankara: TKB Araştırma Müdürlüğü, No:APM 96/6.
- Akıntürk, Turgut. 2001. *Borçlar Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Aktaş, Mehmet. 2004. "Uluslararası Transfer Fiyatlandırması Sisteminin Türk Vergi Sisteminde Uygulanma Olanakları," *Yaklaşım Yayınları*: İstanbul
- Aktaş, Mehmet. 2006. "Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu Tasarısı Çerçevesinde Transfer Fiyatlandırması Düzenlemesi," *Vergi Dünyası*: Sayı:294 - Şubat.
- Aladağ, M. Canan. "Transfer Fiyatlaması Yöntemleri, Transfer Fiyatlamasına Yöntemsel Bakış ve Türkiye'de Beklenen Düzenlemeler," *Swissotel*, İstanbul, 27 Haziran 2006.
- Altuğ, Osman. 2000. *Banka İşlemleri ve Muhasebesi (İlk Baskı)*. İstanbul: Türkmen Kitapevi, 2000
- Anandarajan, Asokan ve Diğerleri. 2007. "A Guide to International Transfer Pricing," *The Journal of Corporate Accounting&Finance*: September/October.
- Anbar, Adem. 2008. "Çok Uluslu İşletmelerde Transfer Fiyatlandırması," *Vergi Dünyası*: Sayı: 324 - Ağustos

Arabacı, Mehmet. 2011. “*Transfer Fiyatlandırması,*” *Baş Hesap Uzmanlık Tezi*, Ankara: Hesap Uzmanları Kurulu (Vergi Denetim Kurulu) arşivi

Aydemir, Namık. 2005. *Dünden Bugüne Türkiye’de Bankacılık* (2. Baskı). Ankara: Fon Matbaası Yayını

Baş İ. Melih ve Ayhan Artar. 1991. “*İşletmelerde Verimlilik Denetimi Ölçme ve Değerlendirme Modelleri,*” *Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları*: Sayı 435.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. “Tanıtım Kitapçığı, Katılım Bankaları,” http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/BDDK_Hakkında/5802BRS-TR.pdf (Erişim Tarihi: 19.04.2011)

Beşinci, Murat. 2005. “*Bankacılıkta Yabancı Sermaye Neden Artıyor?*”, *Üniversite ve Toplum, Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*: Eylül - Cilt 5 - Sayı 3 (<http://www.universite-toplum.org/text.php?id=246>).

Beylik, Ali. 2004. “*Transfer Fiyatlaması,*” *Yaklaşım Dergisi*: Sayı:142, Ekim

Birdal, İlker. 1993. *Banka İşletmeciliği*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını.

Canbaş, Serpil ve Hatice Doğukanlı. 1997. *Finansal Pazarlar, Sermaye Pazarı Analizleri, Finansal Kurumlar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Candemir, Aykan. 2007. “*Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkileri,*” *İşveren Dergisi*: Mayıs

Candemir, Aykan. “*Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkileri,*” http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1721&id=87 (Erişim Tarihi: 02.01.2011)

Coşkun Arslan, Mihriban. 2006. “*Merkezkaç Yönetim Açısından Sorumluluk*

Muhasebesi ve Transfer Fiyatlamasının Üretim İşletmelerinin Performansına Etkisi,” Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Çak, Murat. 2008. *Uluslararası Vergi Rekabeti Transfer Fiyatlandırması ve Vergilendirme.* Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Çankaya, Fikret ve Mehmet Öz. 2001. *Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi.* İstanbul: TBB Yayınları No:221.

Çelik, Orhan. 2000. “*Uluslararası Transfer Fiyatlama: Teorik Bir Yaklaşım,*”
Muhasebe ve Denetime Bakış: Nisan

Çonkar, Kemalettin. 1988. *Kalkınma Bankacılığı ve Türkiye’deki Uygulama.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No:374.

Doğan, Zeki. 2004. “*Çok Uluslu İşletmelerde Transfer Fiyatlama Uygulama Nedenleri ve Verilerin Analizi,*”*Muhasebe ve Finansman Dergisi: Sayı:22-Nisan.*

Dürer, Salih. 1988. *Türkiye’de Ticaret Bankalarının Yapı ve Yeterliliği.* İstanbul: Yapı Kredi Bankası A.Ş. İktisadi Araştırma Müdürlüğü. No:18

Eğilmez, Mahfi. 1996. *Hazine.* Finans Dünyası Yayınları. No:3.

Ekren, Nazım. 1987. *Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği (1. Basım).* Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları. Genel Yayın No: 282.

Ergin, Abdullah ve Nevzat Aypek. 1997. “*Ticari Bankalarda Etkinlik ve Verimlilik*” 3. *Verimlilik Kongresi Bildiri Kitabı.*

Ernst&Young. 2007-2008. *Global Transfer Pricing Survey 2007-2008*

Feinschreiber, Robert. 2004. *Transfer Pricing Methods: An Applications Guide.* New Jersey: John Wiley&Sons, Inc.

Geylan, Ramazan. 1985. *Ticari Banka Yönetimi ve Türk Ticari Bankalarının*

Temel Yönetim Sorunları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını

- Gücenme, Ümit. 1994. *Türkiye 'de Sermaye Piyasasındaki Son Gelişmeler*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği. Yayın No:181 s.16
- Güçlü, Hakan. "Kıyı Bankacılığı," www.hakanguclu.com/calismalar/Off_shore.pdf (Erişim Tarihi: 02.01.2011)
- Günel, Mehmet. 2001. *Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği*. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.
- Gündoğdu, Burhan. 2005. "Muvazaa I- Özel Hukukta Muvazaa," *Vergi Dünyası*: Sayı: 287.
- Gündüz, Zeki. 2008. "Halka Açık AŞ'lerde Transfer Fiyatlarında Değerleme Yaptırma Zorunluluğu Unutulmamalı," *Dünya Gazetesi*, 26 Aralık.
- Güngör, Feridun ve Hakan Orhan. 2009. "Transfer Fiyatlandırması Açısından Grup İçi (Holding) Yönetim Hizmetleri-I," *Yaklaşım Dergisi*: Eylül
- Güzeldal, Ömer. 2008. "Transfer Fiyatlandırmasında Uygulanacak Yöntemler," *Vergi Dünyası*: Sayı:317 – Ocak
- Harrington, Richard. 1987. *Asset and Liability Management by Banks*. Paris: O.E.C.D.
- Hatunoğlu, Zeynep. 2006. "Çok Uluslu Şirketler, Transfer Fiyatlaması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı ve Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu," *Mali Çözüm*: Sayı 78 – Kasım /Aralık.
- Hesap Uzmanları Derneği. 2010. *Beyanname Düzenleme Kılavuzu*. İstanbul.
- Hindle, Tim. 1985. *Pocket Banker*. London: Basil Blackwell Publisher Ltd.
- Horngren, Charles T. ve Diğerleri. 2003. *Cost Accounting: A Managerial Emphasis* (11. Baskı). NJ: Prentice Hall. Upper Saddle River.
- Işık, Hüseyin. 2005. *Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü*

Sermaye. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Yayın No: 2005/370.

İnce, Macit. 2001. *Devlet Borçları ve Türkiye* (6.Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

İstanbul YMM Odası. 2007. *Çokuluslu İşletmeler ve Vergi İdareleri için Transfer Fiyatlaması Rehberi I*. İstanbul: İstanbul YMM. 15 Ocak.

Kapusuzoğlu, Tuncay. 1999. "Transfer Fiyatlandırması Nedir?," *Vergi Dünyası*: Sayı: 205.

Kapusuzoğlu, Tuncay. 2003. *Vergisel Yönden Transfer Fiyatlandırması*. İstanbul: Oluş Yayıncılık.

Kapusuzoğlu, Tuncay. 2006. "Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı," *Vergi Dünyası*: Nisan - Sayı:296

Keskin, Ekrem ve Diğerleri. 2008. *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958–2007*. İstanbul: Graphis Matbaa. TBB Yayınları. Yayın No: 262.

Koyuncu, Mesut. 2005. *Örtülü Sermaye, Örtülü Kazanç Dağıtımı ve Uluslararası Transfer Fiyatlandırması*. İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği.

KPMG. 2006. *Transfer Pricing* (8. Baskı). Londra: International Tax Review. Tax Reference Library No:28.

Küçükkaya, Mehmet. 2005. "Vergi Hukuku Açısından Transfer Fiyatlandırması," *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Levey, M.M., S.C. Wrappe, K. Chung. 2007. *Transfer Pricing: Rules, Compliance and Controversy* (Second Edition). Chicago: CCH (a Wolter Kluwer Business).

Mısırlıoğlu, İsmail Ufuk. 2003. "Bölümler Arası Transfer Fiyatlaması ve Bir Uygulama," *Mali Çözüm Dergisi*: Sayı:62

- OECD. 2010. *OECD Transfer Fiyatlandırması Rehberi*. Paris: Eylül
- Oğuzman, Kemal ve Turgut Öz. 1995. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- Organ İbrahim ve Muhsin Çelik. 2006. “*İşletmelerde Vergisel Bir Planlama unsuru: Transfer Fiyatlandırması,*” *Vergi Dünyası*: Sayı:301 - Eylül
- Öçal, Tezer ve Ö. Faruk Çolak. 1988. *Para-Banka*. Ankara: Imge Kitabevi Yayınları.
- Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. “Bankacılık Sistemi,” www.ekodialog.com/Makaleler/bankacilik-sistemi.html (Erişim Tarihi: 08.01.2011)
- Özkanlı, Özlem. 2003. “*Sorumluluk Merkezleri ve Transfer Fiyatlaması: Çok Uluslu İşletmelerde Uygulama,*” *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*: Mart
- Parasız, İlker. 1991. *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Peracın, Gianfranco. 2008. “*Transfer Pricing: The Growth of International Trade and the Development of Tax Laws and Practices in Europe and the World,*” *International Tax Review*: Sayı:36
- Przysuski, Martin. 2008. “*Transactional Profit Methods-A Practitioner’s Response,*” *Tax Planning International Transfer Pricing*: Ekim
- Rayburn, Gayle. 1991. *Cost Accounting; Using a Cost Management Approach* (5. Baskı). Chicago: Irwin.
- Reisoğlu, Safa. 2000. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Beta Yayınları.
- Saraç, Mehmet. 2005. “*Çok Uluslu Şirketlerde Transfer Fiyatlaması ve Amerikan Vergi Sisteminde Bu Konudaki Yasal Düzenlemeler,*” *Vergi Dünyası*: Sayı:282 - Subat

- Sermaye Piyasası Kurulu. "SPK Hakkında,"
[http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=0
&pid=0](http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=0&pid=0) (Erişim Tarihi: 19.04.2011)
- Sevilengül, Orhan. 1997. *Banka Muhasebesi* (1. Baskı). Ankara: Gazi Büro Kitapevi.
- Shapino, Alan C. 1998. *Foundations of Multinational Financial Management*. New Jersey: Prentice –Hall International.
- Snowdon, Catherine. 2009. "Battered and Bruised But Still Standing,"
International Tax Review: Eylül
- Soydan Yaltı, Billur. 1995. *Uluslararası Vergi Anlaşmaları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Suiçmez, Halit. 1990. *Türkiye'de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığında Proje Değerlendirme ve Verimlilik*. Ankara: Millî Prodüktivite Merkezi. Yayın No:44.
- Sülün, Dilara. 2005. "Uluslar Ötesi İşletmeler," *İzmir Ticaret Odası Yayınları*: Nisan
- Şenalp, Şükrü. 2006. "Örtülü Kazanç, Transfer Fiyatlandırması ve İlişkili Kişi Kavramları," 7 Ocak.
[http://www.alomaliye.com/ocak_06/sukru_senalp_ortulu_kazanc.htm
l//](http://www.alomaliye.com/ocak_06/sukru_senalp_ortulu_kazanc.html) (Erişim Tarihi: 23.01.2011)
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. "Misyon Vizyon ve İlkeler,"
[http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTraget=na
vurl://a0f22e333637d0cc845bc3d088074965](http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTraget=navurl://a0f22e333637d0cc845bc3d088074965) (Erişim Tarihi: 19.04.2011)
- Takan, Mehmet. 2001. *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu. "Banka Türleri,"
[http://www.tmsf.org.tr/index.cfm?fuseaction=public.dsp_menu_conte
nt&menu_id=13](http://www.tmsf.org.tr/index.cfm?fuseaction=public.dsp_menu_content&menu_id=13) (Erişim Tarihi: 04.06.2009)

- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu. “Tarihçesi,”
http://www.tmsf.org.tr/index.cfm?fuseaction=public.dsp_menu_content&menu_id=13 (Erişim Tarihi: 12.09.2009)
- Tavuz, Akın. 2007. “Önceden Fiyatlama Anlaşmaları,” *Vergi Dünyası*: Sayı: 310- Haziran.
- Timberlake, R.H. 1965. *Banking and Central Banking*. NewYork: Harper Row Publishers. s.79
- Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ (Seri No:1 ve 2)
- Türkiye Bankalar Birliği. “Genel Bilgiler,”
http://www.tbb.org.tr/tr/Tbb/Genel_Bilgiler.aspx?SectionId=1&SubSectionId=1 (Erişim Tarihi: 22.04.2011)
- Türkiye Bankalar Birliği. “TBB Bankacılık Eğitim Sitesi,”
<http://www.tbb-bes.org.tr/> (Erişim Tarihi: 06.01.2011)
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. “Banka Hakkında, Tarihçe,”
Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <http://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.04.2011)
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. “Katılım Bankaları,”
http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=46&Itemid=83
- Uludağ, İlhan ve Erişah Arıcan. 1999. *Finansal Hizmetler Ekonomisi, Piyasalar-Kurumlar- Araçlar*. İstanbul: Beta Basım
- Üniversite ve Toplum. “Bankacılıkta Yabancı Sermaye Neden Artıyor ?,”
<http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=246> (Erişim Tarihi: 10.01.2011)
- Victor, H. M., H. H. Harlow, W. Y. Chun. 2003. “*International Transfer Pricing: Practical Solutions for Intercompany Pricing-Part II*,” *International Tax Journal*, Winter.

Webster, William H. 2003. *Accounting for Managers* (First edition). McGraw – Hill.

Williams, Jan R. ve Diğlerleri. 2005. *Financial and Managerial Accounting* (13.Baskı). Boston: Mass:McGraw-Hill.

Yargıtay 1. Hukuk Dairesi. 1996. Yargıtay 1. *Hukuk Dairesi'nin 14.02.1996 tarihli ve E:1996/1179, K:1996/1570 sayılı kararı.*

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu. 2004. *Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun E:2004/11-254, K:2004/295 sayılı kararı.*

Yargıtay İçtihatları Birleştirmeye Kurulu. 1953. *Yargıtay İçtihatları Birleştirmeye Kurulu'nun 07.10.1953 tarihli ve 8/7 sayılı kararı.*

Yazar, Feyyaz. 2008. “*Peşin Fiyatlandırma Anlaşmaları,*” *Vergi Dünyası:* Sayı:317- Ocak.

Yüksel, Ali Sait. 1989. *Bankacılık Hukuku ve İşletmesi* (6. Baskı). İstanbul: Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı.

Yüksel, Ali Sait, Aslı Yüksel ve Ülkü Yüksel. 2002. *Banka Yönetimi El Kitabı* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu

1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu

5411 sayılı Bankacılık Kanunu

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun Gerekçesi

Internal Revenue Code, Section 6662 (e), (h)

Treasury Regulations Under Code Section 482-1(c)